

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІНАНСІВ**

Крисоватий А. І., Валігура В. А., Сидорович О. Ю.

ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Навчально-методичний посібник

ТЕРНОПІЛЬ - 2012

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІНАНСІВ**

Крисоватий А. І., Валігура В. А., Сидорович О. Ю.

ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Навчально-методичний посібник

ТЕРНОПІЛЬ - 2012

УДК 336.025
ББК 65.9 (4 Укр) 261.4. я 73
К 82

Автори:

Крисоватий А. І. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри податків та фіскальної політики, проректор з науково – педагогічної роботи Тернопільського національного економічного університету.

Валігура В. А. – кандидат економічних наук, доцент кафедри податків та фіскальної політики Тернопільського національного економічного університету.

Сидорович О. Ю. – кандидат економічних наук, доцент кафедри податків та фіскальної політики Тернопільського національного економічного університету.

Відповідальний за випуск:

Крисоватий Андрій Ігорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри податків та фіскальної політики ТНЕУ

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету фінансів Тернопільського національного економічного університету (протокол № 1 від 29.08.2012 р.).

Крисоватий А. І.

К 82 Оподаткування фізичних осіб: Павчально-методичний посібник. /
А. І. Крисоватий, В. А. Валігура, О. Ю. Сидорович– Тернопіль, 2012. –
178 с.

У навчально-методичному посібнику послідовно викладено теоретичні та практичні основи оподаткування фізичних осіб, представлено методичні аспекти оподаткування фізичних осіб, які використовуються в сучасних умовах економічного розвитку держави, методики оподаткування доходів фізичних осіб-громадян та суб'єктів підприємницької діяльності, порядок обліку шатників податків, складання та подання податкової звітності. У посібнику висвітлено матеріал щодо розрахунку та сплати фізичними особами податків на доходи, на споживання, майнових податків та ресурсних платежів.

Навчально-методичний посібник підготовлений на основі чинного законодавства України з питань справляння податків, зборів і обов'язкових платежів.

Рекомендується для студентів вищих навчальних закладів, аспірантів, а також спеціалістів-практиків, діяльність яких пов'язана із процесом оподаткування фізичних осіб.

УДК 336.025
ББК 65.9 (4 Укр) 261.4. я 73

ЗМІСТ

ПРОГРАМА КУРСУ «ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ»	4
ІСТУПІ	8
ТЕМА 1. ТЕОРЕТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТА СТРУКТУРОУТВОРЮЮЧІ ЕЛЕМЕНТИ ТЕОРІЇ ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ	9
ТЕМА 2. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ ГРОМАДЯН В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО ВИБОРУ	32
ТЕМА 3. ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ОДЕРЖАНИХ У ІНШІЙ ДІДІ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ.....	50
ТЕМА 4. ПРИБУТКОВЕ ОПОДАТКУВАННЯ ОСОБЛИВИХ ФОРМ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ	75
ТЕМА 5. ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ - СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	96
ТЕМА 6. ОСОБЛИВОСТІ СПРАВЛЯННЯ НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ.....	118
ТЕМА 7. МАЙНОВЕ ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ.....	141
ТЕМА 8. ЗБОРИ ЗА ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ	149
ТЕМА 9. ПОРЯДОК СПРАВЛЯННЯ ІНШИХ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ ТА ОБОВ'ЯЗКОВИХ ВІЕСКІВ З ФІЗИЧНИХ ОСІБ.....	159
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	172
ОРИЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ЕКЗАМЕНАЦІЙНИХ ПИТАНЬ	176

ПРОГРАМА КУРСУ «ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ»

Тема 1. Теоретична інтерпретація та структуроутворюючі елементи теорії оподаткування фізичних осіб

1. Діалектика виникнення, структура та теоретико-методологічний інструментарій дослідження теорії оподаткування фізичних осіб.

2. Критерії оподаткування фізичних осіб у вітчизняній і зарубіжній теорії та практиці.

3. Теоретичні та практичні передумови формування елементів оподаткування фізичних осіб в контексті світового досвіду.

4. Ретроспективний огляд становлення системи оподаткування фізичних осіб в Україні

Тема 2. Концептуалізація розподілу доходів громадян в контексті трансформації суспільного вибору.

1. Структура доходів населення за джерелами формування.

2. Теоретико-організаційні засади регулювання доходів громадян.

3. Концепції розподілу доходів громадян в світовій фіскальній теорії і практиці.

4. Соціальні ефекти і економічні наслідки оподаткування фізичних осіб.

Тема 3. Оподаткування доходів фізичних осіб одержаних у вигляді заробітної плати

1. Платники податку. Порядок реєстрації фізичних осіб-платників податків та зборів.

2. Порядок визначення об'єкта оподаткування. Об'єкти та база оподаткування податком на доходи фізичних осіб.

3. Склад і види загального місячного (річного) оподатковуваного доходу. Доходи, які не включаються до загального місячного оподатковуваного доходу.

4. Механізм нарахування доходів у вигляді заробітної плати та у негрошових формах.

5. Податкова знижка з податку на доходи фізичних осіб, підстави нарахування та види витрат, які включаються до її складу.

6. Умови, види та порядок застосування податкових соціальних пільг.

7. Механізм нарахування оподатковуваного доходу податковим агентом і утримання податку.

8. Зобов'язання, права та відповідальність платників і податкових агентів за нарахування, утримання та сплату податку на доходи фізичних осіб до бюджету.

9. Порядок заповнення річних декларацій та умови їх подання.

Тема 4. Прибуткове оподаткування особливих форм доходів фізичних осіб

1. Особливості нарахування і сплати податку з окремих видів доходів. Базис оподаткування. Ставки податку і умови їх використання.

2. Оподаткування доходів фізичних осіб одержаних внаслідок інвестиційної діяльності, управління власністю та іншими активами.

3. Механізм оподаткування окремих операцій пов'язаних з продажем об'єктів нерухомого майна; з продажу або обміну об'єктів рухомого майна; з іпотечним житловим кредитуванням; з операціями із заміщення втраченої вшкільності.

4. Порядок оподаткування спадкового майна, коштів, подарунків (з укладенням договору дарування), майнових чи немайнових прав.

5. Порядок оподаткування доходів нерезидентів (фізичних осіб) одержаних на митній території України.

6. Механізм оподаткування дивідендів. Особливості нарахування авансового внеску з податку на прибуток та утримання податку на доходи фізичних осіб при виплаті юридичними особами дивідендів.

7. Відповідальність платників за правильність нарахування, своєчасність сплати та дотримання податкового законодавства.

Тема 5. Оподаткування доходів фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності.

1. Прибуткове оподаткування підприємницької діяльності.

2. Альтернативні системи оподаткування доходів фізичних осіб.

3. Сливий податок: переваги і недоліки, порядок переходу і чинники диференціації ставок оподаткування.

4. Система фінансових та адміністративних санкцій за порушення податкового законодавства у сфері прибуткового оподаткування фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності.

5. Економічна сутність, призначення та порядок визначення суми податкового зобов'язання фізичною особою - підприємцем щодо сплати єдиного соціального внеску.

Тема 6. Особливості справляння непрямих податків фізичними особами.

1. Фіскальні та регулюючі аспекти системи податків на споживання.

2. Умови оподаткування податком на додану вартість фізичних осіб - суб'єктів господарювання.

3. Механізм розрахунку податкового зобов'язання з податку на додану вартість, що підлягає сплаті до бюджету. Особливості заповнення та подання декларації з податку на додану вартість фізичними особами-суб'єктами

підприємницької діяльності.

4. Ставки, елементи нарахування та механізм обчислення акцизного податку.

5. Контроль податкових та митних органів щодо акцизного податку та податку на додану вартість.

6. Порядок визначення та елементи розрахунку мита. Умови нарахування та сплати податку.

Тема 7. Майнове оподаткування фізичних осіб

1. Сутність та роль майнового оподаткування у формуванні ринкових відносин в Україні.

2. Плата за землю. Об'єкти справляння плати та підстава для нарахування податку. Механізм розрахунку земельного податку.

3. Збір за першу реєстрацію транспортного засобу.

4. Види об'єктів оподаткування збором за першу реєстрацію транспортного засобу, пільги при справлянні збору.

5. Оподаткування нерухомого майна, відмінного від земельної ділянки фізичних осіб в Україні.

Тема 8. Збори за використання ресурсів

1. Система природних ресурсів держави. Види зборів, які впливають на ефективність та раціональне використання ресурсів: збори за спеціальне використання природних ресурсів; збір за використання радіочастотного ресурсу України; плата за користування надрами.

2. Види платників зборів за використання ресурсів та умови набуття їх статусу.

3. Збори за спеціальне використання природних ресурсів: плата за спеціальне використання водних ресурсів; збір за спеціальне використання лісових ресурсів; плата за користування надрами.

4. Платники збору за спеціальне використання водних ресурсів. Об'єкт обчислення, критерії диференціації та пільги за використання водних ресурсів.

5. Розрахунок збору за використання водних ресурсів і порядок узгодження податкових зобов'язань. Терміни сплати збору.

6. Збір за спеціальне використання лісових ресурсів. Порядок розрахунку та строки сплати збору.

7. Плата за користування надрами. Порядок розрахунку плати за користування надрами та узгодження податкових зобов'язань.

8. Платники та розрахунок суми збору за використання радіочастотного ресурсу України.

Тема 9. Система місцевих податків і зборів

1. Роль місцевих податків і зборів у розвитку місцевого самоврядування. Принципи справляння місцевих платежів.
2. Система місцевих податків і зборів.
3. Класифікація місцевих зборів. Ставки і умови їх застосування.
4. Податковий контроль. Система відповідальності за правильність нарахування і своєчасність сплати місцевих податків і зборів.

Тема 10. Порядок справляння фізичними особами інших податків і зборів та обов'язкових внесків

1. Єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску через державний кордон України: сутність, призначення та порядок визначення.
2. Економічна сутність та призначення єдиного соціального внеску.
3. Об'єкти оподаткування та механізм розрахунку єдиного соціального внеску.
4. Економічна характеристика та доцільність сплати відрахувань у цільові бюджетні та позабюджетні фонди.

ВСТУП

В умовах суспільних та демократичних трансформацій України важливим завданням економічної політики держави є створення й забезпечення функціонування в країні ефективною податковою системою. Як економічна форма та важливий регулятор взаємовідносин між громадянами, з одного боку, та державою – з іншого, податкова система в ринкових умовах стає, по суті, єдиним гнучким засобом державного впливу на економічну активність як юридичних так і фізичних осіб, рівень добробуту в суспільстві і соціальної рівноваги.

У сучасних умовах перебудови економіки України, демократичних перетвореннях у державі важливе місце займає оподаткування як громадян так і суб'єктів підприємницької діяльності. У зв'язку з цим важливого значення набуває вивчення дисципліни «Оподаткування фізичних осіб». Завдання курсу — ознайомити студентів з поняттям, системою, принципами, механізмом і значенням оподаткування фізичних і юридичних осіб; видами податків, що сплачуються фізичними особами; умовами оподаткування; сформулювати у майбутніх спеціалістів навички застосування теоретичних знань у практичній діяльності.

Посібник розроблено з урахуванням змін законодавства та узагальнення практики оподаткування в Україні.

Наведені у посібнику питання покликані зорієнтувати студентів на вивчення основних положень оподаткування та норм діючого податкового законодавства України.

Посібник орієнтований на глибоке та ґрунтовне засвоєння студентами теоретичних і методичних аспектів оподаткування фізичних осіб, які використовуються в сучасних умовах, методики оподаткування доходів фізичних осіб-громадян та суб'єктів підприємницької діяльності, порядку обліку платників податків, складання та подання податкової звітності.

Посібник «Оподаткування фізичних осіб» охоплює теоретичні основи оподаткування фізичних осіб, методи та прийоми справляння податків і зборів фізичними особами, систему контролю за достовірністю, повнотою та своєчасністю їх сплати фізичними особами.

ТЕМА І

ТЕОРЕТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТА СТРУКТУРОУТВОРЮЮЧІ ЕЛЕМЕНТИ ТЕОРІЇ ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

1. Діалектика виникнення, структура та теоретико – методологічний інструментарій дослідження теорії оподаткування фізичних осіб

Існування в Україні радикальних політичних та економічних трансформацій неможливе без ефективного державного управління та реформування податкової системи, запровадження ефективних та прогресивних методик у вітчизняну практику оподаткування як юридичних так і фізичних осіб.

Історія моделі людини, як суб'єкта економічних, соціальних, політичних, фінансових та інших правовідносин в науковій літературі дещо прихована, однак загострюється в епохи переломів і змін парадигм економічної науки, оскільки розвиток цивілізації – це розвиток людини і її потреб, тому «сучасна економічна наука потребує утвердження прагматичної теорії, в основі якої має бути абсолютна цінність –людина та її життя».

Взаємини, взаємовідносини людини і суспільства, громадянина і держави визначають ступінь розвитку країни, рівень її демократизації та розвитку, а в зарубіжній фінансовій науці є предметом вивчення персональних фінансів.

Існуючий у зарубіжній економічній теорії чіткий розподіл на публічні, корпоративні та персональні фінанси зумовлює доцільність дослідження існуючої теорії та практики функціонування людини, яка одночасно виступає утримувачем держави, сплачуючи податки та обов'язкові платежі та одержувачем суспільних благ, наданих державою.

Складність проведення комплексного дослідження теоретичних засад оподаткування фізичних осіб в Україні зумовлюється наявністю семантично ідентичних складових механізму оподаткування, що використовуються як в теоретичних дослідженнях вчених так і в нормативно –правових актах держави. Першопочатковими при формуванні конструкції оподаткування фізичних осіб є податки, які є частиною національного доходу, що вилучається державою у населення через позаекономічний та економічний примус на безеквівалентній основі з метою виконання соціально –економічних, політичних, та інших функцій на умовах обов'язковості та безповоротності.

Оподаткування фізичних осіб, можна аналізувати з кількох позицій, окремо:

✓ *Семантичної* ((від гр. *semanticos* – означаючий) –розділ семіотики, що вивчає одиниці мови і знакових систем в людській мові) та *етимологічної* – (від гр. *etimon* –істина, істинне значення слова і *logia* –походження слова або морфем);

¹ Гавришчин Б. Диференціал в майбутні. До ефективніших суспільств. –К.: Наукова думка, 1993 с.11

В контексті цього підходу, термін «оподаткування» походить від терміну «подати», яким в Російській імперії до середини 19 століття називались податки з феодално-залежного населення, яке вважалось «податним сословием». В основу даної групи, входили селяни і міщани, які платили «подушную подать», підлягали рекрутським і натуральним повинностям, були обмежені в свободі пересування. В другій половині 19 століття «подати» були замінені системою обов'язкових платежів, яка охопила все населення Російської імперії. В Україні термін «подати», на відміну від Росії, трансформувався і знайшов подальше поширення в терміні оподаткування, тобто процесі сплати обов'язкових платежів на користь держави².

✓ **Онтологічної** – (від гр. *on* – рід, *ontos* – сутність і *logia*) – розділ філософії, вчення про буття в якому досліджуються загальні основи, принципи, структура і закономірності розвитку явищ і процесів;

В цьому ракурсі оподаткування фізичних осіб – це:

- **процес**, що включає в себе наступні стадії: запровадження механізму оподаткування та нормативно – правових рамок, що визначають умови оподаткування в кожній конкретній країні на основі відповідних податкових доктрин та концепцій економічного розвитку, безпосередньо процедури стягнення обов'язкових платежів на користь держави та механізмів контролю за дотриманням повноти відображення об'єктів оподаткування у обліку, достовірності нарахування та своєчасності сплати;

- **явище** встановлення та стягнення платежів індивідів для трансферту фінансових ресурсів з приватного сектора в державний;

- **засіб** фінансової політики для впливу на алокацію ресурсів, розподіл багатства та суспільний вибір;

- **інструмент** фіскальної політики, що здійснюється з метою фінансування суспільних потреб;³

- це **відносини**, які виникають між державою і фізичними особами з приводу примусового відчуження частини доходів з метою поповнення бюджету, необхідних для покриття державних і суспільних видатків;

Таким чином, **мета** оподаткування фізичних осіб – *покращення становища та достатку громадян, врівноваження соціального добробуту, що досягається з дотриманням принципів: нейтральності, обов'язковості, рівнозначності і пропорційності, соціальної справедливості, стабільності, економічної обґрунтованості, доступності, рівномірності сплати, єдності підходів.*

Функції оподаткування фізичних осіб є в певній мірі тотожними функціям податків, серед них виділяють наступні: фіскальну, розподільчо – регулюючу, контрольну, інформаційну, і досить суперечливу – стимулюючу.

Оподаткування фізичних осіб, за своєю суттю – це **категорія**:

- економічна;

² Советский энциклопедический словарь/ Гл. ред. А.М. Прохоров -М. Сов энциклопедия, 1989, с.345

³ Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). –Львів: Камінар, 2000 с.151

- суспільно –соціальна;
- морально –етична;
- правова;
- еволюційна.

✓ **Гносеологічної** (від гр. *gnosis* –пізнання) –розділ філософії, в якому вивчаються закономірності і можливості пізнання, відношення знання (понять) до об'єктивної реальності, досліджуються шляхи та форми процесу пізнання, умови та критерії його достовірності та істинності.

Практичною реалізацією технологій оподаткування фізичних осіб є **обмін податків на суспільні блага і трансфертні платежі**, що в більшій чи в меншій мірі є формами впливу на життєдіяльність громадян держави, величину їх добробуту, соціального забезпечення, розміру сплачених податків і отриманих суспільних благ. Останні дві категорії є протилежними і взаємозалежними, оскільки і перша і друга є не чим іншим, як **фінансовими потоками прямої і зворотної дії**, в процесі кругообігу яких здійснюється формування, розподіл та використання фондів грошових коштів.

Оподаткування фізичних осіб необхідно розглядати в двох аспектах. З одного боку складовою оподаткування фізичних осіб є **суб'єкт оподаткування** –тобто учасник процесів справляння податку (платник, держава і державні органи), а з іншого –**об'єкт оподаткування** –явище, предмет чи процес, внаслідок наявності якого сплачується податок.

Окрім об'єкту оподаткування, суб'єктами оподаткування є безпосередні учасники процесів справляння податків, які традиційно у фіскальній теорії крім держави і контролюючих органів включають **платника** та **носія податку**. Однак, на нашу думку, вказаний перелік доцільно доповнити ще одним суб'єктом, а саме –**учасником розподілу**.

Аргументом на користь такого доповнення, є те, дохід платника податків знаходить своє кінцеве споживання у сім'ї –самостійному осередку суспільства, тісно пов'язаному з іншими соціальними інститутами, життєдіяльність якого визначається закономірностями розвитку суспільства, відображаючи не лише суспільні але і внутрісімейні відносини, виконуючи функції організації побуту, особистого споживання, первинної соціалізації і виховання дітей, психологічної і матеріально-побутової підтримки пристарілих, інвалідів, непрацездатних членів сім'ї, які навіть не одержуючи доходів, виступають учасниками розподілу.

Саме тому **дохід члена сім'ї, або учасника розподілу, є не чим іншим як частка від ділення загальної суми усіх доходів, отриманих сім'єю і пропорційно поділеної на кількість її членів**. Слід відмітити, що на процеси розподілу доходів значний вплив здійснюють економічне середовище в державі, рівень безробіття, соціальна політика, технології оподаткування, рівень життя в країні та ін.

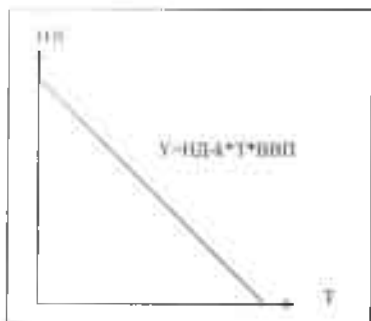

Рис. 1.1.а. Вплив податків на реальний дохід

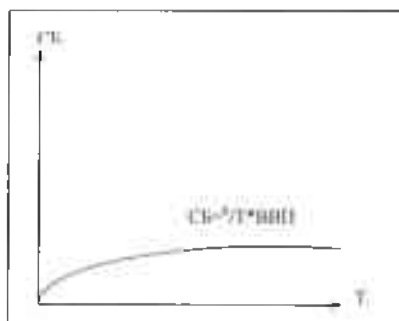

Рис. 1.1.б. Вплив податків на рівень суспільних благ

$$PD = ПД - k * T * ВВП \quad (1.2)$$

$$CB = T^2 / ВВП, \text{ де} \quad (1.3)$$

ПД - номінальний дохід,

PD - реальний дохід,

П - податки,

СБ - суспільні блага,

ПП - трансфертні платежі.⁴

В суспільстві відсутні ідеальні способи розподілу доходів, які б в однаковій мірі задовольняли всіх громадян шляхом оптимального розподілу витраток на фінансування суспільних благ і послуг, проте, вказані суперечності можна вирішити на основі використання двох базових підходів, залежно від критерію, що ставиться в основу, а саме платоспроможності індивіда чи отриманих вигод, або еквівалентності.

Основні положення теорії платоспроможності було розроблено Дж.С.Міллем, згідно з якою кожним індивідом має вноситися на користь держави «посильна частка» у вигляді податкових платежів, і «якщо окремий індивід сплатить державі менше за свою «сумірну частку» податкових платежів, це призведе до необхідності підвищення податкового тягаря для інших платників, а зменшення рівня оподаткування для даного індивіда, за інших рівних умов, принесе значно менше користі суспільству порівняно з тим злом, що його спричинить підвищення рівня оподаткування інших».⁵

Загалом, розрізняють такі типи справедливості:

а) *горизонтальна справедливість* – однакове ставлення до членів суспільства, які перебувають у рівнозначних умовах;

⁴ Крисоватий А.І., Луцик А.І. Податки і фінансова політика. Навчальний посібник. - Тернопіль, 2003. с. 129.

⁵ Бланкарт Шарль. Державні фінанси в умовах демократії. Вступ до фінансової науки / Пер з нім. С.І. Герещенко - К. Львів, 2000. с.206.

б) *вертикальна справедливість* — ставлення до членів суспільства, яке передбачає регулювання розподілу товарів і послуг між тими, хто перебуває у нерівнозначних умовах;

в) *міжгенераційна справедливість* — ставлення до членів суспільства, яке враховує витрати і вигоди альтернативних варіантів політики з огляду на інтереси майбутніх поколінь.

Принцип платоспроможності за умов горизонтальної та вертикальної справедливості, є дещо спірним та невизначеним, оскільки відсутній індикатор, який згрупував би індивідів за сильними ознаками отриманого індивідуального доходу, рівня споживання чи майнового стапу, та встановив вертикальну диференціацію рівнів оподаткування з визначенням межі прогресивності ставок оподаткування. Графічним відображенням принципу вертикальної справедливості для двох індивідів є рис. 1.2.

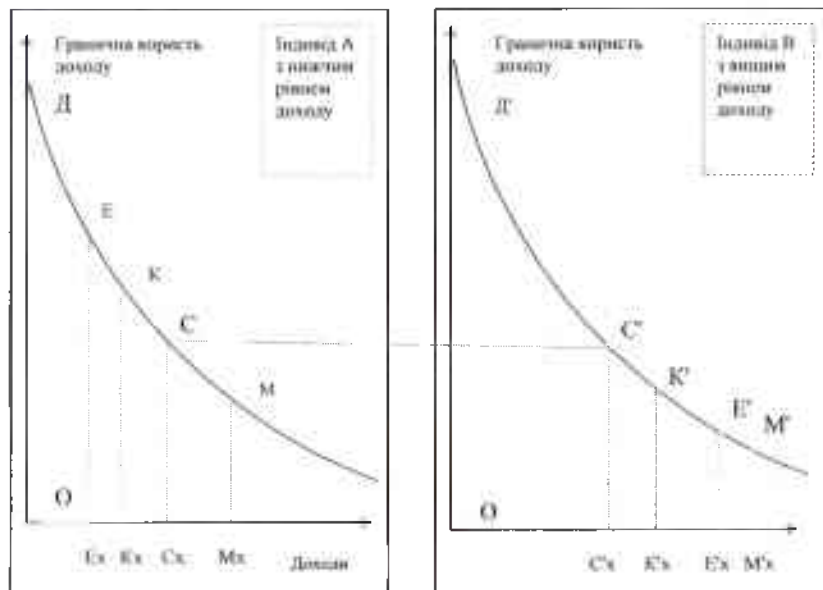

Рис. 1.2. Оподаткування за принципом платоспроможності згідно з різними теоріями пожертв

Індивід А одержує нижчий рівень доходу ніж індивід В, тому розмір доходів для обох буде сягати до M_x і M'_x відповідно, з реалізацією корисності як для А так і для В у розмірі OM_xMD і $OM'_xM'D'$, при чому встановлюється умова розподілу податкових надходжень двома індивідами з внесенням однакової частки пожертвувань.

Принцип платоспроможності обґрунтовує мобілізацію надходжень до бюджету і акцентує увагу на розподільчій природі оподаткування, та необхідності розподілу податків залежно від спроможності платників їх сплачувати. Принцип вигоди стосується видатків і визначає справедливий спосіб оплати вигід, що надані урядом.

Не дивлячись на обґрунтованість та справедливість принципів, проте, виникає ряд дискусійних питань, зокрема: оцінка спроможності індивіда щодо сплати податків; справедливість наявної системи податкових ставок, виходячи з різної податкоспроможності податкоплатників; порівняння економічного становища фізичних осіб до і після оподаткування. Також проблемним є оцінка доходу, що одержується індивідуально, а витрачається в домогосподарстві; та чи повинне домогосподарство сприйматися як група осіб, дохід яких дорівнює частці від ділення сумарного доходу усіх членів на кількість; яким чином положення податкового законодавства враховують наявність в складі домогосподарства різну кількість утриманців; віднесення обов'язку по утриманню дітей у неповних сім'ях на державу або самого годувальника.

Існує кілька основних методів оподаткування:

Рівне оподаткування — метод оподаткування, за якого однакова сума податку встановлюється для кожного платника податків. Подібний метод припускає подушне оподаткування — самий стародавній і простий вид оподаткування. Цей метод не враховує майнового становища платника податків і тому застосовується лише у виключних випадках (цільові податки).

Пропорційне оподаткування — метод оподаткування, за якого встановлюється стабільна ставка, незалежно від збільшення об'єкта оподаткування. Приклад пропорційного оподаткування — податок на прибуток підприємств.

Прогресивне оподаткування — метод оподаткування, за якого у разі зростання податкової бази збільшується ставка податку. Вибір прогресивного оподаткування оснований на визначенні дискреційного доходу, тобто вільного доходу, використання якого визначається в основному інтересами платника. Дискреційний дохід являє собою різницю між сукупним доходом, отриманим платником, і неоподатковуваним мінімумом доходів.

Метод прогресивного оподаткування передбачає використання кількох видів прогресії:

а) *проста порозрядна прогресія*, її суть полягає у тому, що для загального розміру податкової бази встановлюються ступені (розряди) і для кожного розряду визначається сума податку, оклад в абсолютній величині;

б) *проста відносна прогресія* припускає встановлення для загального розміру податкової бази розрядів, за яких для кожного розряду визначаються різні ставки (як тверді, так і процентні). За цього методу ставка застосовується по всій базі оподаткування залежно від загального розміру бази;

в) *складна прогресія*, що розділяє базу на податкові розряди. Але кожен розряд існує самостійно й обкладається окремо за своєю ставкою, яка не залежить від загального розміру податкової бази. Прикладом цієї прогресії є

шкала прибуткового податку з громадян, коли підвищена ставка застосовується не до всього доходу, а тільки до його частини, яка перевищує певний рівень;

г) приховані види прогресії передбачають використання системи пільг для доходів, що входять у різні розряди. У такому разі розряди та ставки є незмінними і зовні не буде помітною яка-небудь диференціація оподаткування.

Регресивне оподаткування — метод, за якого при зростанні податкової бази відбувається скорочення розміру ставки. У цьому разі податкові стягнення пропорційні збільшенню оподаткованого об'єкта. В економічному розумінні регресивними є непрямі податки (акцизний збір, податок на додану вартість), оскільки за самою своєю підставою непрямі податки, що справляються зі споживання, леминуче мають поголовний характер, тобто не розрізняють, хто споживає, чи може він бути визнаний податним суб'єктом, чи може він бути визнаний податним суб'єктом, чи ні.

Змішане оподаткування передбачає поєднання окремих елементів зазначених вище методів оподаткування. Відбувається начебто дроблення податкового об'єкта, за якого для окремих його елементів використовують різні методи оподаткування.

Теоретики, починаючи з Дж.С.Міля інтерпретуючи принцип справедливості з позицій платоспроможності використовували критерій „жертви”, що впливає з теорії максимізації суми індивідуальних корисностей, яка передбачає вимірювання „граничної корисності доходу”, характеризуючи додаткову користь індивіда від додаткового доходу, проте, у кожного з індивідів існує власна суб'єктивна оцінка доходу.⁶ Обґрунтування даної думки обумовлює потребу в створенні загальної формули для обчислення податкових ставок за індивідуальним механізмом, що є неможливим.

З цих позицій Джоном Роулзом було висунуто гіпотезу, згідно з якою в основу системи доцільно поставити принцип максимізації добробуту найменш забезпеченої соціальної групи, оскільки нерівність у доходах і майновому стані припустима лише в тій мірі, в якій сприяє зростанню добробуту найменш забезпечених соціальних груп.

При запровадженні принципу платоспроможності, найбільш реальна оцінка здійснюється при використанні «функції соціального добробуту», що обґрунтовує корисність не доходу, а соціального чинника, і при аналізі прогресивного оподаткування, отримує неоднозначну оцінку його впливу на рівень доходів.

Визначення сум податкових зобов'язань, що ґрунтуються на встановленні відповідних еквівалентних вигід, отриманих від користування суспільними послугами, обґрунтовують існування альтернативного принципу вигоди, перевага якого полягає у взаємозв'язку проблем справедливості в оподаткуванні з розмірами видаткової частини бюджету.

Вказана взаємозалежність відсутня при використанні принципу платоспроможності, де акцент ставиться на сфері податків, на відміну від якого,

⁶ Державні фінанси : Теорія і практика перехідного періоду в Центральній Європі / Пер з англ. - Основи, 1998, с. 172

при дотриманні принципу вигоди, податки розглядаються як ціна, сплачена за послуги державі з врахуванням всього фіскального процесу, аналізі співставності податкових надходжень і обсягів витраток державного бюджету.

Проте, на практиці досить важко визначити реальні вигоди, отримані платником податків від користування суспільними послугами та скоригувати цю механізмів оподаткування пропорційно загальним вигодам. З точки зору економічної ефективності доцільною є рівність при наданні суспільних благ між сумами індивідуальних вигід та граничними витратами. Вказана рівність при якій суми сплачених кожним індивідом податкових зобов'язань дорівнюватимуть граничним вигодам, отриманих від одиниці суспільних благ називається рівновагою Ліндала, а рівноважні внески окремих індивідів, що припадають на одиницю суспільних благ в фінансовій науці отримали назву «ціни за Ліндалем».

Загалом, до механізмів оподаткування фізичних осіб ставляться не лише вимоги справедливості, але і ефективності, що полягає в наступному:

по-перше, податки не повинні спричинити надмірного податкового тягара,

по-друге, витрати на утримання податкової служби та мобілізацію податків не повинні бути більшими від надходжень⁷, що пов'язано з психологічним сприйняттям податкоплатників, для яких податки є витратами, розмір яких визначає обсяг податкового тягара.

Ще одним важливим елементом, що має особливий вплив на показники ефективності оподаткування є витрати на управління фіскальними інституціями та відшкодування витрат, пов'язаних з стягненням податків. Загальні витрати, пов'язані з мобілізацією податкових платежів містять витрати уряду на розробку управлінських рішень в сфері оподаткування, а також витрати платників податків, пов'язані з дотриманням вимог. Так, якщо, держава забирає певну суму у вигляді податків у індивіда, то тягар, покладений на нього, залежатиме від того, як саме стягується податок, супроводжуючись наявністю податкового тягара.

На практиці доведено, що із збільшенням складності податкової системи зростають витрати на управління механізмами оподаткування, які узгоджуються з великою кількістю економічно структурованих фіскальних інституцій, та процедур розрахунку доходів, а тому справедливе оподаткування не може бути простим, що зумовлює наявність конфлікту між прагненням справедливого стягнення податків з намаганням мінімізувати витрати.⁸

З міркувань справедливості доцільно, щоб податкові платежі були пов'язані з економічними можливостями, які можна виміряти з допомогою розмірів доходу, споживання або достатку, проте, такий механізм неминуче призведе до надмірного податкового тягара та неефективності. Такі суперечності у мінімізації між цілями ефективності та справедливості і зумовлюють вибір конкретної системи оподаткування, тому суспільство

⁷ Там же, с. 181.

⁸ Сторін Дев'яті Економіка державного сектора / Пер. З англ. А.Олійник, Р.Скільський.-К.:Основи, 1998. с. 470

перебуває перед постійним вибором: як підвищити рівень справедливості при даному рівні ефективності або як мінімізувати зниження рівня добробуту при заданих пріоритетах справедливості. Реальний вибір, в кінцевому випадку зумовлюється шкалою цінностей, що діють в суспільстві.

3. Теоретичні та практичні передумови формування елементів оподаткування фізичних осіб в контексті світового досвіду

Фінансова наука та практика на протязі багатьох століть перебуває в процесі пошуку найбільш оптимальних та справедливих способів оподаткування фізичних осіб, використовуючи весь арсенал засобів з метою найбільш ефективного варіанту оподаткування громадян держави.

Одні з перших згадок про податки знаходяться в одному з найдавніших письмових джерел минулого і сучасного – Біблії. Так, у Старому Завіті згадується факт збору податків Мойсеєм при проведенні перепису населення близько 3,5 тис. років тому у розмірі півшекеля (7 г сріблом, що еквівалентно 1,5 дол. за світовою ціною срібла на початок 2004 р.) за подушним принципом із кожного старшого 20 років незалежно від майнового стану платника.

Проте, первісною формою регулярного оподаткування, з котрої почалася історія податків на Близькому Сході та в Європі, була десятина (лат. decima) – десята частина від воєнної здобичі, урожаю, худоби, доходу і т. д. натурою або в грошовому еквіваленті, сплачувана монарху під видом узаконеного духовного зобов'язання перед Богом.

Практика стягнення десятини пояснюється тогочасними світосприйняттям, оскільки будь-яке суспільне явище знаходило своє пояснення у богословських тлумаченнях. Першопочатково, в середньовічній Західній Європі десятина була добровільною пожертвою на користь церкви, однак, протягом VI ст. вона стає обов'язковим платежем, що повинен був сплачуватися під загрозою анафемі (відлучення від церкви).

У XII ст. римським папою було введено салатінова десятина (за ім'ям вождя мусульманського опору проти хрестоносців Саладіна (1137–1193)) у вигляді цільового податку з метою фінансування третього хрестового походу (1189–1192 рр.).

Як особлива форма оподаткування церковний податок справлявся і навіть зберігся дотепер у тих країнах, де християнство католицького та протестантського віросповідань оголошене державною релігією (Велика Британія, Ірландія, Італія, Ісландія, ФРН). При цьому, платниками є прихожани церковних громад, які сплачують податок на основі річної суми прибуткового податку, за ставкою 5-10% з передбаченими пільгами для дітей і людей похилого віку.

Ще одним різновидом податку - праформи прибуткового оподаткування був податок на розкіш, який є середнім між прибутковим податком і акцизом, так як призначений для додаткового оподаткування більш багатих людей, проте фактично підвищує ціну споживання окремих благ.

Так, в кінці XVIII ст. багато податків на розкіш звів в своїй країні англійський міністр фінансів Уільям Пітт. Зокрема: податки на виїзних коней, собак, карети, герби, годинники, перчатки, гвинтівки і т. д. За однією з версій політичний діяч хотів таким чином підготувати населення до введення прибуткового податку. В 1799 році британський парламент прийняв так званий Закон 1799 року, який встановлював для всіх мешканців Великобританії всеохоплюючий прибутковий податок, за винятком пільг і скидок для осіб, що знаходились на утриманні.

Неочікувано вигідним виявився податок на пудру, який за один рік завдяки підвищеній моді на неї приніс казни 200 тис. ф.ст.

В XVII ст. в Австрії існував податок на чоботи і башмаки, які також були свідченнями благополуччя, а також податок на балкони і еркери. В основі цієї теорії лежала теорія згідно з якою вважалося що балкон чи еркер розміщується на повітряній колоні, яка опирається на міську землю, за використання якої необхідно платити.

В процесі історичної еволюції системи державних фінансів прибутковий податок з'явився відносно недавно. Лише в самому кінці XVIII ст. можна знайти перші спроби оподаткувати доходів громадян. Головною метою введення даного податку було фінансування війни з Наполеоном. В 1802 році податок був відмінений. Селігмен Е.⁹ наводить слова сучасника про те, що відміна цього податку «була зустрінена всезагальною радістю і урочистими випуками, самими голосними з тих, які коли-небудь лунали в стінах англійського парламенту». Проте, у 1803 році податок був знову введений. У відповідності з ним, доходи були поділені на 5 категорій, або шедул. Проте, лише через десятиліття прибутковий податок остаточно утвердився на Британських островах.

Загалом, даний сценарій введення прибуткового податку в воєнний час, поступової його відміни і потім кінцевого його повернення можна знайти в історичному минулому багатьох країн світу. Так, в Сполучених Штатах Америки закон про прибутковий податок вперше був прийнятий в 1862 році, потім відмінений в 1872 році. В 1894 році він будучи прийнятим знову у попередній редакції, відразу був визнаний неконституційним, оскільки, Верховний Суд визначив, що «це прямиий податок», тягар від якого не розподіляється між штатами у відповідності з їх населенням. Лише прийняття у 1913 році 16-тої поправки до Конституції США дозволило законодавчо прийняти податок.

В Німеччині прибутковий податок розвивався з особистого оподаткування. В 1806-1807 рр. для сільських місцевостей був встановлений особистий податок для всіх громадян, старших 12 років, з єдиною ставкою 0,5 гелери. В 1820 був зроблений ще один крок в вдосконаленні прибуткового оподаткування: замість особистого податку було введено класний податок. В 1821 році всі платники були поділені за зовнішніми сумарними ознаками на 4

⁹ Seligman E. R. A. The Income Tax. New York. Macmillan, 1911. P. 113

класи з трьома ставками податку в кожному: 144, 96, 48, 24, 18, 12, 8, 6, 4, 3, 2 і 1,5 талера.

В 1873 році податок був поширений на великі міста. Вагоме реформування було проведене в 1891 році, коли були зафіксовані масові факти ухилення від оподаткування, що призвело до судових розглядів і оціночних комісій. Це, в свою чергу, послужило приводом для остаточного введення податкового декларування.

Німецька модель прибуткового оподаткування відрізняється від англійської, де використовується принцип оподаткування окремих частин доходу. Практика німецького оподаткування охоплює весь дохід цілком, що визначає особливу роль податкових декларацій.

З часом фискальна роль податку виросла настільки, що він став основним джерелом державних доходів у найбільш розвинених країнах світу. Наприклад, в 1982 році (відповідно до даних ОЕСР), податок на дохід і прибуток складав 45% податкових поступлень в США і Японії, 44% - Канади, 38% Великобританії і 34% - Німеччини.

Підтвердженням того, що прибутковий податок є більш високою еволюційною формою прибуткового оподаткування є необхідність більш розвиненої державної інфраструктури в порівнянні з іншими джерелами доходів. Дана особливість обумовлює специфіку сприйняття його як більш справедливої форми поповнення казни, а також загострення його неприйняття.

Прибутковий податок ґрунтується на оцінці доходів кожного індивіда, тому сприймається більшою частиною суспільства як більш надійний спосіб досягнення прогресивної і всеохоплюючої податкової системи, ніж заплутаний перелік непрямих податків і зборів, що існували раніше.

Разом з тим, акцент на оподаткуванні окремих громадян, а не торговельних і фінансових операцій, зумовив появу у багатьох відчуття наступу на особисті свободи громадян та посилення державного контролю.

Різновидом прибуткового оподаткування є єдиний податок, теоретичне обґрунтування якого вперше виникло за часів античності, а саме в Стародавньому Римі та Греції, де всі види майна оподатковувались єдиним майновим податком, який з розвитком економіки, зміною диференціації джерел та об'єктів оподаткування поступово розщепився на декілька податків.

Теорія єдиного податку була відроджена французьким економістом Жаном Боденом, набувши великої популярності у Франції часів 17-18 століття. Дані теоретичні розробки знайшли своє подальше відображення в працях Себастьяна Вобана, що носили назву теорії «королівської десятини», якою оподатковувались доходи від землевласності, промисловості та інших джерел в розмірі від 5 до 10%. При цьому Вобан обґрунтовував необхідність оподаткування іншими податками, а саме: податком на сіль, митом, інше.

Заслужують на увагу також праці Сьєра Буагільбера, Джона Ло, Франсуа Кене, Емілія де Жерардена, які висловлювали необхідність оподаткуванням єдиним податком доходів, землі та капіталу.

Фізіократи, ґрунтуючись на вченні про чистий дохід від землі, який як вони вважали, є єдиним джерелом оподаткування, обґрунтовували думку про

оподаткування єдиного джерела - земельної ренти, яка повинна визначатися на основі кадастру і співставлятися згідно з рівнем родючості землі.

Проте, теорія єдиного податку найбільшого розквіту досягла в працях американського економіста Генрі Джорджа, який запропонував як засіб вирішення багатьох економічних проблем саме єдиний податок при оподаткуванні землі, обґрунтовуючи його переваги, а саме: простота справляння, фінансна достатність, неможливість ухилення, ощадливість, соціальна справедливість, стимулювання виробництва.

На початку ХХ століття відбулася певна трансформація в усвідомленні можливостей застосування єдиного податку, зокрема, щодо оподаткування доходів і майна громадян. Недосконалість єдиного податку доводив П.Прудон, який вважав введення єдиного податку недопустимим, оскільки всі податки є несправедливими, а єдиний податок був би сумою фіскальних несправедливостей, тобто ідеально несправедливим податком. Італійський економіст Ф. Нітті вважав ідею єдиного податку нездійсненною, так як його введення не дозволило б реалізувати принципів рівномірності і всезагальності, які властиві ідеї справедливості.

Теоретиками в умовах сьогодення доведено неможливість застосування єдиного податку відносно певного об'єкту оподаткування, який би відповідав усім фіскальним, економічним і соціальним вимогам, однак він видозмінившись знайшов застосування при оподаткуванні фізичних осіб – підприємців за спрощеними схемами, і як доводить практика, досить ефективно.

4. Ретроспективний огляд становлення системи оподаткування фізичних осіб в Україні

Перні ознаки сучасної податкової системи України були характерні для виникнення держави періоду VIII-XII ст.ст. – Київської Русі. Для тогочасного періоду найуживанішою формою податку була данина для утримання княжого двору і дружини (війська) князя. Данина сплачувалася продуктами харчування та сільськогосподарства. Її збір проводився під час так званого «полюддя», коли люди приносили дари князю або його представникам у вигляді «поклоню», «честі», «стану» чи «повозу».

Для даного типу оподаткування були характерні і ряд недоліків, зокрема:

- нерегульованість розмірів данини та періодичності сплати;
- велика кількість і неоднорідність форм данини;
- часті випадки свавілля збирачів данини та їх особиста зацікавленість у зборі максимального результату.

Це в свою чергу призводило до протестів та повстань, прикладом яких можна вважати повстання деревлян у 945 році проти Київського князя Ігоря. За спробу подвійного збору данини він був убитий.

Після смерті Ігоря, його дружина княгиня Ольга помстившись перевертням за смерть чоловіка вперше на теренах Київської Русі здійснила юридичальне реформування системи оподаткування шляхом регламентування

розмірів, змісту та періодичності сплати данини. Вона у 947 році встановила «погости» (місця, де збирали данину), «уроки» та «устави» – свідчення про розміри та структуру данини. Впродовж деякого періоду часу «полюддя» ще проіснувала як форма оподаткування з метою отримання війська.

Перший писемний звід законів в Україні було здійснено Київським князем Ярославом Мудрим – «Руська Правда». Згідно з нею одиницею оподаткування був «дим», або «подвір'я», яка мало певний розмір землі (у середньому воно дорівнювало одному плугові або 15 га), 20-30 «димів» складали «дворище». Загалом, це було об'єднання родичів, які спільно відповідали за збір податків. Близько 1/3 данини князь витрачав на свої особисті потреби, а решта йшла на утримання дружини, органів управління і ведення війни. Основою грошових надходжень були мита і штрафи.

Після хрещення Русі була впроваджена обов'язкова церковна «десятина». Київський князь Володимир Святославович установив стягнення коштів на будівництво храму Богородиці, так звану «десятину» – десяту частину прибутків населення. З плином часу цей податок перетворився на добровільні благодійні пожертви на користь церкви.

У другій половині XIV ст. більшість українських земель увійшли до складу Великого князівства Литовського, тому для утримання великокнязівського двору, армії, ведення воєн і дипломатичних зносин потрібні були величезні кошти. Відомо, що в Литовській державі існували різні податки: дань, подимщина, сребщина, посоцна, поволовщина, поголовщина, чинш та інші.

У цей період основну масу тримільйонного населення України становили державні селяни, тобто вільні землероби, які володіли державною землею і були основними платниками податків, виконували тяглову та військову повинності.

Таким чином, головним об'єктом оподаткування була земля. Сплачували податки окремі селянські господарства, які в документах виступали під назвами дворище, двір, дим, лан, плуг та інші. Крім державних податків, існували ще й приватні, які сплачувало залежне населення своєму феодалу.

У XV – на початку XVI ст. в Україні порядок стягнення грошових податків з сільського населення був детально відпрацьований. Грошові платежі здебільшого доводились до всієї сільської общини.

Для впорядкування податкової системи періодично проводились переписи населення волостей, міст, сіл і дворів. У кожній волості були спеціальні люди, які вели облік додатково освоєних селянами земель і записували їх у реєстрові книги. Облік населення був необхідний, оскільки не всі люди підлягали оподаткуванню.

У XVI ст. українські землі після Люблінської унії Литви з Польщею (1569р.) увійшли до складу Речі Посполитої, і на українських землях була запроваджена польська податкова система, за якою шляхта і магнати католицької церкви були звільнені від оподаткування. Королі зреклися права накладати податки на вище означених суб'єктів, і коронний скарб поповнювався лише прибутками з повинностей сільського й міського

населення, королівських земель та самоврядних міст, яким було надано магдебурзьке право. Шляхта звільнялася від податків, але несла військову службу, селяни ж звільнялися від військової служби, натомість несли унесь тягар податків.

Протягом XIV – XV ст. велика кількість українських міст здобула магдебурзьке право – право самоврядування. На чолі міста стояв магістрат, який збирав міський податок, котрий слершу був загальним майновим прибутковим податком, а потім перетворився на податок з нерухомого майна у місті.

Наприкінці XVI – на початку XVII ст. в Речі Посполитій, а отже й в Україні, поширилася практика передачі права на збирання надзвичайних і міських податків в оренду. Подібна практика посилила нерівність і зловживання при збиранні податків, адже орендарі намагалися зібрати не лише суму, котра йшла до коронного скарбу, а й дещо на власні потреби. Це призвело до загострення міжнаціональних, соціально-економічних та політичних стосунків.

Після довготривалої боротьби українців проти знущань польського уряду розпочалася визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького 1648-1654рр., в ході якої козацька старшина на чолі з гетьманом намагалася відродити українську державність, створити свою фінансову й податкову системи. Головним джерелом прибутків державного скарбу були встановлені універсалами Хмельницького загальні податки, якими обкладалося все населення. Постійні податки називалися «люборами», надзвичайні – «стацією». Податки сплачували селяни й міщани. А козаки вважали, що повинні служити у війську, а не сплачувати податки.

Після Переяславської угоди 1654р. Україна фактично потрапила у васальну залежність Росії, за якої сильніша сторона (цар) погоджувалася захищати слабшу за умов, що українці зобов'язувалися сплачувати царені податки. А під час гетьманства Брюховецького у 1666 р. на українську землю прибули московські переписувачі, які почали складати подушний опис сіл. Проте, податкова система в Україні того часу не була обтяжливою.

В кінці XVII ст. українська Гетьманська держава все більше загрузала у владних тенетах Росії. А уся фінансова політика Петра I здійснювалася за постійного і напруженого пошуку джерел грошових коштів. Особливо гостро фінансове напруження відчувалося із втягненням Росії у Північну війну, коли витрати почали перевищувати дохідну частину бюджету. Тому, починаючи з 1704р., увагу уряду було звернено на всебічне підвищення основних статей державних доходів – прямих податків.

Приріст доходів від прямих податків досягався в основному двома методами: збільшенням ставок вже існуючих податків або введенням нових податків. До другого методу уряд Петра I удавався частіше.

Податковий прес Російської імперії відчули на собі й українські землі, що увійшли до її складу. Населення Київської губернії сплачувало протягом 1714-1716р.р. понад 40 податків.

Систему класифікації податків того періоду можна умовно поділити на постійні (ординарні) та надзвичайні (екстраординарні) податки.

У першій чверті XVIII ст. зі збільшенням оподаткування різко зросла роль місцевої адміністрації при збиранні податків, з'явилося більше можливостей для зловживань чиновників. Для поліпшення діяльності місцевих адміністрацій було створено особливий штат комісарів для спостереження за збиранням поточних податків та недоїмок, а для розслідування посадових злочинів – спеціальні слідчі органи.

З першої чверті XVIII ст. почала проявлятися криза подвірного оподаткування, яка охопила всі найважливіші елементи цієї системи. Величезна кількість дрібних, різномірних великих і малих, постійних і тимчасових податків потребувала реформування, а точніше – уніфікації.

Другим суттєвим недоліком подвірного обкладання податками була система збору податків по дворах. Подвірне оподаткування не давало змоги збільшувати податкові надходження і з максимальною повнотою враховувати все платоспроможне населення. Облік дворів, а не населення, не містив повної інформації про кількість усього населення країни. До того ж численні зловживання збирачів податків змушували уряд Петра I реорганізувати і третій елемент оподаткування – саму систему збору податків.

Потрібна була така система, яка б охопила податками всіх потенційних платників і одночасно дала змогу забезпечити ефективне надходження податків до скарбниці та була б справедливою для населення з точки зору законодавця. Це завдання значною мірою й вирішила податкова реформа Петра I 1724р., в результаті якої з'явився єдиний, суто грошовий, однаковий для основних категорій платників подушний податок.

Запровадження нової податкової системи було пов'язане з реформуванням армії, що передбачало створення нового регулярного війська, а також ліквідацію колишньої системи комплектування і забезпечення військ.

Складовими цієї реформи були перепис населення, перевірка поданих списків населення («сказок»), розкладка й розміщення полків по губерніях.

Провівши велику ревізійну роботу, уряд Російської імперії одержав такі дані: з 8,2 млн. душ чоловічої статі, що становили населення імперії, подушним податком обкладалися щонайменше 5.8 млн. душ, або 71 відсоток. Таким чином, майже 2/3 чоловічого населення імперії було охоплено системою подушної податі у результаті здійснення податкової реформи, що додавало важливості історичному значенню цього заходу.

Заключним етапом податкової реформи стала розкладка й розміщення полків по губерніях. Цьому передувала робота з уточнення кількісного складу армії та витрат на неї.

Подушний податок сплачувало все чоловіче населення держави, крім дворян, духовенства і державних службовців. Упродовж майже ста років подушна податі була основним прямим податком у Росії і становила близько 50 відсотків від усіх прибутків бюджету держави.

Цікавим є той факт, що до обов'язків полкового командира входили вплив на збирання подушної податі і керування надходженням і розподілом отриманих грошей на полкові потреби.

Таким чином, військові брали участь у роботі фінансово-податкового апарату на всіх етапах – від збирання подушної податі до її розподілу.

Внаслідок реформи істотних змін зазнала вся система прямих податків. Найважливішою рисою нового оподаткування стало те, що було введено єдиний грошовий податок, який замінив десятки дрібних подвірних зборів і повинностей. У XIX ст. у зв'язку з розвитком непрямого оподаткування частка подушної податі зменшилася.

Катерина II, зійшовши на престол 1762р., спростила фінансову систему. 1775 року імператриця внесла кардинальні зміни в оподаткування купецтва. Вона відмінила всі приватні промислові податки та подушний податок з купецтва, встановили гільдейський збір.

На початку XIX ст. в імперії було встановлено нові податки. Зокрема, з ініціативи М.Сперанського в 2-3 рази збільшено подушний і оброчний податки, встановлено прибутковий прогресивний податок з поміщиків, нові непрямі податки, акцизи і мита.

За царювання Олександра I було засновано Міністерство фінансів, Державне казначейство (посада державного скарбника була заснована за Павла I), державний контроль, комісію з погашення боргів, підвищено усі податки, впроваджено тимчасовий прибутковий податок з поміщицьких маєтків. Подушні збори вже не відігравали визначального значення у податковій системі.

1859 року було утворено комісію з перегляду податків і зборів. Серед заходів, здійснених за рекомендаціями податкової комісії, – заміна з 1 січня 1863 р. «питейным» акцизом відкупного «питейного» збору; скасування подушного податку з міщан.

1875 року встановлено державний поземельний податок – єдиний податок, який сплачували зі своїх земель поміщики-дворяни. 1880 року під впливом громадської думки було скасовано один з найтяжчих для населення податків – податок на сіль.

1879 року замість податкової комісії було засновано нову комісію для обговорення пропозицій про скасування подушного податку.

1887 року подушину податі з селян було замінено поземельним податком. Обтяжливі податки стали для України зловідомною проблемою. Проте російський уряд мало переймався проблемами народу і впроваджував усе нові й нові податки і форми контролю за надходженнями до бюджету. Саме з цією метою 30 квітня 1885р. за проектом міністра фінансів М. Бунге при казенних кашатах були впроваджені посади податкових інспекторів, які контролювали господарську діяльність і розміри одержаних прибутків, викривали словживання при зменшенні в звітах реальної суми прибутків. Було впроваджено також посади податкових ревізорів, які контролювали діяльність місцевих установ та податкових інспекторів. Завдяки цим заходам урядові

вдалося збільшити податкові надходження, створити перевищення експорту над імпортом, примножити золотий запас.

Низка пових заходів в економічній політиці сприяла проведенню податкової та грошової реформ 1895–1897рр., яку підготував та провів у життя міністр фінансів С. Вітте, надаючи при цьому вирішальну роль непрямим податкам, одним з найефективніших засобів серед яких була державна монополія на горілку.

20 грудня 1917р. було видано постанову Генерального Секретаріату Української Народної Республіки про внесення податків на утримання українських державних установ, проте реально вона не діяла.

Особливістю революції стало припинення надходження будь-яких податків безвідносно, на чюю користь: держави, місцевих органів чи суспільних організацій. Революція та хаос, який вона викликала в економіці, призвели до того, що податки перестали надходити до державної скарбниці, і обігові гроші до держави не повертались.

За час свого існування уряд Центральної Ради так і не приступив до жодних реформ і не вжив ніяких заходів до покращення фінансового та економічного стану країни. У сфері податків він обмежився лише підвищенням акцизних ставок та введенням податку на вино. Податкового і фінансового плану взагалі не було.

З перших днів існування Української Держави гетьман П.П. Скоропадський підвищив ставки прямих податків та мит. Проте поповнення дохідної частини бюджету українського казначейства за рахунок прямих податків було дуже незначним. Прибутковий і промисловий податки збирались дуже важко, а поземельний майже зовсім не надходив, тому більшого ефекту досягалося шляхом підвищення ставок непрямих податків (акцизи на виноградне вино, чай, значно підвищено акцизи на пиво, дріжджі, цигаркові гільзи, тютюновий пашір, сірники, продукти нафтопереробки).

Серед перших законодавчих актів Радянської влади чільне місце посіли й декрети з питань оподаткування.

У перші дні після жовтневого перевороту 1917р. внаслідок багатьох об'єктивних причин надходження податків та інших доходів припинилося. Раднарком прийняв декрет, яким диктувалося обов'язкове стягнення таких прямих податків: прибуткового, одноразового і податку на приріст прибутків.

З огляду на неналагодженість роботи податкового апарату, декрет зобов'язував осіб, що не одержали окладних листів, вносити податки із сум, зазначених у деклараціях про доходи. За порушення встановлених термінів сплати, крім заходів, передбачених законами про відповідні податки, застосовувались грошові стягнення та конфіскація всього майна, а тих, хто зумисне затримував сплату, ув'язнювали на термін до п'яти років. Нагляд за стягненням податків декрет покладав не тільки на податковий апарат, а й на ради; їм же надавалося право визначати розміри стягнень.

Однак, незважаючи на вжиті заходи, надходження податків було незначним, причому зібрані суми не надходили до центру, а затримувалися на місцях.

Неорганізований характер місцевого оподаткування, що провадилося в основному у формі контрибуцій з буржуазії та всіляких зборів з націоналізованих фабрик і заводів, у свою чергу, несприятливо позначався на фінансовому стаї та роботі промислових підприємств. У цей час керівництвом країни дедалі більше починають обговорюватися питання про перехід від контрибуцій до регулярних податків.

До кінця 1918р. було створено передумови для реформування податкової системи. На початку 1919р. колегія Наркомфіну визначила основні шляхи податкової реформи: а) усунення великої кількості податків і заміна їх по можливості єдиним прибутково-майновим податком; б) оподаткування не тільки прибутків, а й майна; в) перетворення прямого оподаткування в істотне джерело бюджетних ресурсів; г) стягнення податків не тільки грошима, а й натурою тощо.

При цьому в усій системі податкових заходів чітко простежувалися класові ознаки. Різко посилювалося оподаткування заможних верств міста і села. Сільська біднота зовсім звільнялася від податків. Декретом від 24 грудня 1918р. від сплати податків звільнялися також червоноармійці та члени їхніх родин.

Жорсткий класовий підхід при запровадженні надзвичайного революційного податку мав дуже сильні негативні наслідки для радянської влади. Неграмотна податкова політика спричинила погіршення загальної соціально-економічної ситуації і в результаті призвела до переходу сільського населення Росії на бік контрреволюції.

Нова економічна політика, проголошена більшовиками в 1920-1921рр., докорінно змінила роль податків у фінансово-економічному житті країни.

Перші роки НЕПу характеризувалися величезними труднощами у створенні і розвитку податкової системи, оскільки треба було заново організувати спеціальний апарат, ліквідований у перші роки Радянської влади.

Через відсутність налагодженої податкової системи в оподатковуванні переважне значення надавалося стягненню непрямих податків - здебільшого у формі акцизів, котрі надходили у міру випуску оподаткованої продукції.

У липні 1921 р. було встановлено перший прямий податок з населення, яке не займалося сільськогосподарським виробництвом, – так званий промисловий податок. Впровадження основного податку, що стягувався за твердими ставками, значно збільшило кількість платників, оскільки оподатковувалися всі громадяни, які мали самостійні джерела прибутку.

У Радянському Союзі прибутковий податок, був введений декретом від 16 листопада 1922 р. що у поєднанні з майновим під загальною назвою прибутково-майновий податок сплачувався населенням, колгоспами, споживчою кооперацією та господарськими органами громадських організацій.

Прибутково-майновий податок поклав початок розвитку прибуткового оподаткування громадян. Оподаткуванню підлягав сукупний дохід, який визначався на підставі декларацій платників, при цьому ставки податку залежали від розміру доходу, а ставки податку на майно встановлювалися окремо.

Проте, у 1924 р. прибутково-майновий податок був перетворений знову у прибутковий податок, який було поділено на дві частини: основну і додаткову, його платників - на окремі категорії групи. Податок утримувався у твердих ставках, диференційованих за категоріями платників, які поділялися на 5 основних груп:

- робітники;
- службовці та прирівняні до них за оподаткуванням особи;
- літератори та працівники мистецтва;
- особи, які займалися приватною практикою (лікарі, викладачі та інші);
- кустарі та інші особи, які отримували дохід від праці не за наймом.

Прибутковий податок встановлювався у прогресивних ставках сукупного доходу, що перевищував певний розмір.

Прибутковий податок із споживчої кооперації та господарських органів громадських організацій був введений у 1923р., сплачувався щоквартально із балансового прибутку за ставкою 35% для споживчої кооперації і 25% - для господарських органів громадських організацій. Від сплати прибуткового податку були звільнені: недавно організовані підприємства споживчої кооперації, які виготовляли товари народного споживання із місцевої сировини та відходів (пільга діяла до 1925 року); клуби, палаци культури, господарські організації, що знаходилися у підпорядкуванні партійних та комсомольських організацій.

Загалом, у роки НЕІІу було введено комунальні податки та збори, які класифікувалися як місцеві податки і збори, до них відносились: податок із будівель у містах, квартирний збір, збір із власників транспортних засобів, прописочний збір та ін.

З початком Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.) економіка країни була відразу переорієнтована на воєнні потреби. Водночас зросли податки з населення (до 14 відсотків бюджетного значення). Було введено воєнний податок (стягувався до 1946р.), податок на неодружених та незаміжніх, а з 1944р. до сплати залучалися і малосімейні, що мали одну чи дві дитини. Були також підвищені ставки сільськогосподарського податку.

На окупованій території України німецькі окупанти встановили 25 видів грошових податків, серед яких податок з обороту, прибутковий, податок зі спадщини. Крім того було введено безліч місцевих податків.

З закінченням війни, у 1946 р. відмінено воєнний податок.

Прибутковий податок стягувався на підставі Указу Президіуму Верховної Ради СРСР від 30 квітня 1943 р. «Про прибутковий податок з населення» з наступними доповненнями та змінами. На підприємствах, установах та організаціях податок сплачували робітники, службовці, військовозобов'язані, учні, літератори, працівники мистецтв та інші громадяни, які отримували будь-які заробітки від підприємств, установ та організацій.

Не оподатковуваний податком мінімум заробітної плати для робітників і службовців у 1943 р. і подальших роках становив 260 руб. за діючим на той час масштабом цін, тобто 26 руб., потім -50 руб., з 1 липня 1968 р. - 60 руб., потім за відповідними законодавчими змінами - 70 руб. З 1972 р. і до березня 1991р.

неоподаткований мінімум заробітної плати робітників і службовців складав 70 руб.

Ставки прибуткового податку були прогресивні: більш низькі для першої і найбільш високі для останньої групи платників. Максимальна ставка податку із заробітної плати робітників і службовців була 13%.

Для окремих категорій платників прибуткового податку були встановлені значні пільги. Так, від сплати податку були звільнені низькооплачувані працівники (неоподатковуваний прибутковим податком мінімум заробітної плати робітників і службовців становив - 60 руб., для окремих районів - 70 руб. у місяць); з 1973 зменшуються ставки податку у середньому на 35,5% з робітників і службовців, які одержували заробітну плату від 71 до 90 руб. місяць (у районах, де мінімум заробітної плати був 70 руб. у місяці).

Якщо студент, учень вищих та середніх учбових закладів відповідно до навчального плану проходив виробничу практику на підприємствах, а інколи і на постійній роботі за наймом, то заробітна плата, яку він отримував оподатковувалася прибутковим податком, якщо сума не перевищувала 60 руб. (з 1969р.) і 70руб. (в 1973р.), при цьому не мало значення, одержує студент стипендію чи ні.

Для робітників і службовців, які мали на утриманні більш трьох осіб, розмір прибуткового податку за місцем основної роботи знижувався на 30% (тільки одному із подружжя - чоловікові або жінці). До утриманців відносились всі особи, які фактично проживали на кошти робітника або службовця і не мали самостійних джерел доходів.

При зменшенні кількості утриманців у зв'язку з їх смертю пільг на утриманців зберігалась до кінця поточного року.

Шкала для обчислення податків із заробітної плати з 1943 до 1991 р. була незмінною. Змінювались тільки відсотки (зменшувалися) перших п'яти сум після встановлення нового неоподаткованого мінімуму: після 50 руб., з часом після 60 руб в 1969 р. і після 70 руб з 1973р.

Ще одним податком з фізичних осіб у колишньому СРСР був податок на холостяків, одиноких та малосімейних громадян, який утримувався на основі Указів Президії Верховної Ради СРСР від 21.11.1941 р. «Про податок на холостяків та бездітних громадян СРСР» та від 08 липня 1944 р. (Розділ IV «Про податок на холостяків, одиноких та малосімейних громадян СРСР»).

На підприємствах, в установах та організаціях (як в міських, і сільських місцевостях) податок сплачували тільки робітники, службовці, військовослужбовці, літератори, працівники мистецтва та інші громадяни (крім одиноких жінок), які не мали дітей, чоловіки у віці більше 20 і до 50 років, а також жінки, які знаходились у шлюбі, у віці від 20 і до 45 років.

Робітники і службовці та прирівняні до них громадяни, яким виповнилось 20 років притягалися до сплати податку, починаючи із терміну утримання податку, наступного за досягненням ними 20 років.

Одинокі жінки (незаміжні та вдови), які не мали дітей, були звільнені від сплати податку на підставі пред'явлених ними паспортів або інших документів, що підтверджували позашлюбний стан. За умови вступу в шлюб, одинокі жінки оподатковувались з місяця, наступного після реєстрації шлюбу.

При народженні дітей у громадян, які раніше не мали дітей утримання податку призупинялось, починаючи з місяця, наступного за місяцем народженням дитини. У випадку смерті дітей податок не утримувався на протязі року з дня смерті дитини. Також на протязі року не обкладалися податком громадяни, у як народилася мертва дитина.

Розмір ставки податку на холостяків, одиноких та малосімейних громадян становив:

із суми заробітної плати до 80 руб. – податок обчислювався за зниженими ставками;

із суми заробітку понад 80 руб., ставка податку становила 6%.

Система оподаткування в Радянському Союзі практично не змінювалася протягом багатьох років, доки країна з такою назвою не припинила своє існування. З розпадом Радянського Союзу, Україна стала на шлях самостійного державного розвитку, взяти курс на побудову ринкової економіки.

З появою нових форм власності і методів господарювання стара податкова система перестала відповідати вимогам часу і не могла забезпечити потреби держави та громадян. Саме тому виникла потреба у проведенні податкової реформи в Україні. Безумовно, перші сироби реформування були далекими від ідеалу, зокрема і у законодавчій сфері, де з 1992 року використовувалась практика запровадження декретів. Одним із них був Декрет Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян» від 26.12.1992 р. № 13-92. податок стягувався за конкретними ставками залежно від суми заробітку за місцем основної праці:

Таблиця 1.1

Ставки оподаткування прибутковим податком

Дохід	Ставка оподаткування
до 1 700 000 -	не оподатковується
від 1 700 001 до 8 500 000 крб	10% від суми, що більше 1 700 000 крб.;
від 8 500 001 до 17 000 000 крб.	680 000 + 15% від суми, більше 8 500000 крб.;
від 17 000 000 крб. до 102 000 000 крб.	1 955 000+20% від суми, більше 17000000 крб.
від 102 000 001 крб. до 170000 000 крб.	8 955 000+30% від суми, більше 102000000 крб
понад 170 000 000 крб.	39355 000+40% від суми, більше 170000000 крб.

Політична та економічна спадщина, що дісталася Україні після розпаду СРСР спричинила цілу низку проблем, суперечностей, помилок, особливостей у царині усвідомлення, осмислення та розробки моделі соціально-економічної орієнтації України, визначення основних цілей, напрямків та інструментів якісної зміни системи оподаткування фізичних осіб у перші роки незалежності.

Діючий за часів СРСР Закон СРСР, що ввійшов в дію з 1.07 1990 «Про прибутковий податок з громадян СРСР, іноземних осіб та осіб без громадянства» визначав платниками прибуткового податку громадян СРСР, іноземних осіб і осіб без громадянства, які мали та які не мали постійного місця проживання.

З проголошенням незалежності України було прийнято Декрет КМ України від 30 квітня 1993 року, з внесенням наступних змін і доповнень, що пояснюється процесами пошуку та зміни більш ефективних технологій оподаткування фізичних осіб.

Законом України «Про податок з доходів фізичних осіб», що ввійшов в силу 1.01.2004 року, встановлювалось, що доходи фізичних осіб оподатковуються податком з доходів фізичних осіб – платою фізичної особи за послуги, які надаються їй територіальною громадою, на території якої така фізична особа має податкову адресу або розташовано особу, що виплачує оподатковувані доходи згідно з цим Законом.

Що ж до оподаткування фізичних осіб – суб'єктів підприємництва, то початок формування попередніх правових, організаційних та економічних засад оподаткування підприємницької діяльності фізичних осіб покляло прийняття у 1987 році Закону СРСР «Об индивидуальной трудовой деятельности граждан в СССР», що сприяло частковій легалізації індивідуального бізнесу (підприємництва), відкрило доступ підприємцям-початківцям, до створення власної справи. Прийняття окремих нормативно-правових актів, зокрема урядових постанов у 1989 році, сприяло виникненню та розповсюдженню суб'єктів малого бізнесу у всіх галузях діяльності, головним чином на основі субпідрядної системи, що було початковим етапом початку розвитку малого бізнесу в Україні.

Оподаткування доходів фізичних осіб є складовою частиною фінансового механізму держави, актуальність якого зумовлюється тим, що у результаті перерозподілу податків з фізичних осіб, реалізується економічна доктрина щодо рівня добробуту населення, та формується фінансова база держави.

Однак, беззаперечною, на всіх хронологічних етапах розвитку системи оподаткування фізичних осіб є необхідність врахування відповідних показників, зокрема таких як податкоспроможність населення, податковіддача грошових доходів населення, сплачуваність населенням чи окремими його групами податків, а головними факторами впливу, які визначають рівень надходження податку до бюджетів є: розмір оподаткованого доходу, класифікація доходів, система пільг, розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, шкала ставок, розмір фіксованого податку.

Таким чином, генезис оподаткування фізичних осіб в Україні сягає сивої давнини, володіючи власним, самобутнім походженням, оскільки з перших років заснування Київської Русі запроваджувались податки, які не запозичувались у інших країн, а мали свою національну специфіку.

Питання для самоперевірки:

- 1. Яким чином можна аналізувати оподаткування фізичних осіб?***
- 2. В чому полягає мета оподаткування фізичних осіб?***
- 3. Окресліть критерії оподаткування фізичних осіб у вітчизняній і зарубіжній теорії і практиці.***
- 4. Назвіть методи оподаткування фізичних осіб.***
- 5. Охарактеризуйте становлення системи оподаткування фізичних осіб і їх доходів в історичній ретроспективі.***

ТЕМА 2 КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ РОЗНОДІЛУ ДОХОДІВ ГРОМАДЯН В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО ВИБОРУ

1. Структура доходів населення і джерела їх формування

Розмір доходів населення, їх розподіл безпосередньо впливають на формування, розвиток, занепад чи процвітання суспільства. Високорозвинуті країни з високими доходами населення як правило, мають потужну економіку, гідний рівень добробуту (Канада, Швейцарія, Фінляндія, Швеція, Японія, Німеччина та ін.).

Доходи населення — це сукупність грошових коштів та натуральних надходжень, спрямованих на підтримку фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану людини і на задоволення їх потреб. Вони формуються за рахунок оплати праці, виплат соціальних фондів (регіональних, місцевих, а також фондів споживання підприємств і організацій), підприємницьких доходів, доходів від особистого підсобного господарства та індивідуальної трудової діяльності, доходів від інших джерел.

Залежно від форми отримання розрізняють *грошові та натуральні доходи*. Формування грошових доходів здійснюється за рахунок оплати праці працівників, виплат із соціальних фондів, підприємницьких доходів, доходів від власності, доходів від особистого підсобного господарства та індивідуальної трудової діяльності, інших доходів (алиментів, гонорарів, благодійної допомоги тощо). Грошові доходи поділяються на *загальні й чисті*.

Загальні доходи містять усі надходження і розраховуються до сплати податків та обов'язкових платежів.

Чисті доходи населення — результат нерезподільних процесів. Це ті доходи, що залишаються після здійснення зазначених платежів. Чисті доходи коригуються з урахуванням натуральних соціальних трансфертів.

Натуральні доходи включають продукцію особистого підсобного господарства, що використовується на особисте споживання, трансферти в натуральній формі, а також заробітну плату в натуральній формі.

Виділяють декілька видів доходів.

Наявний доход — це максимальний обсяг грошових доходів, які призначені для використання домашніми господарствами на придбання споживчих товарів та оплати послуг. Вони включають оплату праці, прибуток, змішаний доход, сальдо доходів від власності, соціальні допомоги, інші одержані поточні трансферти в грошовій формі за виключенням сплачених, зокрема поточних податків на доходи та майно.

Реальний наявний доход — це наявний доход, який скоригований на індекс споживчих цін. Витрати та заощадження населення включають: витрати на придбання товарів та послуг; сплачені доходи від власності, поточні податки на доходи, майно та інші поточні трансферти; нагромадження основного капіталу та матеріальних оборотних коштів, а також приріст фінансових активів у вигляді заощаджень у вкладках, в іноземній валюті тощо.

Реальні доходи — це номінальні доходи, скориговані на зміни цін на товари і тарифів на послуги. Їх величина залежить від величини номінальних доходів та рівня заробітної плати. Індекс споживчих цін впливає на купівельну спроможність номінальних доходів населення таким чином:

$$D_r = D_n / I_c, \quad \text{де} \quad (2.1)$$

D_r — доходи реальні;

D_n — доходи наявні;

I_c — індекс споживчих цін.

Номінальні й реальні доходи, а також розміри та динаміка основних доходів окремих груп населення, таких, як заробітна плата, пенсія або стипендія, дають загальне уявлення про рівень життя. Залежно від джерел формування доходи можуть бути *трудові, нетрудові, приховані*.

Трудовий дохід — це дохід, який отримує працівник у результаті своєї економічної діяльності, як наймана робоча сила чи у разі самостійної діяльності. Види трудових доходів: доходи від основної роботи за наймом, доходи від вторинної зайнятості. Як правило, трудовий дохід виплачується у вигляді заробітної плати.

Середньомісячна (номінальна) заробітна плата працівників визначається шляхом ділення нарахованого фонду оплати праці за відповідний період на середньооблікову кількість працівників та на кількість місяців у періоді.

Реальна заробітна плата — це показник, який характеризує купівельну спроможність номінальної заробітної плати під впливом змін споживчих цін на товари і послуги і рівня податків й обов'язкових платежів. Індекс реальної заробітної плати характеризує зміну купівельної спроможності номінальної заробітної плати у звітному періоді порівняно з базисним. Визначається зменшення індексу нарахованої до виплати номінальної заробітної плати (без урахування податку на доходи з фізичних осіб та відрахувань до фондів соціального страхування) на індекс споживчих цін за той же період.

Нетрудові доходи являють собою отримання спадщини, вирашів, дивидендів від цінних паперів, а також від діяльності, що ведеться з відхиленнями від чинних у державі правових норм і норм моралі. У сучасних умовах значна частина доходів є прихованою. Вони пов'язані з тіньовою економікою, що являє собою приховану економічну діяльність. Це:

- види економічної діяльності, що не є незаконним бізнесом;
- неформальна економічна діяльність, яка належить до законних видів діяльності або ведеться некорпоративними підприємствами, тобто підприємствами, що належать окремим особам, домашнім господарствам, котрі не оформляються як особи, що ведуть економічну діяльність;
- нелегальна діяльність, яка охоплює незаконні види комерції, виробництва та послуг і підпадає під кримінальну відповідальність.

Залежно від циклів життєдіяльності людини розрізняють доходи:

- до участі в праці;
- від участі у трудовій, підприємницькій, громадській діяльності;
- тимчасово непрацюючими;
- після завершення трудової діяльності.

В загальному, добробут населення характеризується розміром *сукупного доходу*, який є основним показником матеріального забезпечення населення і включає всі види грошових доходів, а також вартість натуральних надходжень, отриманих від особистого підсобного господарства і використаних на особисте (домашнє) споживання. Окрім того, у сукупний дохід входить вартість безоплатних послуг, що отримуються за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів і фондів підприємств, — послуги охорони здоров'я, освіти, догації на житло, транспорт, харчування тощо.

Соціальні трансферти, або трансфертні платежі — це дія перерозподільного характеру, що полягає в передаванні ресурсів у грошовій і натуральній формах державними і некомерційними організаціями (професійними, релігійними, благодійними тощо) населенню. Соціальні трансферти можуть бути надані в натуральній і в грошовій формах. До натуральних трансфертів належать товари та послуги, які надаються конкретним особам чи домогосподарствам за рахунок коштів Державного, регіонального і місцевих бюджетів або недержавних (суспільних) соціальних фондів на безоплатній основі. До соціальних трансфертів у грошовій формі належать:

- пенсії;
- соціальні допомоги;
- стипендії;
- страхові компенсації;
- відшкодування витрат інвалідам;
- відшкодування збитків репресованим громадянам.

Доходи від власності включають:

- доходи населення від продажу нерухомості на вторинному ринку житла;
- завчасну компенсацію за вкладами громадян у банках і кредитних закладах;
- відсотки за вкладами вкладникам кредитних організацій та Нацбанку України;
- виплати доходу за державними та іншими цінними паперами Національним банком і кредитними організаціями.

Дохід від підприємницької діяльності представляє собою винагороду підприємцю за виконання ним своїх функцій. Цей дохід формується за рахунок частини прибутку, що залишається у розпорядженні підприємця після виплати процентів за кредит і цілковито залежить від ефективності господарювання.

Розгляд структури доходів і видатків громадян неможливо здійснювати без розгляду осередку в якому відбуваються процеси розподілу доходів — *домогосподарства*. Домашнє господарство, забезпечує економіку ресурсами, насамперед трудовими та грошовими, а також використовує отримані кошти для забезпечення життєдіяльності людей. За складом становить групу людей, які живуть і забезпечують свої потреби разом. Досить часто домашні господарства за кількістю членів збігаються із сім'єю, проте, в деяких випадках можуть складатися з кількох сімей і використовувати найману працю.

Бюджет домогосподарства складається з двох частин — дохідної і витратної. На доходи та витрати впливають чинники, зумовлені типом домогосподарства, який, у свою чергу, залежить від чисельного і соціально-демографічного складу, співвідношення працюючих і утриманців, характеру зайнятості, рівня отримуваних доходів, забезпеченості житлом, предметами культурно-побутового призначення, місця проживання, характеру розселення, району проживання тощо.

Використання сукупного доходу, який ураховується в сімейному бюджеті, здійснюється за такими напрямками:

- споживчі витрати;
- податки, збори, платежі;
- інші витрати;
- накопичення.

У процесі реалізації доходів частина їх використовується на споживання матеріальних благ, частина — на споживання послуг, до яких входять освітні та культурні послуги, охорона здоров'я і все те, що формує та дає розвиток трудовому потенціалу. На структуру споживання впливають не лише величина грошових доходів, а й зміни структури населення, підвищення його освітнього та культурного рівня.

Поточний дохід домашнього господарства складається з двох складових:

- випадкового доходу, що може бути як позитивною, так і негативною величиною (наприклад, виграш у лотерею, інший додатковий дохід, отриманий внаслідок сприятливих непередбачених обставин, або навпаки, витрата доходу внаслідок тих же непередбачених обставин, але несприятливого характеру);

- постійного доходу, що представляє середній розмір доходів, котрі домашні господарства одержать протягом свого життя.

Випадковий дохід може бути поданий у моделі у вигляді випадкової величини, і має ймовірнісну оцінку.

Постійний дохід, за висловом західного теоретика М. Фрідмана є перманентним доходом який собою усереднену дисконтовану оцінку поточних доходів домашнього господарства, що воно може одержати від активів, які приносять прибуток протягом усього життя.

2. Теоретико – організаційні засади регулювання доходів громадян

Державне регулювання доходів є складовою соціальної політики держави. Воно являє собою систему заходів і норм законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру і спрямоване на створення умов, які сприяють нормальному відтворенню робочої сили та її розвитку, послабленню соціальної напруженості.

Державне регулювання доходів полягає у перерозподілі їх через Державний бюджет за допомогою диференційованого оподаткування різних груп одержувачів доходів і соціальних виплат. Таке регулювання сприяє підвищенню доходів незаможних, створює умови для усунення диспропорцій, пов'язаних з неоднаковими виробничими факторами регулювання зайнятості,

зниження соціальної напруженості тощо. Політика доходів ґрунтується на певних принципах, закріплених у Конституції та в інших законодавчих актах.

Такими принципами є:

- соціальна справедливість;
- соціальне партнерство та солідарність усіх верств населення;
- індивідуальна відповідальність за своє матеріальне становище;
- право на працю та гідна винагорода;
- індексації доходів;
- диференціація заробітної плати;
- право на професійні об'єднання;
- економічна доцільність.

Розподіл доходів серед населення має прямий вплив на використання ресурсів праці.

По-перше, у разі великої розбіжності у диференціації та загальної суми їх у найбідніших прошарків населення менше прожиткового мінімуму зростає вторинна, нерегламентована й нелегальна зайнятість через необхідність мати хоча б мінімальні засоби для існування. При цьому, чим більший такий прошарок громадян, то більші за обсягом і питомою вагою перелічені негативні явища на ринку праці.

По-друге, ринок праці з великою диференціацією доходів громадян є вразливим стосовно дискримінації з боку підприємців, порушення прав працівників, невиконання колективних угод через страх втрати праці в разі незгоди та скарг.

По-третє, збільшується чисельність пенсіонерів і підлітків, які працюють. Водночас така диференціація певною мірою може поживити мобільність робочої сили — надто серед молоді.

Серед заходів що здатні подолати високу диференціацію доходів є наступні:

1) запровадження прогресивної шкали оподаткування. Більш високодохідні групи сплачують значну частину свого доходу до бюджету держави, а бідні прошарки населення сплачують податки за низькими пільговими ставками. Цей захід веде до скорочення розриву в доходах.

2) оподаткування доходів більш високододіної групи населення дозволить сплачувати збільшені трансферти незаможним прошаркам, що скоротить диференціацію.

3) посилення боротьби з тіньовими доходами. Перехід їх у легальні, знову таки, збільшить надходження до бюджету з усіма позитивними результатами для прошарку громадян з низькими доходами.

Одним з важливих індикаторів що відображає результативність регулювання доходів громадян є *вартість життя*, тобто виражена в грошовій формі кількість матеріальних благ і послуг, які фактично споживаються населенням. Вартість життя можна визначити як сукупність витрат, які робить людина, сім'я чи група населення для придбання товарів і послуг, які необхідні для забезпечення життєдіяльності та відновлення працездатності.

Найдостовірніше уявлення про обсяг та структуру споживання основних матеріальних благ і послуг на мінімально допустимому рівні, що забезпечує підтримання активного фізичного стану різних соціально-демографічних груп населення дає прожитковий мінімум.

Світова практика розробила декілька варіантів визначення прожиткового мінімуму в державі:

- *статистичний метод*. Основою даного методу є фактичні бюджетні обстеження. За базу розрахунків приймають фактичний рівень споживання та витрат малозабезпечених верств населення, без використання науково-обумовлених норм і нормативів споживання. При цьому встановлення прожиткового мінімуму здійснюється на рівні доходів, які мають 10-20% найменш заможних громадян певної держави. Цей метод зазвичай застосовується у державах з досить високим рівнем доходів громадян.

- *нормативно-статистичний метод* передбачає використання певною мірою науково обгрунтованих норм. За основу розрахунків беруть вартість фізіологічних норм продуктів харчування.

- *нормативний метод*. Використовуючи даний метод:

- визначають науково обгруповані нормативи споживання, які забезпечують нормальне відтворення робочої сили працівників і життєдіяльності непрацездатних;

- по різних районах країни науково обгруповуються необхідні територіальні відмінності у вартості життя населення;

- кількісно визначаються всі необхідні потреби в матеріальних благах і послугах.

- *суб'єктивний або соціологічний метод* базується на проведенні соціологічних опитувань населення про необхідний мінімальний дохід. Такий метод є більш консультативним, оскільки його результати не можуть бути підкріплені реальними економічними можливостями держави, проте він виражає справжні потреби людей.

- *ресурсний метод* виходить із можливості економіки забезпечувати прожитковий мінімум, він застосовується у високорозвинутих країнах.

- *комбінований метод* поєднує у собі декілька методів, зокрема вартість харчування визначається за нормами, житлово-комунальні послуги — за фактом, а непродовольчі товари за їх відсотковою часткою в загальних витратах.

- *відносний метод* (або метод обчислення медіанного доходу) застосовується в країнах з розвинутою ринковою економікою. Під медіанним доходом слід розуміти таких дохід, за якого половина населення має більший дохід, а половина менший, або це рівень достатку, що найчастіше зустрічається в певній країні (практично він відповідає середньодушового доходу населення). Так в США, Великобританії, Німеччині прожитковий мінімум встановлюється на рівні 40% від медіанного доходу, у Фінляндії, Італії, Греції, Іспанії — 50%, у Португалії та Ірландії — 60% відповідно. Кожна держава має свої особливості формування прожиткового мінімуму. Так, в Болгарії використовуються шість таких кошків, які давали ряд комбінацій щодо складу сімей за їхніми

ознаками. Харчова частина кошика містить градації для працюючих, пенсіонерів та дітей, включаючи 149 позицій продовольчих товарів.

В різних країнах використовується фізіологічний (Російська Федерація чи Казахстан) або соціальний прожитковий мінімум, зокрема у Литві, Білорусі та Естонії.

Під час підрахунку розміру прожиткового мінімуму враховуються наступні чинники:

- економічні, які включають вимоги економічного розвитку, формування організаційних та правових засад ринкової економіки, зовнішньоекономічної діяльності, демократизацію трудових відносин, заходи щодо наповнення доходної частини бюджету;

- правові: дотримання загально визнаних прав людини відповідно до Міжнародного Пакту «Про економічні, соціальні та культурні права».

- соціальні: загальний рівень заробітної плати, встановлення взаємозалежності між оплатою праці та її продуктивністю, підвищення мінімальних державних гарантій заробітної плати та трудових пенсій з поступовим наближенням їх до рівня прожиткового мінімуму.

Згідно з Законом України «Про прожитковий мінімум», *прожитковий мінімум* – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

Прожитковий мінімум визначається у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення:

- дітей віком до 6 років;
- дітей віком від 6 до 18 років;
- працездатних осіб;
- осіб, які втратили працездатність.

Для встановлення вартісного показника прожиткового мінімуму запроваджено поняття *бюджету прожиткового мінімуму*. Бюджет прожиткового мінімуму являє собою вартісну оцінку натурального набору прожиткового мінімуму, а також включає усі витрати на податки та інші обов'язкові платежі. У світовій практиці застосовуються два основні підходи до побудови бюджету прожиткового мінімуму — нормативний, основою якого є концепція споживання на науково обґрунтованому мінімально необхідному рівні, і статистичний, що ґрунтується на аналізі закономірностей споживання.

Методика розрахунку бюджету прожиткового мінімуму є такою:

- 1) визначається продукт споживання у середньому на одного члена сім'ї з урахуванням статевої структури населення;
- 2) розраховується загальний обсяг мінімально необхідних витрат на придбання продуктів харчування на одного члена сім'ї;
- 3) визначається вартісна оцінка бюджету прожиткового мінімуму в регіоні.

Прожитковий мінімум і величина його вартості для громадян працездатного віку є інструментами соціальної політики. Вони мають використовуватися як орієнтири під час регулювання доходів і витрат різних груп населення, для обґрунтування розмірів оплати праці, а також регулювання міжгалузевого підвищення заробітної плати, співвідношення в оплаті праці за галузями; для оцінювання матеріальних і фінансових ресурсів, потрібних для реалізації поточних та перспективних соціальних програм на рівні регіону, підприємства. Споживчий кошик визначається не рідше одного разу на 5 років.

Набір продуктів харчування прожиткового мінімуму включає продовольчі товари, об'єднані у групи, що розраховані на основі мінімальних розмірів споживання продуктів харчування для різних категорій населення.

Витрати на оплату житлово-комунальних послуг визначається на основі норм загальної площі житла та нормативів споживання основних видів комунальних послуг на одну людину. Визначенні частки витрат прожиткового мінімуму, які використовуються на придбання непродовольчих товарів, послуг, виплату податків та інших обов'язкових платежів, ґрунтуються на використанні фактичного співвідношення між цими витратами й витратами на харчування, які виникли в базовому періоді.

Правомірнішою та науково обґрунтованішою категорією є мінімальний споживчий бюджет, що забезпечує нормальне відтворення робочої сили працездатних і нормальну життєдіяльність непрацездатних громадян.

Мінімальний споживчий бюджет — це законодавчо встановлена в державі середньодушова місячна вартість набору продуктів харчування, непродовольчих товарів, оплати необхідних послуг, ліків, предметів побуту, зокрема й довготривалого користування, задоволення в установлених межах культурних потреб, розрахованих на підставі науково обґрунтованих норм і нормативів з урахуванням національних особливостей. Для України розрахунок вартості такого бюджету вперше здійснювався 1991 року для 13 статевовікових груп. Цей показник відображає верхню межу ціни робочої сили, що дає змогу підтримувати здоров'я та працездатність людини на нормальному рівні, що відповідає вимогам фізіології.

3. Концепції розподілу доходів громадян в світовій фіскальній теорії і практиці

В світовій фіскальній теорії і практиці розрізняють два види розподілу: персональний і функціональний.

Персональний розподіл доходів вимірює розподіл доходів між сім'ями, і в порівнянні з функціональним відрізняється значною нерівномірністю, виміряти яку можна на основі методології Парето-Лоренца-Джіні.

Італійський дослідник В. Парето на початку ХХ в. на основі фактичних даних про розподіл доходів сформулював закон, названий його ім'ям. «Закон Парето», характеризує залежність між величиною доходу і кількістю його отримувачів.

Внаслідок вивчення значного статистичного матеріалу Парето дійшов висновку, що параметри розподілу приблизно однакові і не відрізняються принципово в різних країнах і в різний час. У коженній Парето диференціації доходів розглядається як незмінна і незалежна від соціальних і політичних чинників величина.

Графічним обґрунтуванням закономірності виведеної В.Парето є модель Лоренца.

Модель кривої Лоренца ілюструє ступінь нерівності розподілу доходів між різними групами суспільства. Якщо по вертикалі відкладати кумулятивну частку доходів (від 0 до 100%), а по горизонталі – кумулятивну частку тих, хто отримує ці доходи (також від 0 до 100%), тоді у випадку повної рівності *крива Лоренца* матиме вигляд прямої лінії (будь-який відсоток населення отримуватиме аналогічну частку доходів).

За фактичного нерівного розподілу доходів *крива Лоренца* буде відхилитись праворуч вниз від прямої лінії (рис. 2.1.). Така форма кривої показує, що однакові частки бідніших і заможніших громадян отримують різні частки від сукупного доходу суспільства.

Площа відхилення від рівномірного розподілу (сегмента, створеного *кривою Лоренца* і діагоналлю квадрата) свідчить про відносну нерівність в розподілі доходів.

Коефіцієнт Лоренца як відносна характеристика нерівності в розподілі доходів визначається за формулою:

$$L = \frac{\sum(Y_i - X_i)}{2}, \quad (2.2)$$

де

Y_i - частка доходів, зосереджена в i -й соціальній групі населення;

X_i - частка населення, що належить до i -ї соціальної групи в загальній частині населення.

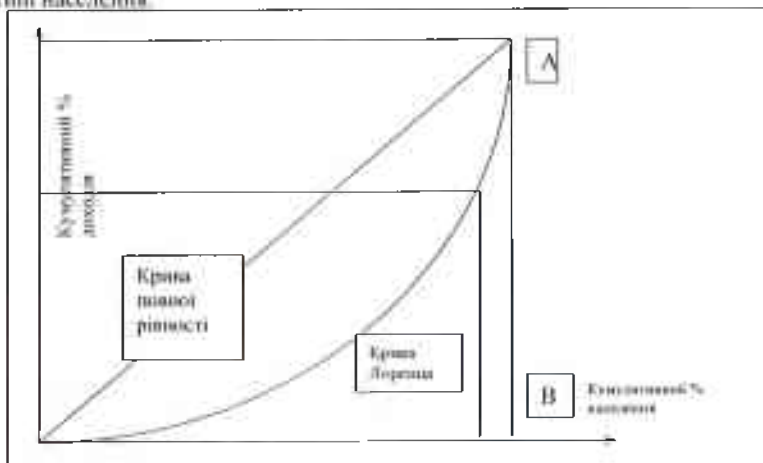

Рис. 2.1. Крива Лоренца

Коефіцієнт Лоренца варіює від $L = 0$ (за цілковитої рівності в розподілі доходів) до $L = 1$ (за цілковитої нерівності, коли усі доходи концентруються в одному домогосподарстві або в одній особі).

З кривою *Лоренца* пов'язаний інший вимірник нерівності доходів – *коефіцієнт Джині*, який дорівнює відношенню площі фігури, що утворюється між кривою Лоренца та лінією абсолютної рівності, до площі трикутника *OAB*, що утворюється лінією абсолютної рівності *OA* та координаційними осями. Цей коефіцієнт коливається в діапазоні між 0 (у випадку абсолютної рівності чисельник дорівнює 0) та 1 (у випадку абсолютної нерівності, коли всі доходи суспільства зосереджені в одного індивіда, чисельник дорівнюватиме знаменнику).

Коефіцієнт Джині (G) розраховується за формулою:

$$G = (2 / \mu * n^2) \sum (r_i - (n+1)/2) * c, \quad (2.3)$$

де

μ - загальний середній доход по сукупності;

n - кількість спостережень;

r_i - ранг домогосподарства за рівнем доходу;

c - середньодушовий дохід домогосподарства.

Даний коефіцієнт відображає ступінь відхилення фактичного розподілу доходів (витрат) за чисельно рівними групами населення від лінії їх рівномірного розподілу. Статистична міра рівності доходів (витрат) коливається від 0 до 1, при цьому значення 0 відображає повну рівність доходів (витрат) у всіх групах населення, 1 – повну нерівність, коли весь дохід (витрати) належить одній групі (особі). Вважається, що нормальний розподіл доходів передбачає знаходження коефіцієнта Джині в інтервалі $0,27 < G < 0,33$. Отже, якщо значення $G < 0,27$, це свідчить про високу рівність розподілу (необхідність зменшення державного втручання в економіку), а якщо $G > 0,33$, це означає високу нерівність (аргумент на користь посилення державного втручання в розподіл доходів).

Таким чином, функціональний розподіл доходів відбиває реальний його розподіл серед громадян в умовах, коли можлива однозначна ідентифікація соціального статусу як особи найманої праці, так і власника майнового капіталу.

Функціональний розподіл доходів, не відбиває доходи сімей і приватних осіб, що можуть володіти різними виробничими чинниками. Сукупні доходи населення формуються з різних джерел і перерозподіляються між сім'ями в залежності від їхнього розміру і складу. На основі даних про розподіл доходів усі сім'ї можна об'єднати у певні доходні групи.

Доходи і їх розмір є беззаперечним індикатором рівня багатства і добробуту сімей, оскільки взаємозв'язок доходів і багатства прямий (рівень доходу визначає розмір багатства) і обернений (чим вище багатство, тим вище доходи від нього).

В фінансовій науці використовується декілька підходів щодо оцінки і вимірювання рівня диференціації доходів громадян. Для вивчення нерівномірності розподілу населення за рівнем матеріального добробуту

користуються методом групувань, за яким домогосподарства (населення) розподіляються в порядку зростання середньодушових (особистих) показників доходів (витрат) на децилі, квінтилі, або по інтервалах доходів (витрат). Децилі, або квінтилі розподілу ділять упорядковану (ранжовану за зростанням розміру ознаки, наприклад, за розміром середньодушових доходів) на однакові за чисельністю групи.

Зокрема, одним з способів вивчення диференціації доходів є обчислення *децильного коефіцієнта диференціації витрат населення* – співвідношення мінімального рівня витрат серед 10% найбільш забезпеченого населення до максимального рівня витрат серед 10% найменш забезпеченого населення, та *децильного коефіцієнту фондів* – співвідношення сумарних витрат 10% найбільш та 10% найменш забезпеченого населення. Ці коефіцієнти використовують для відстеження процесів соціального розшарування, їх динаміки а також для міжнародних порівнянь.

Квінтильний розподіл ділить обстежену сукупність на 5 рівних за чисельністю груп (по 20% опитаних чи обстежених у кожній), децильний на 10 (по 10%). Порівняння груп з найвищими та найнижчими доходами дає уявлення про існуючу диференціацію матеріальних благ, зокрема доходів у суспільстві. Такі розподіли наочно свідчать про диференціацію доходів (витрат, споживання) населення¹⁰.

Причини диференціації доходів полягають у різноманітті багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів впливу, що мають економічну, демографічну, соціальну або політичну природу. Зокрема, серед них виділяють: розбіжність в спроможностях (фізичних і інтелектуальних), відмінність в освіті і кваліфікації, працьовитість і мотивацію, фахову ініціативність і схильність до ризику, походження, розмір і склад сім'ї, володіння власністю і положення на ринку, удачу, везіння і дискримінацію.

Всі зовнішні і внутрішні фактори що впливають на диференціацію доходів загалом можна поділити на ті, що залежать від доходотримувачів, а також ті, що не залежать від їх особистих зусиль.

Розподіл здійснюється через ринки ресурсів і товарів та послуг. Ринок ресурсів розподіляє доходи на фактори виробництва, а також засоби виробництва як частини виробленого продукту. Споживчий ринок розподіляє предмети особистого споживання, визначаючи і частку виробників (фірм) у доходах. Розподіл здійснюється насамперед на ґрунті відносин власності – щодо власності на виробничі ресурси.

В фінансовій науці розрізняють економічну і соціальну функції розподілу. Економічна функція проявляється у впливі розподілу на національну економіку через систему потреб, інтересів, стимулів. Соціальна функція розподілу спрямована на задоволення і розвиток соціальних потреб.

¹⁰ Бабак О.В. Диференціація доходів: основні підходи до вивчення в соціології
<http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=8&n=50&e=1069>

Перші розробки теоретичних положень щодо розподілу датуються 18 ст., і започатковані працями таких теоретиків як Ф. Кене («Економічна таблиця» (1758 р.)), А. Тюрго, Ж.Б.Сей, Ф.Бістіа та інші.

Теорія розподілу в своєму розвитку пройшла значну еволюцію.

Концепція розподілу класичної англійської школи (А.Сміт, Д.Рікардо, Дж.С.Міль) тісно пов'язує проблему розподілу з теорією вартості, а її представниками вперше найбільш повно було сформульовано систему теоретичних положень щодо розподілу доходів.

Слід зауважити, що впродовж тривалого періоду часу провідні країни світу дотримувались принципу невтручання в економіку, оскільки прихильники теорії лібералізму виступали проти втручання держави в соціальні та економічні правовідносини.

На думку відомого теоретика, *А.Сміта*, «...суспільство є єдністю, всі частини якої мають свою частку в національному доході. Добробут і щастя кожного члена суспільства залежить від добробуту суспільства. ...Жодне суспільство, без сумніву, не може процвітати і бути щасливим, якщо значна частина його членів бідна і нещасна».

Рікардо ставив проблеми розподілу у центр економічних досліджень, він стверджував: головне завдання теорії – визначити закони, що управляють розподілом, оскільки останній, визначає частки власників землі і капіталу, а також найманих працівників у продукті суспільного виробництва.

Досить неординарними поглядами характеризувався робота англійського економіста *Джозефа Таунсенда* – «Дослідження законів про бідних доброзичливцем людства» (1786 р.). Згідно з теоретичними позиціями автора, всі соціальні закони визначені природою і волею Божою, тому поділ на багатих і бідних невіддільний людині, а встановлений згори.

Інший теоретик *Томас Роберт Мальтус* виступав проти зрівняльного розподілу доходів, оскільки норми законодавства що гарантують додаткові доходи малозаможним верствам населення значно посилюють зростання народжуваності та бідності, таким чином ще більше поглиблюючи проблему.

Одним з перших противників політики невтручання був *С.Сімонді*, оскільки на думку вченого гармонію інтересів у суспільстві можна досягнути лише шляхом втручання в економічні відносини та впровадження соціального законодавства з обов'язковими нормами соціального захисту. На думку вченого доцільним є проведення фінансової політики що захищала б інтереси населення з доходами нижчими за певний рівень, а звільняючи їх від оподаткування, оподатковувати при цьому високі доходи заможних громадян.

Марксистська теорія розподілу опирається на теорію трудової вартості, але доповнюється вченням про додаткову вартість і експлуатацію. Основний принцип розподілу життєвих благ полягав у гаслі: «від кожного – за здібностями, кожному – за потребами».

Відомий український вчений *М.Туган-Барановський* досліджуючи розподіл доходів, свої обґрунтування зводив до необхідності розробки теорії заробітної плати, неоподаткованого мінімуму та продуктивності праці.

У 70-тих роках XIX ст поширення набула маржиналістська концепція розподілу, як частина загальної теорії корисності. Одним з найяскравіших представників маржиналістської школи був *Альфред Маршал*, який виступаючи проти зрівняльного розподілу доходів, вважав, що немає морального виправдання державі у якій існує крайня бідність і величезне багатство. Він обґрунтовував необхідність запровадження фіксованого мінімуму заробітної плати та необхідність розвитку системи соціального захисту для громадян.

Погляди А.Маршала в повній мірі підтримував його учень *Артур Сесіл Нігу*, який був засновником так званої «економіки загального добробуту». У своїй праці «Економічна теорія добробуту» (1924) вчений висловив думку, згідно з якою, «... будь-який розподіл доходів між відносно заможною і відносно бідною людиною, призводить до збільшення сукупного задоволення потреб, оскільки задоволення потреб бідних зростає на більшу величину, ніж зменшиться задоволення багатих».

У другій половині XX ст. широкого вжитку набуває концепція «держави загального добробуту». У різних теоретиків термінологія децю різнилася, зокрема: «соціальна держава» у *Л.Гобсуза*, «держава соціального обслуговування» *Г.Ласкі* і *У.Беверіджа*, «держана обслуговування» розробниками якої були *Р.Наунд*, *К.Мангейм*, *Е.Шульц*, *Н.Герліц*, «планована держава» у тлумаченні *Фрідмена*, та «держана достатку» *Дж.К.Гелбрейта*. Не дивлячись на різноманіття дефініцій, всі розробники погоджувались з загальними її рисами, а саме:

- регулювання циклів економічного розвитку;
- державна політика регулювання зайнятості;
- політика соціального страхування та наявність соціальних гарантій;
- розвиток соціальних послуг на основі перерозподілу національного доходу;
- застосування прогресивних податків.

Одним з найпомітніших творів щодо розподілу доходів з акцентом на його морально-етичних аспектах є робота французького теоретика *Бертрана де Жувенеля* «Етика перерозподілу» (1952). На думку вченого сучасна теорія перерозподілу включає два абсолютно різних елементи: віру в те, що уряд повинен грати головну роль в боротьбі з бідністю, і в те, що економічна нерівність є несправедливістю і злом, що і призвело до все зростаючої переконаності в тому, що уряд повинен нести відповідальність за підвищення життєвого рівня народу.¹¹

При цьому, ресурси, необхідні для забезпечення прожиткового мінімуму, не можна одержати тільки за рахунок оподаткування багатих, оскільки політика перерозподілу завжди пов'язана з дискримінацією меншин, тому неминуче повинна бути спрямована на задоволення переваг і інтересів більшості. Крім того, політика перерозподілу руйнує відчуття особистої відповідальності, шляхом передачі індивідами державі повноважень по ухваленню життєво важливих рішень, адже задовольняючи життєво необхідні потреби індивіда,

¹¹ Б де Жувенель. Етика перерозподілу 1952

держава залишає йому можливість ухвалювати рішення тільки щодо витрачання його кишенькових грошей. Внаслідок хаотичності та неконтрольованості схем перерозподілу доходів політика соціальної допомоги, здійснювана вже протягом життя цілого покоління, привела до того, що люди, на яких вона була спрямована, позбулися спонукальних мотивів і понесли моральну втрату, значно погіршивши цим становище.

Погляди вченого ґрунтуються на твердженнях, згідно з якими, політика перерозподілу утілює в собі абстрактний або помилковий індивідуалізм, оскільки пригнічуються проміжні інститути, що є живильним середовищем для розвитку індивідуальності. Особливо ворожа ця політика щодо інституту, який є наріжним каменем цивілізованого суспільства – сім'ї, яка є безправною при будь-якому перерозподільному режимі: «в такому суспільстві сім'я є дратівливим чинником, оскільки усередині неї відбувається переміщення засобів, що порушує встановлений розподіл». Юридичні особи в даний час користуються величезними перевагами в порівнянні з приватними особами, оскільки не обкладається прогресивним податком валовий дохід корпорацій, як це робиться з особистими доходами, а прагнуть до отримання прибутку підприємство має потрійну перевагу перед сім'єю, яка оподатковується за прогресивними ставками і якій не дозволено передбачати амортизацію своїх фондів і віднімати експлуатаційні витрати, не дивлячись на те, що сім'я відіграє в суспільстві не менше важливу роль, ніж фірма.

Сім'я так само як і підприємство є важливим учасником фіскальних правовідносин, тому незрозуміло, чому потреби останньої так добре усвідомлюються законодавцями, а потреби першої ігноруються, позбавляючи її тих переваг, якими користуються штучно створені інститути. За загальним визнанням, неможливо вичленувати з сімейних рахунків ту частину, яка може бути названа чистим доходом сім'ї, тому, ідеал, що полягає в рівності доходів, не відповідає двом критеріям: справедливості і суспільної користі.

Проте, якими б не були принципи перерозподілу, відомості, які необхідні для їх здійснення, настільки розсіяні в суспільстві що уряд звичайно буває не в змозі зібрати їх в придатному для використання вигляді, з відсутністю інформації про дотримання принципу відмінностей, оскільки рівень задоволення потреб людей не можна міряти однією міркою. А при відсутності єдиного всеохоплюючого морального кодексу, на основі якого можна б було порівнювати цінності, не існує загальноприйнятої процедури розумного арбітражу, тому будь-який розподіл ресурсів відповідно до ієрархії цінностей буде безпринципним, не передбачуваним і довільним.

Б.Де Жувенель приходить до висновку, що процес перерозподілу не є «вертикальним», у нього немає чітко вираженої спрямованості зверху «вниз», «від багатих до бідних». Це, швидше - горизонтальний перерозподіл доходів, а елемент його вертикальної спрямованості грає більшою мірою психологічну, ніж фінансову роль. Уявлення про те, що держава розподіляє гроші багатих, виправдано в дуже незначній мірі, але воно підтримується, щоб приховати дійсне положення справ: купівельна спроможність в переважній більшості

винадків, що перерозподіляється, черпається з тих же соціальних шарів, куди і прямує.

Нобелівську премію за дослідження фундаментальних проблем економіки добробуту в 1998 році було присуджено індійському теоретику *Арматї Сену*. Науковець на основі досліджень розподілу багатства у різних країнах визначив власний індекс бідності ті індекс добробуту.

Індекс бідності при цьому має наступний вигляд:

$$P = H / [1 + (1 - I) * G] \quad (2.4)$$

де,

G – коефіцієнт Джині,

I – міра (від 0 до 1) розподілу доходу (для осіб з доходами нижче рівня бідності),

H – населення з доходом нижчим від рівня бідності.

Індекс добробуту, на думку вченого розраховується так:

$$P_w = y * (1 - G), \quad (2.5)$$

де

y – ВВП,

G – індекс Джині.

На відміну від попереднього індексу, останній враховує нерівномірність розподілу багатства у країні.

Сучасні суспільстві перебувають у пошуку компромісу між зрівнюванням доходів і ефективністю економіки. Якщо надто велику частину національного доходу перерозподілятиметься на користь бідних, це пригнічуватиме економічні стимули, звужуватиме обсяг національного доходу. З іншого боку, посилення нерівномірності, коли держава не втручається у розподіл національного доходу (його регулюють виключно ринкові сили), породжує низку складних проблем. Головна серед них – це зuboжіння частини населення і казкове збагачення невеликої кількості сімей. Така поляризація суспільства посилює його соціальну і політичну нестабільність.

Тому, підсумовуючи вищезначене, слід відмітити, що перерозподіл доходів – необхідний елемент функціонування економічної системи. Він дозволяє існувати державі, утримувати непрацездатних, долати надмірну майнову нерівність, забезпечувати гармонію суспільних і особистих економічних інтересів.

4. Соціальні ефекти і економічні наслідки оподаткування фізичних осіб

Соціально-економічна стабільність і соціальна злагода в суспільстві, відсутність соціальних конфліктів і відповідні гарантії з боку держави можливі лише за наявності високого рівня соціальної справедливості в суспільстві. Важливим фактором забезпечення вищезазначених вимог є система оподаткування. Безпосередньо завдяки її впливу визначається рівень розвитку продуктивних сил, ефективність господарювання, справедливість податкових

технологій, рівень тіньової економіки, наявність соціальної напруги в суспільстві.

Як правило, у високорозвинених країнах світу пошук оптимальної моделі побудови податкової системи ґрунтується на дотриманні трьох важливих завдань: фіскальної достатності, соціальної справедливості та економічної ефективності.

При цьому, пріоритети оподаткування фізичних осіб можна визначити як узагальнені та систематичні погляди й ідеї, які загалом загострюють увагу на дотриманні двох критеріїв: справедливості та ефективності.

Фіскальна ефективність передбачає дієвість обраних механізмів фіску з метою реалізації фіскальних інтересів держави як суспільного інституту для задоволення індивідуальних і суспільних потреб, що необхідно оцінювати з двох позицій: з точки зору виконання державного бюджету та впливу на соціально-економічне становище в державі, що пропорційно взаємозалежить від норми оподаткування і величини податкових надходжень до бюджету.

Соціальна справедливість є внутрішньою умовою високоефективної соціальної політики держави, спрямованої на досягнення достатку в суспільстві, хоча це дуже відносне поняття, і пов'язане історично із змінними уявленнями про права людини, із потребою відповідності її ролі в житті суспільства соціальному статусу, прав – обов'язкам, дії – результатам, праці – винагородам, злочину – покаранню. Поняття справедливості, будучи історично сформованим за змістом, залежить від конкретних умов життя суспільства.

Критерій соціальної справедливості при оподаткуванні фізичних осіб доцільно аналізувати з двох аспектів: з одного боку, як зумовлений впливом зменшення номінальних доходів при сплаті податків на реальний дохід податкоплатників, а з іншого – як такий, що дає змогу обґрунтувати залежність між нормою оподаткування у суспільстві та обсягом отриманих суспільних благ. Обґрунтування цього критерію полягає у прагненні громадян отримати якнайбільше суспільних благ і трансфертних платежів, що фінансує держава за рахунок механізмів перерозподілу, при цьому збільшення норми оподаткування зумовлює збільшення обсягу суспільних благ і трансфертних платежів, а одночасно адміністративних витрат, пов'язаних із наданням цих благ.

Так, оптимальний розподіл витрат на фінансування суспільних благ і послуг не забезпечує ідеальних способів, які б дали змогу задовольнити однаковою мірою всіх громадян. Проте вказані суперечності можна вирішити найоптимальнішим шляхом із можливими двома базовими підходами, залежно від критерію, що є його основою, зокрема, з позицій платоспроможності індивіда та отриманих вигод, або еквівалентності.

До механізмів оподаткування фізичних осіб ставляться не лише вимоги справедливості, а й ефективності. Це полягає в тому, що, по-перше, податки не повинні спричиняти надмірного податкового тягаря, і по-друге, витрати на утримання податкової служби та мобілізацію податків не мають бути більшими від надходжень. Це пов'язано з психологічним сприйняттям податкоплатників, для яких податки є витратами, а їх розмір визначає обсяг податкового тягаря.

Ще одним важливим елементом, що має вплив на показники ефективності оподаткування, є витрати на управління фіскальними інституціями та відшкодування витрат, пов'язаних із стягненням податків. Загальні витрати, пов'язані з акумуляцією податків, містять витрати уряду на розробку управлінських рішень у сфері оподаткування, а також витрати платників, пов'язані з дотриманням вимог. Так, якщо держава забирає певну суму у вигляді податків, то податковий тягар залежатиме від способу стягнення податку. На практиці доведено, що із збільшенням складності податкової системи зростають витрати на управління механізмами оподаткування, які узгоджуються з великою кількістю економічно структурованих фіскальних інституцій і процедур розрахунку як доходів, так і податків з них, а тому справедливе оподаткування не може бути простим, що зумовлює наявність конфлікту між прагненням справедливого оподаткування та намаганням мінімізувати витрати.

Суперечності щодо мінімізації між цілями ефективності та справедливості зумовлюють вибір конкретної системи оподаткування, тому суспільство перебуває перед постійним вибором: як підвищити рівень справедливості при певному рівні ефективності або як мінімізувати зниження рівня добробуту при заданих пріоритетах справедливості, однак реальний вибір у підсумку зумовлюється суспільною шкалою цінностей.

Суперечність між «ефективністю» і «справедливістю» оподаткування є однією з найскладніших проблем людських взаємин. Складність цієї проблеми зумовлюється тісним її переплетенням з соціальною психологією, традиціями тієї чи іншої країни, з менталітетом і уподобаннями різних народів.

Вагомим механізмом, що застосовується в провідних країнах, для вирівнювання доходів, є прогресивне оподаткування і розгалужена система державної соціальної підтримки найбідніших громадян.

Сутність оподаткування тут полягає в тому, що із зростанням абсолютної величини доходів зростає і та частка, яку держава забирає в централізований бюджет для подальшого перерозподілу. Мета при цьому зводиться до перерозподілу частини доходів найбільш заможних громадян на користь бідніших верств населення. Підтримка всіх соціально слабких верств громадян здійснюється за рахунок податкових та інших надходжень.

Тому, в провідних країнах світу вирішення питання між соціальною справедливістю та отриманням фіскальних ефектів полягає у пошуку відповіді на запитання: що краще – забезпечення якомога більшої соціальної рівності шляхом «зрівняльного розподілу» чи надання переваг фіскальним цілям держави.

Високий ступінь соціальної справедливості в суспільстві визначається тим, наскільки прийнятні умови життя вона може забезпечити своїм малозабезпеченим громадянам, і поряд з цим – надмірне піклування про бідних послаблює стимули до праці найбільш обдарованих, працездатних і працелюбних громадян, а це неминуче призводить до зниження загального рівня економічного розвитку країни.

Всі розвинені країни світу весь час намагаються знайти ту межу, за яку соціальна підтримка не повинна виходити, аби не підірвати основу основ будь-якої економіки – бажання працювати, забезпечувати собі і своїй родині нормальне існування.

При реалізації податкової політики, принцип соціальної справедливості має реалізовуватися під час виконання податками як регулюючої так і фіскальної функції. Проте, і в наукових дослідженнях і згідно з результатами опитувань громадської думки беззаперечною ознакою системи оподаткування України є її фіскальне спрямування, а в окремих випадках і антисоціальний характер. Вказане зумовлює доцільність пошуку нових детермінант реалізації податкової політики з метою забезпечення необхідних умов для досягнення в суспільстві канонів соціальної справедливості.

Питання для самоперевірки:

- 1. Обґрунтуйте структуру доходів населення, види та джерела їх формування.*
- 2. Охарактеризуйте методики визначення прожиткового мінімуму в Україні і в світі.*
- 3. Про що свідчить модель кривої Лоренца?*
- 4. Назвіть існуючі концепції розподілу доходів громадян.*
- 5. Окресліть соціальні ефекти і економічні наслідки оподаткування фізичних осіб.*

ТЕМА 3

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ОДЕРЖАНИХ У ВИГЛЯДІ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ

1. Платники податку. Порядок реєстрації фізичних осіб - платників податків та зборів

Податки з населення – це економічні відносини в грошовій формі, які виникають між державою і населенням із приводу примусового обов’язкового вилучення частини доходу для створення централізованого грошового фонду держави.

Найбільша питома вага в системі податків із населення належить податку на доходи фізичних осіб.

Відповідно до Податкового кодексу України платниками податку на доходи фізичних осіб – громадян виступають:

- фізичні особи – резиденти, які отримують доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи;
- фізичні особи – нерезиденти, які отримують доходи з джерела їх походження в Україні;
- податкові агенти.

Не є платником податку нерезидент, який отримує доходи з джерела їх походження в Україні і має дипломатичні привілеї та імунітет, встановлені чинним міжнародним договором України, щодо доходів, які він отримує безпосередньо від провадження дипломатичної чи прірівняної до неї таким міжнародним договором діяльності.

У разі смерті платника податку або оголошення його судом померлим чи визнання безвісно відсутнім або втрати ним статусу резидента податок за останній податковий період справляється з нарахованих на його користь доходів. Відповідно до цього останнім податковим періодом вважається період, який закінчується днем, на який відповідно припадає смерть такого платника податку, винесення такого судового рішення чи втрата ним статусу резидента. У разі відсутності нарахованих доходів податок сплаті не підлягає.

Якщо фізична особа – платник податку вперше отримує оподатковувані доходи всередині податкового періоду, то перший податковий період розпочинається з дня отримання таких доходів.

Основним реєстром, на основі якого систематизується інформація про платників податку на доходи фізичних осіб є Державний реєстр фізичних осіб-платників податків.

До Державного реєстру вноситься інформація про осіб, які є:

- громадянами України;
- іноземцями та особами без громадянства, які постійно проживають в Україні;
- іноземцями та особами без громадянства, які не мають постійного місця проживання в Україні, але відповідно до законодавства зобов’язані

сплачувати податки в Україні або є засновниками юридичних осіб, створених на території України.

Облік фізичних осіб – платників податків, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний орган державної податкової служби, ведеться в окремому реєстрі Державного реєстру за прізвищем, ім'ям, по батькові та серією і номером паспорта без використання реєстраційного номера облікової картки.

До облікової картки фізичної особи - платника податків та повідомлення (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків) вноситься така інформація:

- прізвище, ім'я та по батькові;
- дата народження;
- місце народження (країна, область, район, населений пункт);
- місце проживання, а для іноземних громадян – також громадянство;
- серія, номер свідоцтва про народження, паспорта (аналогічні дані іншого документа, що посвідчує особу), ким і коли виданий.

До інформаційної бази Державного реєстру включаються такі дані про фізичних осіб:

- джерела отримання доходів;
- об'єкти оподаткування;
- сума нарахованих та/або отриманих доходів;
- сума нарахованих та/або сплачених податків;
- інформація про податкову знижку та податкові пільги платника податків.

До Державного реєстру вносяться відомості про державну реєстрацію, реєстрацію та взяття на облік фізичних осіб – підприємців і осіб, які провадять незалежну професійну діяльність.

Такі відомості включають:

- дати, номери записів, свідоцтв та інших документів, а також підстави державної реєстрації, реєстрації та взяття на облік, припинення підприємницької чи незалежної професійної діяльності, інші реєстраційні дані;
- інформацію про державну реєстрацію, реєстрацію та взяття на облік змін у даних про особу, заміну чи продовження дії довідок про взяття на облік;
- місце провадження діяльності, телефони та іншу додаткову інформацію для зв'язку з фізичною особою - підприємцем чи особою, яка здійснює незалежну професійну діяльність;
- види діяльності;
- громадянство та номер, що використовується під час оподаткування в країні громадянства, - для іноземців;
- системи оподаткування із зазначенням періодів її дії.

Фізична особа - платник податків незалежно від віку (як резидент, так і нерезидент), для якої раніше не формувалася облікова картка платника податків та яка не включена до Державного реєстру, зобов'язана особисто або через

законного представника чи уповноважену особу подати відповідному органу державної податкової служби облікову картку фізичної особи - платника податків, яка є водночас заявою для реєстрації в Державному реєстрі, та пред'явити документ, що посвідчує особу.

Фізична особа подає облікову картку фізичної особи - платника податків або повідомлення (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків) до органу державної податкової служби за своєю податковою адресою, а фізична особа, яка не має постійного місця проживання в Україні, - органу державної податкової служби за місцем отримання доходів або за місцезнаходженням іншого об'єкта оподаткування.

Для заповнення облікової картки фізичної особи - платника податків використовуються дані документа, що посвідчує особу. Для заповнення повідомлення (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків) використовуються дані паспорта.

Форма облікової картки фізичної особи - платника податків та повідомлення (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків) і порядок їх подання встановлюються центральним органом державної податкової служби.

Органи державної реєстрації актів цивільного стану, органи внутрішніх справ, органи, що здійснюють реєстрацію фізичних осіб зобов'язані подавати відповідним органам державної податкової служби інформацію щодо зміни даних, які включаються до облікової картки фізичної особи - платника податків, щомісяця, але не пізніше 10 числа наступного місяця.

За зверненням платника податків, його законного представника або уповноваженої особи орган державної податкової служби видає документ, що засвідчує реєстрацію у Державному реєстрі, крім осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку у паспорті.

У такому документі зазначається реєстраційний номер облікової картки платника податків.

Реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку у паспорті) використовуються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, юридичними особами незалежно від організаційно-правових форм, включаючи установи Національного банку України, банки та інші фінансові установи, біржі, особами, які провадять незалежну професійну діяльність, фізичними особами - підприємцями, а також фізичними особами в усіх документах, які містять

інформацію про об'єкти оподаткування фізичних осіб або про сплату податків, окрема у разі:

- виплати доходів, з яких утримуються податки згідно із законодавством України. Фізичні особи зобов'язані подавати інформацію про реєстраційний номер облікової картки юридичним та фізичним особам, що виплачують їм доходи;

- укладення цивільно-правових договорів, предметом яких є об'єкти оподаткування та щодо яких виникають обов'язки щодо сплати податків і зборів;

- відкриття рахунків у банках або інших фінансових установах, а також у розрахункових документах під час здійснення фізичними особами безготівкових розрахунків;

- сплати фізичними особами податків і зборів;

- проведення державної реєстрації фізичних осіб - підприємців або видачі таким особам спеціальних дозволів (ліцензій, патентів тощо) на провадження деяких видів господарської діяльності, а також реєстрації незалежної професійної діяльності;

- реєстрації майна та інших активів фізичних осіб, що є об'єктом оподаткування, або прав на нього;

- подання органам державної податкової служби декларацій про доходи, майно та інші активи;

- реєстрації транспортних засобів, що переходять у власність фізичних осіб;

- оформлення фізичним особам пільг, субсидій та інших соціальних виплат з державних цільових фондів;

- в інших випадках, визначених законами України та іншими нормативно-правовими актами.

Кожен платник податків зазначає реєстраційний номер своєї облікової картки платника податків або серію та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку у паспорті) в усіх звітних або інших документах, а також в інших випадках, передбачених законодавством України.

Державний реєстр фізичних осіб - платників податків формується на основі Державного реєстру фізичних осіб - платників податків та інших обов'язкових платежів. Обліковим карткам фізичних осіб, які на момент набрання чинності Податковим кодексом України зареєстровані у Державному реєстрі фізичних осіб - платників податків та інших обов'язкових платежів, присвоюються номери, що відповідають ідентифікаційним номерам платників податків - фізичних осіб. Документи про реєстрацію фізичних осіб у Державному реєстрі фізичних осіб - платників податків та інших обов'язкових платежів, видані органами державної податкової служби у порядку, визначеному законодавством, що діяло до набрання чинності Податковим кодексом України, вважаються дійсними для всіх випадків, передбачених для

використання реєстраційних номерів облікових карток фізичних осіб, не підлягають обов'язковій заміні та є такими, що засвідчують реєстрацію фізичних осіб у Державному реєстрі фізичних осіб - платників податків.

2. Порядок визначення об'єкта оподаткування. Об'єкти та бази оподаткування податком на доходи фізичних осіб

Нині в Україні перелік доходів фізичної особи, що підлягають оподаткуванню, досить широкий. Відповідно до Податкового кодексу України окремо виділено об'єкти оподаткування для резидентів та нерезидентів.

Зокрема, об'єктом оподаткування резидента є:

- загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід;
- доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх паражування (виплати, надання);
- іноземні доходи – доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України.

Об'єктом оподаткування нерезидента є:

- загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід з джерела його походження в Україні;
- доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх паражування (виплати, надання).

Поряд із об'єктами оподаткування Кодексом визначено базу оподаткування податком на доходи фізичних осіб. Базою оподаткування є чистий річний оподатковуваний дохід, який визначається шляхом зменшення загального оподаткованого доходу на суми податкової знижки такого звітного року.

Загальним оподатковуваним доходом вважається будь-який дохід, який підлягає оподаткуванню, нарахований (виплачений, наданий) на користь платника податку протягом звітного податкового періоду.

Загальний оподатковуваний дохід складатиметься з доходів, які остаточно оподатковуються під час їх паражування (виплати, надання), доходів, які оподатковуються у складі загального річного оподаткованого доходу, та доходів, які оподатковуються за іншими правилами, визначеними Кодексом.

Загальний місячний оподатковуваний дохід складається із суми оподатковуваних доходів, нарахованих (виплачених, наданих) протягом такого звітного податкового місяця.

Загальний річний оподатковуваний дохід дорівнює сумі загальних місячних оподатковуваних доходів, іноземних доходів, отриманих протягом такого звітного податкового року, доходів, отриманих фізичною особою - підприємцем від провадження господарської діяльності та доходів, отриманих фізичною особою, яка провадить незалежну професійну діяльність.

До загального місячного (річного) оподаткованого доходу платника податку включаються:

- доходи у вигляді заробітної плати, нараховані (виплачені) платнику податку відповідно до умов трудового договору (контракту);

➤ суми винагород та інших виплат, нарахованих (виплачених) платнику податку відповідно до умов цивільно-правового договору;

➤ доходи від продажу об'єктів майнових і немайнових прав, зокрема інтелектуальної (промислової) власності, та прирівняні до них права, доходи у вигляді сум авторської винагороди, іншої плати за надання права на користування або розпорядження іншим особам нематеріальним активом (творами науки, мистецтва, літератури або іншими нематеріальними активами), об'єкти права інтелектуальної промислової власності та прирівняні до них права (далі - роялті), у тому числі отримані спадкоємцями власника такого нематеріального активу;

➤ частина доходів від операцій з майном;

➤ дохід від надання майна в лізинг, оренду або суборенду (строкове володіння та/або користування);

➤ оподатковуваний дохід (прибуток), не включений до розрахунку загальних оподатковуваних доходів минулих податкових періодів та самостійно виявлений у звітному періоді платником податку або нарахований органом державної податкової служби;

➤ сума заборгованості платника податку за укладеним ним цивільно-правовим договором, за якою минув строк позовної давності та яка перевищує суму, що становить 50 відсотків місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, крім сум податкової заборгованості, за якими минув строк позовної давності згідно з розділом II Кодексу, що встановлює порядок стягнення заборгованості з податків, зборів і погашення податкового боргу, а також дохід, що становить позитивну різницю між сумою коштів, одержаною платником податку від фінансової установи після реалізації заставленого майна платника податку при зверненні стягнення фінансовою установою на таке майно у зв'язку з невиконанням платником податку своїх зобов'язань за договором кредиту (позики), та сумою фактично сплачених платником податку зобов'язань за таким договором кредиту (позики), і сумою, що утримана фінансовою установою в рахунок компенсації своїх витрат/втрат (включаючи залишок непогашеної платником податку суми фінансового кредиту) згідно з таким договором. Фізична особа самостійно сплачує податок з таких доходів та зазначає їх у річній податковій декларації;

➤ дохід у вигляді дивідендів, вигащів, призів, процентів;

➤ інвестиційний прибуток від проведення платником податку операцій з цінними паперами, деривативами та корпоративними правами, випущеними в інших, ніж цінні папери, формах;

➤ дохід у вигляді вартості успадкованого чи отриманого у дарунок майна;

➤ сума надміру витрачених коштів, отриманих платником податку на відрядження або під звіт та не повернутих у встановлені законодавством строки;

➤ кошти або майно (нематеріальні активи), отримані платником податку як хабар, викрадені чи знайдені як скарб, не зданий державі згідно із законом, у

сумах, які визначені обвинувальним вироком суду незалежно від призначеної ним міри покарання;

➤ доходи, що становлять позитивну різницю між:

а) сумою коштів, отриманих платником податку внаслідок його відмови від участі в фонді фінансування будівництва, та сумою коштів, внесених платником податку до такого фонду, крім випадків, коли платник податку одночасно передає кошти, отримані з фонду фінансування будівництва, в управління тому самому управителю у той самий або інший фонд фінансування будівництва;

б) сумою коштів, отриманих платником податку від інших осіб внаслідок відступлення на їх користь права вимоги за договором про участь у фонді фінансування будівництва (у тому числі, якщо таке відступлення здійснено на підставі договору купівлі-продажу), та сумою коштів, внесених платником податку до такого фонду за цим договором;

➤ дохід у вигляді неустойки (штрафів, пені), відшкодування матеріальної або нематеріальної (моральної) шкоди, крім:

а) сум, що за рішенням суду спрямовуються на відшкодування збитків, завданих платнику податку внаслідок заподіяння йому матеріальної шкоди, а також шкоди життю та здоров'ю;

б) відсотків, отриманих від боржника внаслідок прострочення виконання ним договірних зобов'язань;

в) пені, що сплачується на користь платника податку за рахунок бюджету (цільового страхового фонду) внаслідок несвоєчасного повернення надміру сплачених грошових зобов'язань або інших сум бюджетного відшкодування;

г) суми втрат, заподіяних платнику податку актами, визнаними неконституційними, або незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду, що відшкодовуються державою в порядку, встановленому законом.

➤ сума страхових виплат, страхових відшкодувань, викупних сум або пенсійних виплат, що сплачуються платнику податку за договорами довгострокового страхування життя (у тому числі за договорами страхування довічних пенсій) та недержавного пенсійного забезпечення, за договорами пенсійного вкладу, договорами довірчого управління, укладеними з учасниками фондів банківського управління;

➤ сума пенсійних внесків у межах недержавного пенсійного забезпечення відповідно до закону, страхових платежів (страхових внесків, страхових премій), пенсійних вкладів, внесків до фонду банківського управління, сплачена будь-якою особою – резидентом за платника податку чи на його користь, крім сум, що сплачуються:

а) особою – резидентом, що визначається вигодонабувачем (бенефіціаром) за такими договорами;

б) одним з членів сім'ї першого ступеня споріднення платника податку;

в) роботодавцем – резидентом за свій рахунок за договорами довгострокового страхування життя або недержавного пенсійного забезпечення платника податку, якщо така сума не перевищує 15 відсотків нарахованої цим

роботодавцем суми заробітної плати платнику податку протягом кожного звітного податкового місяця, за який вноситься страховий платіж (страховий внесок, страхова премія) або сплачується пенсійний внесок, внесків до фондів банківського управління, але не більш як сума, визначена шляхом множення місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи станом на 1 січня звітного податкового року на коефіцієнт 1,4 та округлена до найближчих 10 гривень, у розрахунку за місяць за сукупністю таких внесків;

➤ дохід, отриманий платником податку як додаткове благо у вигляді:

а) вартості використання житла, інших об'єктів матеріального або нематеріального майна, наданих платнику податку в безоплатне користування, або компенсації вартості такого використання, крім випадків, коли таке надання або компенсація зумовлені виконанням платником податку трудової функції відповідно до трудового договору (контракту) чи передбачені нормами колективного договору або відповідно до закону в установлених ними межах;

б) вартості майна та харчування, безоплатно отриманого платником податку.

в) вартості послуг домашнього обслуговуючого персоналу, безоплатно отриманих платником податку, включаючи працю підпорядкованих осіб, а також осіб, що перебувають на військовій службі чи є заарештованими або ув'язненими.

г) суми грошового або майнового відшкодування будь-яких витрат або втрат платника податку, крім тих, що обов'язково відшкодовуються згідно із законом за рахунок бюджету або звільняються від оподаткування;

г) суми безповоротної фінансової допомоги;

д) суми боргу платника податку, анульованого кредитором за його самостійним рішенням, не пов'язаним з процедурою банкрутства, до закінчення строку позовної давності. Якщо кредитор повідомляє платника податку-боржника про анулювання боргу та включає суму анульованого боргу до податкового розрахунку суми доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, за підсумками звітної періоду, у якому такий борг було анульовано, такий боржник самостійно сплачує податок з таких доходів та відображає їх у річній податковій декларації;

е) вартості безоплатно отриманих товарів (робіт, послуг), визначеної за правилами звичайної ціни, а також суми знижки звичайної ціни (вартості) товарів (робіт, послуг), індивідуально призначеної для такого платника податку.

3. Механізм нарахування доходів у вигляді заробітної плати та у негрошових формах

Традиційно об'єктом оподаткування виступають всі доходи платника, отримані у відповідному податковому періоді в грошовій чи натуральній формі, що мають грошовий еквівалент. При цьому для платників із повною податковою відповідальністю до об'єкта оподаткування включаються доходи,

отримані із джерел у всьому світі. Для платників з обмеженою податковою відповідальністю – доходи отримані на території відповідної країни.

Правила прибуткового оподаткування громадян, встановлені в Україні, передбачають визначення об'єкта оподаткування залежно від виду доходу (грошова чи не грошова форма). При визначенні бази оподаткування враховуються всі доходи платника податку, отримані ним як у грошовій, так і негрошовій формах.

Під час нарахування (надання) доходів у будь-якій негрошовій формі базою оподаткування є вартість такого доходу, розрахована за звичайними цінами помножена на коефіцієнт, який обчислюється за такою формулою:

$$K = 100 : (100 - Sp), \quad (3.1)$$

де: K - коефіцієнт; Sp - ставка податку, встановлена для таких доходів на момент такого нарахування.

Значення натурального коефіцієнта при нарахуванні різних видів доходу в негрошовій сумі подано в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Значення натурального коефіцієнта

Види доходу в негрошовій формі	Коефіцієнт
Натуральні вишати, додаткові блага або подарунки в не грошовій формі	$K = 100 : (100 - 15) = 1,17647058823^*$
Надміру витрачені кошти, отримані під звіт або відрядження і не повернуті у встановлені терміни	$K = 100 : (100 - 15) = 1,17647058823^*$
Виграші або призи, отримані в не грошовій формі	$K = 100 : (100 - 30) = 1,42857142857$

* Якщо дохід платника податку перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня звітного року, ставка податку становить 17%.

У такому ж порядку визначається об'єкт оподаткування для сум надміру витрачених коштів, отриманих платником податку на відрядження або під звіт та не повернутих у встановлений строк.

Застосування коефіцієнта дає змогу визначити податок на вартість не грошових доходів і з цієї суми утримати податок на доходи фізичних осіб. В даному випадку слід розрізняти терміни «виплата доходу в не грошовій формі» та «погашення заробітної плати у не грошовій формі».

Перший спосіб передбачає визначення і виплату доходу у вигляді додаткового блага чи подарунків. Другий спосіб означає, що заробітна плата виплачується в натуральній формі, за вирахуванням податку на доходи та єдиного соціального внеску.

Під час нарахування доходів у формі заробітної плати база оподаткування визначається як нарахована заробітна плата, зменшена на суму єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових внесків до Накопичувального фонду, а у випадках, передбачених законом, – обов'язкових страхових внесків до недержавного пенсійного фонду, які відповідно до закону сплачуються за рахунок заробітної плати працівника, а також на суму податкової соціальної пільги за її наявності.

В загальному вигляді алгоритм визначення об'єкта оподаткування податком на доходи фізичних осіб можна подати формулою, яка має наступний вигляд:

$$OO_{\text{пдфо}} = (ЗП - \text{ЄСВ} - \text{ПСП}), \quad (3.2)$$

де: $OO_{\text{пдфо}}$ – об'єкт оподаткування податком на доходи фізичних осіб; $ЗП$ – заробітна плата одержана протягом місяця; ЄСВ – єдиний соціальний внесок; ПСП – податкова соціальна пільга.

Зміни, що відбулись з 1 січня 2004 року (прийняття Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб»¹²) та з 1 січня 2011 року (прийняття Податкового кодексу України) в оподаткуванні доходів фізичних осіб кардинально змінили не тільки правила визначення об'єкта оподаткування, розміру неоподаткованого мінімуму та податкових вирахувань, а й підхід щодо встановлення та застосування ставок податку. Так, базова ставка податку на доходи фізичних осіб становить 15 відсотків від бази оподаткування. Натомість у разі якщо загальна сума отриманих платником податку у звітному податковому місяці доходів перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного податкового року, ставка податку становить 17 відсотків суми перевищення.

Крім цього, Податковим кодексом України встановлено й інші ставки податку, які наведені у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Ставки податку на доходи фізичних осіб

Вид доходу	Ставка податку	Стаття (пункт, підпункт) Кодексу
Доходи, одержані, у тому числі, але не виключно у формі заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, які виплачуються (надаються) платнику у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами:		
- у розмірі, що за звітний податковий місяць не перевищує 10-тикратний розмір МЗП	15%	абз 1 п. 167.1
- у розмірі, що за звітний податковий місяць перевищує 10-тикратний розмір МЗП	17%	абз 2 п. 167.1
Заробітна плата шахтарів-працівників, працівників шахтобудівних підприємств, які зайняті на підземних роботах повний робочий день та 50% і більше робочого часу на рік, а також працівників державних авіаційних аварійно-рятувальних служб (формувань) – за Списком № 1	10%	п. 167.4
Стипендія, яка виплачується з бюджету учню, студенту, ординатору, аспіранту або ад'юнкту, в сумі перевищення над сумою місячного прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого на 1 січня звітного податкового року, помноженою на 1,4 та округленою до найближчих 10 гривень	15 (17)%	пп. 165.1.26
Доходи, отримані фізичною особою – підприємцем від провадження господарської діяльності	15 (17)%	п. 177.1
Доходи громадян, отримані протягом календарного року від провадження незалежної професійної діяльності	15 (17)%	п. 178.2

¹² Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05.2003 № 889-IV [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=889-15>

Суми надміру витрачених коштів, отриманих на відрадження або під звіт, та не повернутих у встановлений строк	15 (17)%	п. 170.9
Доходи, отримані від надання майна в лізинг, оренду або суборенду (строкове володіння та/або користування)	15 (17)%	п. 170.1
Інвестиційний прибуток від проведення платником податку операцій з цінними паперами, деривативами та корпоративними правами, випущеними в інших, ніж цінні папери, формах, крім доходу від операцій, зазначених у підпунктах 165.1.2 і 165.1.40 ПКУ	15 (17)%	п. 170.2
60% суми одноразової страхової виплати за договором довгострокового страхування життя у разі досягнення застрахованою особою певного віку, обумовленого у такому страховому договорі, чи її доживання		
Викупна сума у разі дострокового розірвання страховальником договору довгострокового страхування життя	15 (17)%	стт. 170.8.2
Сума коштів, з якої не було утримано (сплачено) податок та яка виплачується вкладнику з його пенсійного вкладу або рахунка учасника фонду банківського управління у зв'язку з достроковим розірванням договору пенсійного вкладу, договору довірчого управління, договору недержавного пенсійного забезпечення		
Кошти або вартість майна (послуг), що надаються роботодавцем як допомога на поховання платника податку, в сумі перевищення над сумою подвійного розміру місячного прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого на 1 січня звітного податкового року, помноженою на 1,4 та округленою до найближчих 10 гривень	15 (17)%	пп. «б» пп. 165.1.22
Частина благодійної допомоги, що підлягає оподаткуванню з урахуванням норм п. 170.7 ПКУ	15 (17)%	п. 170.7
Дохід від здавання брухту чорних або кольорових металів	15 (17)%	абз. 2 пп. 165.1.25
Виграші, призи, дарунки		
Виграш, приз у державну грошову лотерею в розмірі, що не перевищує 50 МЗП	не оподатковується	стт. 165.1.46
Виграш у державну та недержавну грошову лотерею, виграш гравця (учасника), отриманий від організатора азартної гри	15 (17)%	абз. 1 п. 167.1
Виграші або призи (крім виграшів у державній та недержавній грошовій лотереї та виграшу гравця (учасника), отриманого від організатора азартної гри)	30%	абз. 1 п. 167.3
Дарунки (а також призи переможцям та призерам спортивних змагань), якщо їх вартість не перевищує 50 % однієї МЗП (у розрахунку на місяць), встановленої на 1 січня звітного податкового року, за винятком грошових виплат у будь-якій сумі	не оподатковуються	пп. 165.1.39
Грошові виграші у спортивних змаганнях (крім винагород спортсменам - членам України, призерам спортивних змагань міжнародного рівня, у тому числі спортсменам-інвалідам, визначених у пп. «б» пп. 165.1.1 ПКУ)	15 (17)%	абз. 2 п. 167.3
Кошти, майнок, майнові чи немайнові права, вартість робіт, послуг, подаровані платнику податку, оподатковуються за правилами для оподаткування спадщини (див. розділ «Спадщина»)	0%, 5%, 15 (17)%	п. 174.6
Проценти		
Процент на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок	5%	(не оподатковується до 01.01.15 р.)
Процентний або дисконтний дохід за іменним ошадним (депозитним) сертифікатом	5%	(не оподатковується до 01.01.15 р.)
Процент на вклад (депозит) члена кредитної спілки у кредитній спілці	5%	(не оподатковується до 01.01.15 р.)
Дохід, який виплачується компанії, що управляє активами інституту спільного інвестування, на розміщені активи	5%	абз. 5 п. 167.2

Дохід за іпотечними цінними паперами (іпотечними облигаціями та сертифікатами)	5%	абз. 6 п. 167.2
Дохід у вигляді відсотків (дисконту), отриманий власником облігації від їх емітента	5%	абз. 7 п. 167.2
Дохід за сертифікатом фонду операцій з нерухомістю та дохід, отриманий платником податку внаслідок викупу (погашення) управителем сертифікатів фонду операцій з нерухомістю в порядку, визначеному в проспекті емісії сертифікатів	5%	абз. 8 п. 167.2
Проценти (у т. ч. дисконтні доходи), нараховані (виплачені) на користь фізичних осіб з будь-яких інших підстав, ніж ті, що визначені у п. 167.2	15 (17)%	пп. 170.4.3
Дивіденди, роялті		
Дивіденди, нараховані на користь платника податку у вигляді акцій (часток, паїв), емітованих юрособою-резидентом, за умови, що таке нарахування не змінює пропорцій (часток) участі всіх акціонерів (власників) у статутному фонді емітента, та в результаті якого збільшується статутний фонд емітента на сукупну номінальну вартість нарахованих дивідендів	не оподатковуються	пп. 165.1.18
Дивіденди, нараховані платнику податку емітентом корпоративних прав – резидентом, що є юрособою (крім дивідендів, вказаних далі)	5%	абз. 9 п. 167.2
Дивіденди, нараховані на користь фізичних осіб (у т. ч. нерезидентів) за акціями або іншими корпоративними правами, які мають статус привілейованих або інший статус, що передбачає виплату фіксованого розміру дивідендів чи суми, яка є більшою за суму виплат, розраховану на будь-яку іншу акцію (корпоративне право), емітовану таким платником податку	15 (17)%	пп. 170.5.3
Роялті	15 (17)%	пп. 170.3.1
Продаж нерухомості		
Дохід від продажу (обміну) не частіше 1 разу протягом звітного податкового року житлового будинку, квартири або їх частини, кімнати, садового (дачного) будинку, а також земельної ділянки та за умови перебування такого майна у власності платника податку понад 3 роки	не оподатковується	п. 172.1
Дохід від продажу протягом звітного податкового року більш як одного з об'єктів нерухомості, зазначених у п. 172.1.	5%	абз. 1 п. 172.2
Дохід від продажу об'єкта нерухомості, не зазначеного в п. 172.1	5%	абз. 2 п. 172.2
Дохід від продажу (обміну) об'єкта незавершеного будівництва	5%	абз. 2 п. 172.2
Продаж рухомого майна		
Дохід від продажу (обміну) об'єкта рухомого майна (крім винаятку, вив. далі)	5%	п. 173.1
Дохід від продажу одного з об'єктів рухомого майна у вигляді легкового автомобіля, мотоцикла, моторолера не частіше одного разу протягом звітного податкового року (як виняток з попередньої норми)	1%	п. 173.2
Спадщина		
Вартість власності, що успадковується членами сім'ї спадкодавця першого ступеня споріднення	0%	пп. 174.2.1
Вартість власності, зазначеної в пп. «а», «б», «г» п. 174.1 ПКУ, що успадковується особою, яка є інвалідом I групи або має статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування	0%	пп. 174.2.1
Вартість власності, зазначеної в пп. «а», «б» п. 174.1 ПКУ, що успадковується дитиною-інвалідом	0%	пп. 174.2.1
Грошові заощадження, поміщені до 02.01.92 р. в установи Ощадбанку СРСР та державного страхування СРСР, що діяли на території України, а також у державні цінні папери, та грошові заощадження громадян України, поміщені в установи Ощадбанку України та колишнього Укрдержстраху протягом 1992–1994 років, пов'язані з якими не відбулося, що успадковуються будь-яким спадкоємцем	0%	пп. 174.2.1

Вартість будь-якого об'єкта спадщини, отриманого у спадщину спадкоємцями, що не є членами сім'ї спадкодавця першого ступеня споріднення	5%	пп. 174.2.2
Спадщина, отримана будь-яким спадкоємцем від спадкодавця-нерезидента, та будь-який об'єкт спадщини, що успадковується спадкоємцем-нерезидентом від спадкодавця-резидента	15 (17)%	пп. 174.2.3
Доходи нерезидентів та іноземні доходи		
Доходи з джерелом їх походження в Україні, що нараховуються (виплачуються, надаються) на користь нерезидентів	за ставками, визначеними для резидентів	пп. 170.10.1
Іноземні доходи	15 (17)%	пп. 170.11.1

Встановлені ставки податку застосовуються до доходу отриманого платником податку у вигляді заробітної плати та виплат, які отримує особа у грошовій формі від податкового агента. Алгоритм розрахунку податку на доходи фізичних осіб одержаних у формі заробітної плати виглядає таким чином:

$$\text{ПДФО} = (\text{ЗП} - \text{ЄСВ} - \text{ПСП}) \times 15 (17)\%, \quad (3.3)$$

де: ПДФО – податок на доходи фізичних осіб; ЗП – нарахована місячна заробітна плата; ЄСВ – єдиний соціальний внесок; ПСП – податкова соціальна пільга, 15 (17)% – ставка податку.

Розмір ставки оподаткування доходів фізичних осіб є важливим інструментом досягнення максимальної економічної ефективності та соціальної справедливості. Таким чином, оподаткування повинно забезпечити максимально можливий суспільний добробут тобто мінімізувати чисті витрати суспільства від оподаткування.

4. Умови, види та порядок застосування податкових соціальних пільг

Податкова соціальна пільга надається соціально незахищеним, хворим, багатодітним та особам, які мають певні заслуги перед Вітчизною та деяким іншим категоріям платників податку. На розмір податкової соціальної пільги зменшується місячний оподатковуваний дохід платника податку. На відміну від неоподаткованого мінімуму доходів громадян, який віднімався від місячного доходу будь-якого платника податку без усяких обмежень на розмір доходу, при вирішенні питання про застосування податкової соціальної пільги вирішальну роль відіграє розмір місячного доходу платника податку.

Граничним доходом, який дозволяє застосувати податкову соціальну пільгу в поточному місяці, є дохід, розмір якого не перевищує суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень. Це є першим обмеженням. Слід звернути увагу, що при зміні розміру місячного прожиткового мінімуму протягом поточного року навіть у декілька разів граничний розмір місячного доходу платника податку, при якому застосовується податкова соціальна пільга, не змінюється. Звичайно, розмір місячного прожиткового мінімуму на 1 січня поточного року встановлюється Законом про Державний бюджет України на поточний рік. Але

у випадку несвочасного прийняття Закону про Державний бюджет України на поточний рік розмір місячного прожиткового мінімуму не встановлюється щирим законодавчим актом.

Другим обмеженням можемо вважати той факт, що для визначення граничного розміру та застосування податкової соціальної пільги враховуються не всі доходи платника податку, отримані ним протягом поточного місяця, а тільки до доходу, нарахованого на користь платника як заробітна плата (інші прирівняні до неї, відповідно до законодавства, виплати, компенсації та винагороди).

І третім обмеженням є обов'язкова наявність заяви платника податку про його вибір застосування податкової соціальної пільги до місячного доходу за обраним місцем його отримання (нарахування).

У табл. 3.3 наведено окремі показники, які застосовуються при розрахунку податку на доходи фізичних осіб у 2012 р. та розраховано суму податкової соціальної пільги, граничний розмір доходу, який дає право на її застосування, а також наведено максимальний розмір заробітної плати, з якої сплачуються страхові виплати по єдиному соціальному внеску.

Таблиця 3.3

Розрахунок податкової соціальної пільги у 2012 році

Показник	з 1 січня	з 1 квітня	з 1 липня	з 1 жовтня	з 1 грудня
Мінімальна заробітна плата	1073	1094	1102	1118	1134
Прожитковий мінімум для працездатних осіб	1073	1094	1102	1118	1134
Сума податкової соціальної пільги	536,5	536,5	536,5	536,5	536,5
Неоподатковуваний мінімум доходів громадян	17	17	17	17	17
Граничний розмір доходу, який дає право на застосування податкової соціальної пільги	1500	1500	1500	1500	1500
Максимальний розмір заробітної плати, з якої сплачуються страхові виплати по єдиному соціальному внеску	18241	18598	18734	19006	19278

Платник податку має право самостійно вибрати місце, де застосовується податкова соціальна пільга до нарахованого платнику податку місячного доходу у вигляді заробітної плати. Слід звернути особливу увагу платників податку, що податкова соціальна пільга може застосовуватися до нарахованого платнику податку місячного доходу у вигляді заробітної плати тільки за одним місцем його нарахування (виплати).

Якщо платник податку прийняв рішення про зміну місця нарахування податкової соціальної пільги (наприклад, з причини перевищення допустимого рівня отриманого доходу), то він подає дві заяви. Першу – роботодавцю за місцем застосування податкової соціальної пільги про відмову від її застосування та зміну місця застосування, при цьому вибране місце застосування пільги не вказується. Другу – роботодавцю за вибраним платником податку новим місцем застосування податкової соціальної пільги.

У випадку якщо платник податку має право на отримання податкової соціальної пільги виключно на підставі обмеження рівня заробітної плати, то її розмір становить 50 відсотків розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого платника податку. З 1 січня 2015 року розмір становить 100 відсотків розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого платника податку. Назвемо таку податкову соціальну пільгу – мінімальною. Таким чином, мінімальна податкова соціальна пільга у 2012 році становить 536 грн. 50 к. На цю величину місячний дохід платника податку, якому була нарахована заробітна плата менше 1500 грн., зменшувався у відповідному місяці для подальшого обчислення податку (табл. 3.3).

Зауважимо, що роботодавець не зобов'язаний інформувати платника податку про можливість застосування до його доходу податкової соціальної пільги. І таким чином, питання отримання чи не отримання податкової соціальної пільги повністю залежить від платника податку, а саме: подання ним заяви.

У випадку якщо платник податку має на утриманні двох чи більше дітей віком до 18 років, то на кожну дитину надається мінімальна податкова соціальна пільга. Крім того, на кожну дитину у цьому випадку встановлюється граничний дохід для застосування податкової соціальної пільги. Як приклад, платник податку, який має на утриманні двоє дітей віком до 18 років, має право на отримання податкової соціальної пільги у випадку, якщо його дохід за місяць не перевищує подвійний граничний розмір доходу, встановленого на поточний рік.

Податковим кодексом України також передбачено і підвищені розміри податкової соціальної пільги за наявності відповідних документів, що підтверджують таке право. Передбачено застосування 150% та 200% від мінімальної податкової соціальної пільги для певної категорії платників податку.

Детальніше розміри та механізм розрахунку податкової соціальної пільги наведено у табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Податкова соціальна пільга для окремих категорій платників податків у 2012 році

Категорія платника податку	Стаття ПКУ	Розрахунок суми ПСП	Розмір ПСП, грн.
Для всіх платників податку	п.п. 169.1.1 ПКУ, абз. 8 п. 1р. XIX ПКУ	$ПМ \times 100\% \times 50\%$	536,5
Особа, яка має на утриманні двох і більше дітей у віці до 18 років	п.п. 169.1.2 ПКУ	$ПМ \times 100\% \times 50\%$ x кількість дітей у віці до 18 років	536,50 x кількість дітей у віці до 18 років

Одинокі мати (батько), вдова (вдвєць) чи опікун, піклувальник, що мають дитину (дітей) до 18 років	п.п. «а» п.п. 169.1.3 ПК	ПМ x 150% x 50% x кількість дітей у віці до 18 років	804,75 x кількість дітей у віці до 18 років
Особа, що утримує дитину-інваліда (дітей-інвалідів) у віці до 18 років	п.п. «б» п.п. 169.1.3 ПК		
Особа, віднесена законом до I чи II категорії осіб, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, включаючи осіб, нагороджених грамотами Президії Верховної Ради УРСР у зв'язку з їх участю в ліквідації наслідків чорнобильської катастрофи	п.п. «в» п.п. 169.1.3 ПК		
Учні, студенти, аспіранти, ординатори, ад'юнкти (виплати не з бюджету)	п.п. «г» п.п. 169.1.3 ПК		
Інваліди I або II групи, у тому числі з дитинства, крім інвалідів, пільга яким визначена п.п. «б» п.п. 169.1.4 ПК	п.п. «б» п.п. 169.1.3 ПК	ПМ x 150% x 50%	804,75
Особа, яким присуджена довічна стипендія як громадянину, що зазнав переслідувань за правозахисну діяльність, включаючи журналістів	п.п. «д» п.п. 169.1.3 ПК		
Учасники бойових дій на території інших держав у період після Другої світової війни, на яких поширюється дія Закону № 3551, крім осіб, визначених у п.п. «б» п.п. 169.1.4 ПК	п.п. «е» п.п. 169.1.3 ПК		
Герої України, Герої Радянського Союзу, Герої Соціалістичної Праці або повні кавалери ордена Слави або ордена Трудової Слави, особи, нагороджені чотирма і більше медалями «За відвагу»	п.п. «а» п.п. 169.1.4 ПК	ПМ x 200% x 50%	1073
Учасники бойових дій під час Другої світової війни або особи, що працювали в той час у тилу і інваліди I і II групи з числа учасників бойових дій на території інших країн у період після Другої світової війни, на яких поширюється дія Закону № 3551	п.п. «б» п.п. 169.1.4 ПК		
Колішні в'язні концтаборів, гетто і інших місць примусового утримання під час Другої світової війни і особи визнані репресованими або реабілітованими	п.п. «в» п.п. 169.1.4 ПК		
Особа, насильно вивезені з території колишнього СРСР під час Другої світової війни на територію держав, що знаходились в стані війни з колишнім СРСР або були окупованими фашистською Німеччиною і її союзниками	п.п. «г» п.п. 169.1.4 ПК		
Особа, які знаходились на блокадній території колишнього Ленінграду (Санкт-Петербург, Російська Федерація) в період з 8 вересня 1941 року по 27 січня 1944 року	п.п. «г» п.п. 169.1.4 ПК		

5. Податкова знижка з податку на доходи фізичних осіб, підстави нарахування та види витрат, які включаються до її складу

В системі прибуткового оподаткування доходів фізичних осіб – громадян існує широкий спектр податкових пільг. За характером, такі пільги заохочують або стримують певні види діяльності платника чи напрями використання його доходу (інвестиції, заощадження, страхування).

Зокрема, Податковим кодексом України встановлено право платника податку на податкову знижку, яка визначається документально підтвердженою сумою (вартістю) витрат, понесених платником податку – резидентом у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг) у резидентів України протягом звітного року. На суму таких витрат дозволяється зменшення суми загального річного оподатковуваного доходу платника, одержаного ним за наслідками календарного року у вигляді заробітної плати.

Кодексом встановлюються обмеження права на нарахування податкової знижки, а саме: податкова знижка може бути нарахована винятково резиденту, що має реєстраційний номер облікової картки платника податку, а загальна сума нарахованої податкової знижки не може перевищувати суми загального оподатковуваного доходу платника податку, одержаного протягом звітного року як заробітна плата.

Податкова знижка – документально підтверджена сума (вартість) витрат платника податку – резидента у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг) у резидентів – фізичних або юридичних осіб протягом звітного року, на яку дозволяється зменшення його загального річного оподатковуваного доходу, одержаного за наслідками такого звітного року у вигляді заробітної плати. Тобто, платник податку має право на податкову знижку за наслідками звітного податкового року.

В українській практиці оподаткування доходів фізичних осіб під терміном «податкова знижка» слід вважати податкові вирахування, тобто суму витрат, на яку дозволено зменшувати фізичній особі загальний річний оподатковуваний дохід, одержаний за наслідками звітного року.

Підстави для нарахування податкової знижки із зазначенням конкретних сум відображаються платником податку у річній податковій декларації. До складу податкової знижки включаються фактично понесені витрати, підтверджені платником податку документально, а саме: квитанціями, фіскальними або товарними чеками, прибутковими касовими ордерами, копіями договорів, що ідентифікують продавця товарів (робіт, послуг) і їх покупця (отримувача). У зазначених документах обов'язково повинно бути відображено вартість таких товарів (робіт, послуг) і строк їх продажу (виконання, надання). Зазначені документи не надсилаються податковому органу, але підлягають зберіганню платником податку протягом строку, достатнього для проведення податковим органом податкової перевірки стосовно нарахування такої податкової знижки.

Платник податку має право включити до податкової знижки у зменшення оподаткованого доходу платника податку за наслідками звітного податкового року такі фактично здійснені ним протягом звітного податкового року витрати:

➤ частину суми процентів, сплачених таким платником податку за користування іпотечним житловим кредитом;

➤ суму коштів або вартість майна, переданих платником податку у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям, зареєстрованим в Україні та внесеним до Реєстру неприбуткових організацій та установ на дату передачі таких коштів та майна, у розмірі, що не перевищує 4 відсотки суми його загального оподаткованого доходу такого звітного року;

➤ суму коштів, сплачених платником податку на користь закладів освіти для компенсації вартості здобуття середньої професійної або вищої освіти такого платника податку та/або члена його сім'ї першого ступеня споріднення, який не одержує заробітної плати. Така сума не може перевищувати розміру доходу, визначеного шляхом множення місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи станом на 1 січня звітного податкового року на коефіцієнт 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень, в розрахунку на кожну особу, яка навчається, за кожний повний або неповний місяць навчання протягом звітного податкового року;

➤ суму коштів, сплачених платником податку на користь закладів охорони здоров'я для компенсації вартості платних послуг з лікування такого платника податку або члена його сім'ї першого ступеня споріднення, у тому числі для придбання ліків (донорських компонентів, протезно-ортопедичних пристосувань, виробів медичного призначення для індивідуального користування інвалідів), а також суму коштів, сплачених платником податку, визнаного в установленому порядку інвалідом, на користь протезно-ортопедичних підприємств, реабілітаційних установ для компенсації вартості платних послуг з реабілітації, технічних та інших засобів реабілітації, наданих такому платнику податку або його дитині-інваліду у розмірах, що не перекриваються виплатами з фондів загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування, крім:

а) косметичного лікування або косметичної хірургії, включаючи косметичне протезування, не пов'язаних з медичними показаннями, водолікування та геліотерапії, не пов'язаних з лікуванням хронічних захворювань;

б) протезування зубів з використанням дорогоцінних металів, порцеляни та гальванопластики;

в) абортів (крім абортів, які проводяться за медичними показаннями або коли вагітність стала наслідком зґвалтування);

г) операцій із зміни статі;

г) лікування венеричних захворювань (крім СНІДу та венеричних захворювань, причиною яких є побутове зараження або зґвалтування);

д) лікування тютюнової чи алкогольної залежності;

е) придбання ліків, медичних засобів та пристосувань, оплати вартості медичних послуг, які не включено до переліку життєво необхідних, затвердженого Кабінетом Міністрів України;

➤ суму витрат платника податку на сплату страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та пенсійних внесків, сплачених платником податку страховику-резиденту, недержавному пенсійному фонду, банківській установі за договорами довгострокового страхування життя, недержавного пенсійного забезпечення, за пенсійним контрактом з недержавним пенсійним фондом, а також внесків на банківський пенсійний депозитний рахунок, на пенсійні вклади та рахунки учасників фондів банківського управління як такого платника податку, так і членів його сім'ї першого ступеня споріднення, які не перевищують (у розрахунку за кожний з повних чи неповних місяців звітного податкового року, протягом яких діяв договір страхування):

а) при страхуванні платника податку або за пенсійним контрактом з недержавним пенсійним фондом платника податку, або на банківський пенсійний депозитний рахунок, пенсійний вклад, рахунок учасника фонду банківського управління чи за їх сукупністю – суму, визначену шляхом множення місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи станом на 1 січня звітного податкового року на коефіцієнт 1,4 та округлену до найближчих 10 гривень;

б) при страхуванні члена сім'ї платника податку першого ступеня споріднення або за пенсійним контрактом з недержавним пенсійним фондом, або на банківський пенсійний депозитний рахунок, пенсійний вклад, рахунок учасника фонду банківського управління на користь такого члена сім'ї чи за їх сукупністю – 50 відсотків суми, визначеної шляхом множення місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи станом на 1 січня звітного податкового року на коефіцієнт 1,4 та округленої до найближчих 10 гривень, в розрахунку на кожного застрахованого члена сім'ї;

➤ суму витрат платника податку на:

а) оплату допоміжних репродуктивних технологій згідно з умовами, встановленими законодавством, але не більше ніж сума, що дорівнює третині доходу у вигляді заробітної плати за звітний податковий рік;

б) оплату вартості державних послуг, пов'язаних з усиновленням дитини, включаючи сплату державного мита;

➤ суму коштів, сплачених платником податку у зв'язку із переобладнанням транспортного засобу, що належить платникові податку, з використанням у вигляді палива моторного сумішного, біоетанолу, біодизелю, стиснутого або скрапленого газу, інших видів біопалива;

➤ суми витрат платника податку на сплату видатків на будівництво (придбання) доступного житла, визначеного законом, у тому числі на погашення пільгового іпотечного житлового кредиту, наданого на такі цілі, та процентів за ним.

Якщо платник податку не скористався правом на нарахування податкової пільги за наслідками звітного податкового року, то таке право на наступні податкові роки не переноситься.

Самі по собі вирахування з бази оподаткування певних витрат платника не слід розглядати як пільгу. У фіскальній практиці країн з ринковими традиціями алгоритм податку на доходи фізичних осіб передбачає вирахування з відповідної групи доходів витрат, понесених у процесі їх отримання. Але у випадках, коли за допомогою вирахувань скорочується агрегована база оподаткування, або із доходів вираховуються нестандартні витрати платника, їх слід розглядати як податкові пільги.

Таким чином, вітчизняна практика застосування податкових знижок показує, що їх наявність носить конкретну спрямованість не лише до заохочення здійснення певних витрат платника на страхування та інвестування, а й на зменшення його реальних втрат внаслідок настання певних подій.

6. Порядок нарахування, утримання та сплати (перерахування) податку до бюджету

Податковий агент, який нараховує (виплачує, падає) оподатковуваний дохід на користь платника податку, зобов'язаний утримувати податок із суми такого доходу за його рахунок. Податок сплачується (перераховується) до бюджету під час виплати оподаткованого доходу єдиним платіжним документом. Банки приймають платіжні документи на виплату доходу лише за умови одночасного подання розрахункового документа на перерахування цього податку до бюджету.

Якщо окремі види оподатковуваних доходів (прибутків) не підлягають оподаткуванню під час їх зарахування чи виплати, але не є звільненими від оподаткування, платник податку зобов'язаний самостійно включити суму таких доходів до загального річного оподаткованого доходу податку та подати річну декларацію з податку на доходи фізичних осіб.

Якщо оподатковуваний дохід надається у грошовій формі чи виплачується готівкою з каси податкового агента, податок сплачується (перераховується) до бюджету протягом банківського дня, що настає за днем такого нарахування (виплати, надання). Якщо оподатковуваний дохід нараховується податковим агентом, але не виплачується (не надається) платнику податку, то податок, який підлягає утриманню з такого нарахованого доходу, підлягає перерахуванню до бюджету податковим агентом у строки, встановлені для місячного податкового періоду.

Платник податку, що отримує доходи від особи, яка не є податковим агентом, та іноземні доходи, зобов'язаний включити суму таких доходів до загального річного оподаткованого доходу та подати податкову декларацію за наслідками звітного податкового року, а також сплатити податок з таких доходів. Особою, яка не є податковим агентом, вважається нерезидент або фізична особа, яка не має статусу суб'єкта підприємницької діяльності або не є

особою, яка перебуває на обліку в органах державної податкової служби як особа, що провадить незалежну професійну діяльність.

Розрахунок податкових зобов'язань з оподатковуваного доходу платника податку, нарахованого у джерела його виплати, проводиться податковим агентом (у тому числі роботодавцем).

Податок, утриманий з доходів резидентів та нерезидентів, зараховується до бюджету згідно з Бюджетним кодексом України. Такий порядок застосовується всіма юридичними особами, у тому числі такими, що мають філії, відділення, інші відокремлені підрозділи, що розташовані на території іншої територіальної громади, ніж така юридична особа, а також відокремленими підрозділами, яким в установленому порядку надано повноваження щодо нарахування, утримання і сплати (перерахування) до бюджету податку.

У разі прийняття рішення про створення відокремленого підрозділу юридична особа повідомляє про це органи державної податкової служби за своїм місцезнаходженням та місцезнаходженням таких новостворених підрозділів у встановленому порядку. Суми податку на доходи, нараховані відокремленим підрозділом на користь фізичних осіб, за звітний період перераховуються до місцевого бюджету за місцезнаходженням такого відокремленого підрозділу.

У разі якщо відокремлений підрозділ не уповноважений нараховувати (сплачувати) податок на доходи фізичних осіб за такий відокремлений підрозділ, усі обов'язки податкового агента виконує юридична особа. Податок на доходи, нарахований працівникам відокремленого підрозділу, перераховується до місцевого бюджету за місцезнаходженням такого відокремленого підрозділу.

Юридична особа за своїм місцезнаходженням та місцезнаходженням не уповноважених сплачувати податок відокремлених підрозділів, відокремлений підрозділ, який уповноважений нараховувати, утримувати і сплачувати (перераховувати) до бюджету податок, за своїм місцезнаходженням одночасно з поданням документів на отримання коштів для виплати належних платникам податку доходів, сплачує (перераховує) суми утриманого податку на відповідні рахунки, відкриті в органах Державного казначейства України за місцезнаходженням відокремлених підрозділів.

Органи Державного казначейства України в установленому Бюджетним кодексом України¹³ порядку розподіляють зазначені кошти згідно з нормативами, визначеними Бюджетним кодексом України, та спрямовують такі розподілені суми до відповідних місцевих бюджетів.

Територіальні управління Державного казначейства України в установленому Бюджетним кодексом України порядку розподіляють зазначені кошти згідно з нормативами, визначеними Бюджетним кодексом України, та спрямовують такі розподілені суми до відповідних місцевих бюджетів.

¹³ Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17>

Фізична особа, відповідальна за нарахування та утримання податку, означає (перераховує) його до відповідного бюджету:

- у разі коли така фізична особа є податковим агентом, – за місцем реєстрації в органах державної податкової служби;
- у разі нотаріального посвідчення договорів купівлі-продажу майна резидентами та нерезидентами, посвідчення договорів дарування чи видачі свідоцтв про право на спадщину нерезидентам – за місцем нотаріального посвідчення таких договорів (одержання свідоцтв);
- в інших випадках – за її податковою адресою.

7. Порядок заповнення річних декларацій та умови їх подання

З переходом від реальних до особистих податків і запровадження декларацій зростає значення контролю за правильністю декларування доходів і майна платників податків. Робота з оподаткування фізичних осіб, зокрема декларування доходів громадян та проведення річних перерахунків – важливий і клопіткий процес, у якому збігаються інтереси держави і населення. Визначальною ідеологією з декларування доходів населення є постійна спрямованість на добровільне виконання громадянами свого конституційного обов'язку зі сплати податків і підвищення податкової культури.

Фізична особа – платник податку подає декларації за звітний податковий період до органу державної податкової служби за своєю податковою адресою (місцем проживання фізичної особи, за яким вона береться на облік як платник податку в органі державної податкової служби). Декларація подається до 1 травня року наступного за звітним.

Декларація складається за звітний календарний рік, а фізичними особами – підприємцями, які протягом року реєструвалися або перейшли зі спрощеної системи на загальну, – звітним періодом буде квартал, в якому почато діяльність або відбувся перехід (п. 177.5.2 розділу IV ПКУ).

Терміни подачі:

- для фізичних осіб – до 1 травня наступного за звітним року;
- для приватних підприємців на загальній системі оподаткування – протягом 40 днів після закінчення звітного року, тобто до 9 лютого року, наступного за звітним, включно.

Для квартального звітного періоду термін подачі декларації також становить 40 днів після його закінчення.

Фізична особа зобов'язана самостійно визначити суму податкового зобов'язання у поданій цю декларації і сплатити таке зобов'язання до 1 серпня поточного року.

Форму Податкової декларації про майновий стан і доходи та інструкцію щодо її заповнення затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 07.11.2011 р. № 1395,¹⁴ Наказ № 1395 набув чинності 1 січня 2012 року.

¹⁴ Наказ Міністерства фінансів України № 1395 від 07.11.2011 р. «Про затвердження форми податкової декларації про майновий стан і доходи та інструкції щодо заповнення податкової декларації про майновий стан і доходи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1532-11> date page

Декларація складається з восьми розділів і семи додатків до неї, в яких містяться розрахунки по окремих видах доходів:

➤ «Інформація про особу, уповноважену на заповнення декларації» (додаток 1);

➤ «Розрахунок податкових зобов'язань з податку на доходи фізичних осіб, отриманих від операцій з продажу (обміну) об'єктів нерухомого (рухомого) майна та/або від надання нерухомості в оренду (суборенду), житловий найм (піднайм) та/або в результаті прийняття у спадщину чи дарунок майна» (додаток 2);

➤ «Розрахунок податкових зобов'язань з податку на доходи фізичних осіб, отриманих від операцій з інвестиційними активами» (додаток 3);

➤ «Розрахунок

➤ податкових зобов'язань з податку на доходи фізичних осіб, отриманих з джерел за межами України» (додаток 4);

➤ «Розрахунок податкових зобов'язань з податку на доходи фізичних осіб, отриманих фізичною особою – підприємцем від провадження господарської діяльності» (додаток 5);

➤ «Перелік сум витрат, що включаються до складу податкової знижки згідно з ст. 166 р. IV ПКУ» (додаток 6);

➤ «Відомості майно, доходи, видатки і зобов'язання фінансового характеру» (додаток 7).

Безумовно, нова декларація, на відміну від попередньої форми, є доволі складною для заповнення і потребує великої уваги. Особливо варто звернути увагу на те, що тепер сам платник податків, заповнюючи декларацію, повинен визначити суму податку, який слід сплатити, і сам повинен призначити собі суми авансових платежів.

Декларація подається платниками податку на доходи фізичних осіб:

1. Фізичними особами, які не є суб'єктами підприємницької діяльності, подають і самостійно сплачують податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), які протягом року одержували доходи:

➤ які згідно з нормами розділу IV ПКУ не підлягають оподаткуванню при їх нарахуванні або виплаті, але не звільнені від оподаткування;

➤ від особи, яка не є податковим агентом, і іноземні доходи;

➤ які оподатковуються за ставками, встановленими п.167.1 розділу IV ПКУ, що виплачуються платникові податків двома або більше податковими агентами, і при цьому загальна сума таких доходів за будь-який календарний місяць перевищує десятиразовий розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного податкового року.

2. Фізичними особами – підприємцями на загальній системі оподаткування (ст. 177 розділу IV ПКУ);

3. Особами, які здійснюють незалежну професійну діяльність (ст. 178 розділу IV ПКУ);

4. Деякі інші категорії фізичних осіб.

Зобов'язання щодо подання декларації у платника ПДФО виникає у разі отримання ним впродовж звітного року окремих видів оподатковуваних доходів:

➤ з яких при їх нарахуванні або виплаті податок не утримувався, але вони не є звільненими від оподаткування;

➤ у разі отримання протягом календарного року доходу, який виплачується платникові двома або більше податковими агентами, і при цьому загальна сума такого доходу за будь-який календарний місяць перевищує десятиразовий розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного податкового року;

➤ у разі отримання доходів від особи, яка не є податковим агентом, тобто від нерезидента або фізичної особи, яка не має статусу суб'єкта підприємницької діяльності або не є особою, яка провадить незалежну професійну діяльність; у разі отримання іноземних доходів.

Відповідно до п. 179.2 розділу IV ПКУ обов'язок платника податків з подання декларації вважається виконаним у випадку, якщо він одержував доходи:

➤ виключно від податкових агентів, окрім випадків, прямо передбачених ПКУ;

➤ від операцій продажу (обміну) майна, дарування, при нотаріальному посвідченні договорів, за якими було сплачено податок відповідно до даного розділу;

➤ у вигляді об'єктів спадку, які оподатковуються за нульовою ставкою.

Податкова декларація складається з таких розділів:

➤ розділ I декларації «Загальні відомості»;

➤ розділ II декларації «Доходи, які включаються до загального річного оподатковуваного доходу»;

➤ розділ III декларації «Доходи, отримані фізичною особою - підприємцем від провадження господарської діяльності»;

➤ розділ IV декларації «Доходи, отримані фізичною особою, яка провадить незалежну професійну діяльність»;

➤ розділ V декларації «Розрахунок податкових зобов'язань з податку на доходи фізичних осіб»;

➤ розділ VI декларації «Розрахунок податкових зобов'язань у зв'язку з виправленням самостійно виявлених помилок»;

➤ розділ VII декларації «Відомості про нерухоме майно»;

➤ розділ VIII декларації «Відомості про рухоме майно».

Докладні рекомендації щодо заповнення декларації про майновий стан і доходи приведені в Інструкції з її заповнення.

В Україні крім декларації про одержані доходи та майновий стан фізичної особи складається специфічний звіт про нараховані та виплачені доходи фізичним особам – громадянам і суб'єктам підприємницької діяльності. Дана форма звіту затверджена Державною податковою адміністрацією України та носить назву «Податковий розрахунок сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, і сум утриманого з них податку» за формою №

1ДФ. Незважаючи на назву – «Податковий розрахунок ...», форма 1ДФ принципово відрізняється від інших форм звітності, які підприємства подають до податкових органів. Ця відмінність полягає в тому, що зазначена форма не є податковою декларацією та не містить розміру сум узгодженого податкового зобов'язання звітного періоду відповідно до Податкового кодексу України.

З одного боку – це документ, який подають до податкового органу у терміни, встановлені на законодавчому рівні (протягом 40 календарних днів наступних за останнім календарним днем звітного кварталу). З другого боку, на підставі цього звітного документа не нараховується та не сплачується податок на доходи фізичних осіб.

Коли податковий агент – підприємство (установа, організація) має в наявності філії або інші відокремлені структурні підрозділи, що зареєстровані в органах статистики і має місцезнаходження інше, ніж місцезнаходження головного підприємства, Податковий розрахунок за формою 1 ДФ подають податковому органу за місцем знаходження філії.

Питання для самоперевірки:

- 1. Визначте повний перелік платників податку і видів оподатковуваних доходів.*
- 2. Охарактеризуйте порядок оподаткування доходів фізичних осіб одержаних у вигляді заробітної плати.*
- 3. В чому полягає економічний зміст податкової знижки та який механізм її нарачування?*
- 4. Назвіть особливості застосування податкової соціальної пільги.*
- 5. Які ставки податку на доходи фізичних осіб застосовуються в Україні?*

ТЕМА 4

ПРИБУТКОВЕ ОПОДАТКУВАННЯ ОСОБЛИВИХ ФОРМ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

1. Оподаткування доходів фізичних осіб одержаних внаслідок інвестиційної діяльності, управління власністю та іншими активами

Крім заробітної плати оподаткуванню податком на доходи фізичних осіб підлягають інші види доходів громадян. Для переважної більшості таких доходів Податковим кодексом України передбачено певні особливості справляння податку на доходи фізичних осіб. Розглянемо детальніше основні механізми оподаткування особливих видів доходів.

Оподаткування доходу від надання нерухомості в оренду (суборенду), житловий найм (піднайм)

Податковим агентом платника податку – орендодавця щодо його доходу від надання в оренду земельної ділянки сільськогосподарського призначення, земельної частки (паю), майнового паю є орендар. При цьому об'єкт оподаткування визначається виходячи з розміру орендної плати, зазначеної в договорі оренди, але не менше ніж мінімальна сума орендного платежу, встановлена законодавством з питань оренди землі. Податковим агентом платника податку – орендодавця під час нарахування доходу від надання в оренду об'єктів нерухомості, інших, ніж земельна ділянка сільськогосподарського призначення, земельна частка (пай), майновий пай (включаючи земельну ділянку, що знаходиться під такою нерухомістю, чи присадибну ділянку), є орендар. При цьому об'єкт оподаткування визначається виходячи з розміру орендної плати, зазначеної в договорі оренди, але не менше ніж мінімальна сума орендного платежу за повний чи неповний місяць оренди. Мінімальна сума орендного платежу визначається за методикою, що затверджується Кабінетом Міністрів України, виходячи з мінімальної вартості місячної оренди одного квадратного метра загальної площі нерухомості з урахуванням місця її розташування, інших функціональних та якісних показників, що встановлюються органом місцевого самоврядування села, селища, міста, на території яких вона розташована, та оприлюднюється у спосіб, найбільш доступний для жителів такої територіальної громади. Якщо мінімальна вартість не встановлено чи не оприлюднено до початку звітного (податкового) року, об'єкт оподаткування визначається виходячи з розміру орендної плати, зазначеного в договорі оренди.

Нерухомість, що належить фізичній особі – нерезиденту, надається в оренду виключно через фізичну особу – підприємця або юридичну особу – резидента (уповноважених осіб), що виконують представницькі функції такого нерезидента на підставі письмового договору та виступають його податковим агентом стосовно таких доходів. Нерезидент, який порушує зазначені норми, вважається таким, що ухиляється від сплати податку.

Доходи від надання в оренду земельної ділянки сільськогосподарського призначення, земельної частки (паю), майнового паю, доходи від надання в оренду об'єктів нерухомості, інших, ніж земельна ділянка сільськогосподарського призначення, земельна частка (пай), майновий пай (включаючи земельну ділянку, що знаходиться під такою нерухомістю, чи присадибну ділянку), оподатковуються податковим агентом під час їх виплати за їх рахунок.

Якщо орендар є фізичною особою, яка не є суб'єктом господарювання, особою, відповідальною за нарахування та сплату (перерахування) податку до бюджету, є платник податку - орендодавець. При цьому такий орендодавець самостійно нараховує та сплачує податок до бюджету в строки, встановлені ПКУ для квартального звітного (податкового) періоду, а саме: протягом 40 календарних днів, після останнього дня такого звітного (податкового) кварталу, сума отриманого доходу, сума сплаченого протягом звітного податкового року податку та податкового зобов'язання за результатами такого року відображаються у річній податковій декларації. У разі вчинення нотаріальної дії щодо посвідчення договору оренди об'єктів нерухомості нотаріус зобов'язаний надіслати інформацію про такий договір органу державної податкової служби за податковою адресою платника податку - орендодавця за формою та у спосіб, встановлені Кабінетом Міністрів України. За порушення порядку та/або строків подання зазначеної інформації нотаріус несе відповідальність, передбачену законом за порушення порядку та/або строків подання податкової звітності.

Суб'єкти господарювання, які провадять посередницьку діяльність, пов'язану з наданням послуг з оренди нерухомості (ріелтери), зобов'язані надіслати інформацію про укладені за їх посередництвом цивільно-правові договори (угоди) про оренду нерухомості до органу державної податкової служби за місцем своєї реєстрації в строки, передбачені для подання податкового розрахунку, за формою, встановленою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики. За порушення порядку та/або строків подання зазначеної інформації ріелтер несе відповідальність, передбачену законом за порушення порядку та/або строків подання податкової звітності.

Оподаткування інвестиційного прибутку

Облік загального фінансового результату операцій з інвестиційними активами ведеться платником податку самостійно, окремо від інших доходів і витрат. Для цілей оподаткування інвестиційного прибутку звітним періодом вважається календарний рік.

Інвестиційний прибуток розраховується як позитивна різниця між доходом, отриманим платником податку від продажу окремого інвестиційного активу, та його вартістю, що визначається із суми витрат на придбання такого активу (крім операцій з деривативами).

Податковим агентом платника податку, який здійснює операції з інвестиційними активами з використанням послуг професійного торговця цінними паперами, включаючи банк, є такий професійний торговець (крім

операцій з борговими зобов'язаннями Національного банку України та казначейськими зобов'язаннями України, емітованими центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну фінансову політику, у тому числі від зміни курсу іноземної валюти).

Податковий агент - професійний торговець цінними паперами, включаючи банк, з метою визначення об'єкта оподаткування під час виплати платнику податку доходу за придбані у нього інвестиційні активи враховує документально підтвержені витрати такого платника на придбання цих активів.

Запровадження обов'язку податкового агента для професійного торговця цінними паперами, включаючи банк, не звільняє платника податку від обов'язку декларування результатів усіх операцій з купівлі та продажу інвестиційних активів, здійснених протягом звітного (податкового) року як на території України, так і за її межами, за винятком випадків, коли:

а) дохід, отриманий платником податку протягом звітного податкового року від продажу інвестиційних активів не перевищує суму доходу, нарахованого на користь платника податку протягом звітного податкового місяця як заробітна плата (інші прирівняні до неї відповідно до законодавства виплати, компенсації та винагороди), якщо його розмір не перевищує суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень;

б) дохід, отриманий платником податку від продажу інвестиційних активів у випадку одержання суми доходу, отриманого платником податку внаслідок відчуження акцій (інших корпоративних прав), одержаних ним у власність в процесі приватизації в обмін на приватизаційні компенсаційні сертифікати, безпосередньо отримані ним як компенсація суми його внеску до установ Ощадного банку СРСР або до установ державного страхування СРСР, або в обмін на приватизаційні сертифікати, отримані ним відповідно до закону, а також сума доходу, отриманого таким платником податку внаслідок відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення, земельних часток (паїв) за нормами безоплатної передачі, визначеними статтею 121 Земельного кодексу України залежно від їх призначення, та майнових паїв, безпосередньо отриманих ним у власність у процесі приватизації; та одержання інвестиційного прибутку від операцій з борговими зобов'язаннями Національного банку України та казначейськими зобов'язаннями України, емітованими центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну фінансову політику, у тому числі від зміни курсу іноземної валюти.

У зазначених випадках платник податку не включає до розрахунку чистого фінансового результату операцій з інвестиційними активами суму доходів та витрат на придбання таких інвестиційних активів.

До продажу інвестиційного активу прирівнюються також операції з: обміну інвестиційного активу на інший інвестиційний актив; зворотного викупу або погашення інвестиційного активу його емітентом, який належав платнику податку; повернення платнику податку коштів або майна (майнових

прав), попередньо внесених ним до статутного капіталу емітента корпоративних прав, у разі виходу такого платника податку з числа засновників (учасників) такого емітента чи ліквідації такого емітента.

Придбанням інвестиційного активу вважаються також операції з внесення платником податку коштів або майна до статутного капіталу юридичної особи - резидента в обмін на емітовані ним корпоративні права. Інвестиційний актив, подарований платнику податку чи укладений платником податку, вважається придбаним за вартістю, що дорівнює сумі державного мита та податку з доходів фізичних осіб, сплачених у зв'язку з таким даруванням чи успадкуванням.

Інвестиційний прибуток за операціями з деривативами розраховується як позитивна різниця між доходом, отриманим платником податку за операціями з деривативами (похідними інструментами), включаючи отримані суми періодичних або разових виплат, передбачених умовами контрактів (договорів), та документально підтверженою сумою, сплаченою платником податку іншій стороні такого контракту (договору) з деривативами (похідними інструментами), в тому числі сплаченими сумами періодичних або разових виплат, які передбачені умовами контракту (договору). Документальним підтвердженням (первинним документом) доходів та витрат за операціями з інвестиційними активами, укладеними в електронній формі на фондовій біржі для клієнтів - учасників фондової біржі, визнається звіт торговця цінними паперами (брокера), який формується на базі біржового звіту та договору на брокерське обслуговування. Якщо в результаті розрахунку інвестиційного прибутку виникає від'ємне значення, воно вважається інвестиційним збитком.

У разі якщо протягом 30 календарних днів до дня продажу пакета цінних паперів (корпоративних прав) чи деривативів, а також протягом наступних 30 календарних днів з дня такого продажу платник податку придбає пакет ідентичних цінних паперів (корпоративних прав) чи деривативів, то: інвестиційний збиток, що виник внаслідок такого продажу, не враховується під час визначення загального фінансового результату операцій з інвестиційними активами; вартість придбаного пакета для цілей оподаткування визначається за ціною його придбання, але не нижче ніж ціна проданого пакета. Якщо платник податку протягом звітного (податкового) року продас інвестиційний актив за договором, який обумовлює право на його зворотний викуп у наступному році, чи придбає опціон на такий викуп, інвестиційний збиток, який виникає внаслідок такого продажу, не враховується під час визначення загального фінансового результату операцій з інвестиційними активами.

Якщо платник податку, який продас інвестиційний актив протягом звітного (податкового) року, внаслідок чого виникає інвестиційний збиток, придбає такий інвестиційний актив або ідентичний йому пакет у наступному звітному (податковому) році, то для цілей оподаткування вартість такого придбаного пакета визначається на рівні ціни проданого пакета, відповідно збільшеної або зменшеної на різницю між цінами придбання таких двох пакетів.

Якщо платник податку продає пакет цінних паперів (корпоративні права) чи деривативів пов'язаним з ним особам, інвестиційний збиток, що виникає внаслідок такого продажу, не враховується під час визначення загального фінансового результату операцій з інвестиційними активами. Якщо платник податку дарує інвестиційний актив або передає його у спадщину, інвестиційний збиток, що виникає внаслідок такого дарування або передачі у спадщину, не враховується під час визначення загального фінансового результату операцій з інвестиційними активами.

До складу загального річного оподаткованого доходу платника податку включається позитивне значення загального фінансового результату операцій з інвестиційними активами за наслідками такого звітного (податкового) року. Загальний фінансовий результат операцій з інвестиційними активами визначається як сума інвестиційних прибутків, отриманих платником податку протягом звітного (податкового) року, зменшена на суму інвестиційних збитків, понесених платником податку протягом такого року. Якщо загальний фінансовий результат операцій з інвестиційними активами має від'ємне значення, його сума переноситься у зменшення загального фінансового результату операцій з інвестиційними активами наступних років до його повного погашення.

Інвестиційний прибуток за операціями з цінними паперами чи деривативами визначається платником податків. При цьому платник податку визначає інвестиційний прибуток за операціями з цінними паперами чи деривативами, що перебувають в обігу на організованому ринку цінних паперів, окремо від інвестиційного прибутку за операціями з цінними паперами чи деривативами, що не перебувають в обігу на такому ринку.

Для цих цілей цінні папери чи деривативи визнаються такими, що перебувають в обігу на організованому ринку цінних паперів та деривативів, за одночасного дотримання таких умов:

а) цінні папери та деривативи допущені до обігу хоча б на одній фондовій біржі. При цьому перелік іноземних фондових бірж визначається Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;

б) інформація про ціни (котирування) цінних паперів та деривативів публікується в засобах масової інформації (зокрема електронних) або може бути надана фондовою біржею будь-якій заінтересованій особі протягом трьох років після дати здійснення операцій з такими цінними паперами чи деривативами;

в) щодо цінних паперів та деривативів розраховується ринкове котирування.

Якщо протягом звітного періоду платником податку понесені (нараховані) витрати, пов'язані з придбанням цінних паперів та деривативів, що мають ознаки фіктивності, встановлені Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, такі витрати не враховуються при визначенні фінансового результату за операціями з цінними паперами або деривативами.

Оподаткування процентів

Податковим агентом платника податку під час нарахування (виплати) на його користь доходів, нарахованих як: процент на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок, процентний або дисконтний дохід за іменним ощадним (депозитним) сертифікатом, процент на вклад (депозит) члена кредитної спілки у кредитній спілці, дохід, який виплачується компанією, що управляє активами інституту спільного інвестування, на розміщені активи відповідно до закону, включаючи дохід, що виплачується (нараховується) емітентом внаслідок викупу (погашення) цінних паперів інституту спільного інвестування, відповідно до закону, який визначається як різниця між сумою, отриманою від викупу, та сумою коштів або вартістю майна, сплаченою платником податку продавцю (у тому числі емітенту) у зв'язку з придбанням таких цінних паперів, як компенсація їх вартості, дохід за іпотечними цінними паперами (іпотечними облигаціями та сертифікатами) відповідно до закону, дохід у вигляді відсотків (дисконту), отриманий власником облигації від їх емітента відповідно до закону, дохід за сертифікатом фонду операцій з нерухомістю та дохід, отриманий платником податку внаслідок викупу (погашення) управителем сертифікатів фонду операцій з нерухомістю в порядку, визначеному в проспекті емісії сертифікатів, доходи у вигляді дивідендів, дохід у вигляді інвестиційного прибутку від операцій з облигаціями внутрішніх державних позик, у тому числі від зміни курсу іноземної валюти, є особа, яка здійснює таке нарахування (виплату). Загальна сума податків, утриманих протягом звітного податкового місяця з таких нарахованих (виплачених) процентів платнику податку, сплачується (перераховується) таким податковим агентом до бюджету у строки, визначені ПКУ для місячного податкового періоду.

Податковий агент, який нараховує доходи у вигляді процентів, відображає у податковому розрахунку загальну суму таких нарахованих (сплачених) доходів та загальну суму утриманого з них податку. При цьому інформація щодо окремого банківського вкладного (депозитного) або поточного рахунку фізичної особи, суми нарахованих на нього процентів, а також відомостей щодо такої фізичної особи - вкладника не надається. Оподаткування процентів (у тому числі дисконтних доходів), нарахованих (виплачених) на користь фізичних осіб з будь-яких інших підстав, здійснюється у загальному порядку, встановленому ПКУ для доходів, що остаточно оподатковуються під час їх виплати.

Оподаткування дивідендів

Податковим агентом платника податку під час нарахування (виплати) на його користь дивідендів, крім випадків, коли дивіденди нараховуються на користь платника податку у вигляді акцій (часток, паїв), емітованих юридичною особою - резидентом, що нараховує такі дивіденди, за умови, що таке нарахування жодним чином не змінює пропорцій (часток) участі всіх акціонерів (власників) у статутному фонді емітента, та в результаті якого збільшується статутний фонд емітента на сукупну номінальну вартість

нарахованих дивідендів, є емітент корпоративних прав або за його дорученням – інша особа, яка здійснює таке нараховування (виплату).

Будь-який резидент, який нараховує дивіденди, включаючи того, що сплачує податок на прибуток підприємств у спосіб, відмінний від загального (є суб'єктом спрощеної системи оподаткування), або звільнений від сплати такого податку з будь-яких підстав, є податковим агентом під час нараховування дивідендів.

Дивіденди, нараховані платнику податку емітентом корпоративних прав – резидентом, що є юридичною особою, оподатковуються за ставкою 5 відсотків бази оподаткування, крім дивідендів на користь фізичних осіб (у тому числі президентів) за акціями або іншими корпоративними правами, які мають статус привілейованих або інший статус, що передбачає виплату фіксованого розміру дивідендів чи суми, яка є більшою за суму виплат, розраховану на будь-яку іншу акцію (корпоративне право), емітовану таким платником податку, які згідно із підпунктом 153.3.7 пункту 153.3 статті 153 ПКУ прирівнюються з метою оподаткування до виплати заробітної плати з відповідним оподаткуванням. Зазначені доходи остаточно оподатковуються під час їх виплати за їх рахунок.

2. Порядок оподаткування спадкового майна, коштів, подарунків, майнових та немайнових прав, вигришів і призів

Об'єкти спадщини платника податку поділяються з метою оподаткування на:

- об'єкт нерухомості;
- об'єкт рухомого майна, зокрема: предмет антикваріату або витвір мистецтва; природні дорогоцінні каміння чи дорогоцінний метал, прикраса з використанням дорогоцінних металів та/або природного дорогоцінного каміння; будь-який транспортний засіб та приладдя до нього; інші види рухомого майна;

- об'єкт комерційної власності, а саме: цінні папери (крім депозитного (ощадного), іпотечного сертифіката), корпоративне право, власність на об'єкт бізнесу як такий, тобто власність на цілісний майновий комплекс, інтелектуальна (промислова) власність або право на отримання доходу від неї, майнові та немайнові права;

- сума страхового відшкодування (страхових виплат) за страховими договорами, а також сума, що зберігається відповідно на пенсійному депозитному рахунку, накопичувальному пенсійному рахунку, індивідуальному пенсійному рахунку спадкодавця – учасника накопичувальної системи пенсійного забезпечення;

- готівка або кошти, що зберігаються на рахунках спадкодавця, відкритих у банківських і небанківських фінансових установах, у тому числі депозитні (ощадні), іпотечні сертифікати, сертифікати фонду операцій з нерухомістю.

Об'єкти спадщини оподатковуються:

1. За нульовою ставкою:

➤ вартість власності, що успадковується членами сім'ї спадкодавця першого ступеня споріднення;

➤ вартість об'єкта нерухомості, об'єкта рухомого майна, зокрема: предмета антикваріату або витвору мистецтва; природного дорогоцінного каміння чи дорогоцінного металу, прикраси з використанням дорогоцінних металів та/або природного дорогоцінного каміння; будь-якого транспортного засобу та приладдя до нього; інших видів рухомого майна; сума страхового відшкодування (страхових виплат) за страховими договорами, а також сума, що зберігається відповідно на пенсійному депозитному рахунку, накопичувальному пенсійному рахунку, індивідуальному пенсійному рахунку спадкодавця - учасника накопичувальної системи пенсійного забезпечення, що успадковується особою, яка є інвалідом I групи або має статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, та вартість об'єкта нерухомості та об'єкта рухомого майна, що успадковуються дитиною-інвалідом;

➤ грошові заощадження, поміщені до 2 січня 1992 року в установи Ощадного банку СРСР та державного страхування СРСР, що діяли на території України, а також у державні цінні папери (облігації Державної цільової безпроцентної позики 1990 року, облігації Державної внутрішньої виграшної позики 1982 року, державні казначейські зобов'язання СРСР, сертифікати Ощадного банку СРСР) та грошові заощадження громадян України, поміщені в установи Ощадного банку України та колишнього Укрдержстраху протягом 1992 – 1994 років, погашення яких не відбулося, що успадковуються будь-яким спадкоємцем;

2. За ставкою 5 відсотків бази вартість будь-якого об'єкта спадщини, що успадковується спадкоємцями, які не є членами сім'ї спадкодавця першого ступеня споріднення;

3. За ставками, 15 відсотків та 17 відсотків, для будь-якого об'єкта спадщини, що успадковується спадкоємцем від спадкодавця-нерезидента, та для будь-якого об'єкта спадщини, що успадковується спадкоємцем-нерезидентом від спадкодавця-резидента.

Особами, відповідальними за сплату (перерахування) податку до бюджету, є спадкоємці, які отримали спадщину. Дохід у вигляді вартості успадкованого майна (кошти, майно, майнові чи немайнові права) у межах, що підлягає оподаткуванню, і зазначається в річній податковій декларації, крім спадкоємців-нерезидентів, які зобов'язані сплатити податок до нотаріального оформлення об'єктів спадщини та спадкоємців, які отримали у спадщину об'єкти, що оподатковуються за нульовою ставкою податку на доходи фізичних осіб, а також іншими спадкоємцями - резидентами, які сплатили податок до нотаріального оформлення об'єктів спадщини.

Нотаріус шокварталу подає до органу державної податкової служби за місцем розташування державної нотаріальної контори або робочого місця приватного нотаріуса інформацію про видачу свідоцтв про право на спадщину та/або посвідчення договорів дарування для податкового розрахунку. Нотаріус

видає спадкоємцю-нерезиденту свідоцтво про право на спадщину за наявності документа про сплату таким спадкоємцем податку з вартості об'єкта спадщини.

У разі переходу права на отримання страхових виплат згідно із статтею 1229 Цивільного кодексу України податковим агентом є страховальник - фінансова установа. Кошти, майно, майнові чи немайнові права, вартість робіт, послуг, подаровані платнику податку, оподатковуються згідно з правилами, встановленими для оподаткування спадщини.

Податковим агентом платника податку під час нарахування (надання) на його користь доходу у вигляді призів (виграшів) у лотерей чи в розіграші, призів та виграшів у грошовій формі, одержаних за перемогу та/або участь в аматорських спортивних змаганнях, у тому числі у більярдному спорті, є особа, яка здійснює таке нарахування (виплату).

Під час нарахування (виплати) доходів у вигляді виграшів у лотерею або в інших розіграшах, які передбачають попереднє придбання платником податку права на участь у таких лотереях чи розіграшах, не беруться до уваги витрати платника податку у зв'язку з отриманням такого доходу. Зазначені доходи остаточно оподатковуються під час їх виплати за їх рахунок.

3. Механізм оподаткування окремих операцій, пов'язаних з продажем (обміном) об'єктів рухомого та нерухомого майна, з іпотечним житловим кредитуванням

Дохід, отриманий платником податку від продажу (обміну) не частіше одного разу протягом звітного податкового року житлового будинку, квартири або їх частини, кімнати, садового (дачного) будинку (включаючи земельну ділянку, на якій розташовані такі об'єкти, а також господарсько-побутові споруди та будівлі, розташовані на такій земельній ділянці), а також земельної ділянки, що не перевищує норми безоплатної передачі, визначеної статтею 121 Земельного кодексу України залежно від її призначення, та за умови перебування такого майна у власності платника податку понад три роки, не оподатковується. Умова щодо перебування такого майна у власності платника податку понад три роки не розповсюджується на майно, отримане таким платником у спадщину. Дохід від відчуження господарсько-побутових споруд, що розташовані на одній ділянці з житловим або садовим (дачним) будинком та продаються разом з ним, для цілей оподаткування окремо не визначається.

Дохід, отриманий платником податку від продажу протягом звітного податкового року більш як одного з об'єктів нерухомості підлягає оподаткуванню за ставкою 5 відсотків бази оподаткування. У такому самому порядку оподатковується дохід від продажу (обміну) об'єкта незавершеного будівництва.

Дохід від продажу об'єкта нерухомості визначається виходячи з ціни, зазначеної в договорі купівлі-продажу, але не нижче оціночної вартості такого об'єкта, розрахованої органом, уповноваженим здійснювати таку оцінку відповідно до закону.

Під час проведення операцій з продажу (обміну) об'єктів нерухомості між фізичними особами нотаріус посвідчує відповідний договір за наявності оціночної вартості такого нерухомого майна та документа про сплату податку до бюджету стороною (сторонами) договору та шокварталу подає до органу державної податкової служби за місцем розташування державної нотаріальної контори або робочого місця приватного нотаріуса інформацію про такий договір, включаючи інформацію про його вартість та суму сплаченого податку в порядку, встановленому для податкового розрахунку.

Сума податку визначається та самостійно сплачується через банківські установи:

➤ особою, яка продає або обмінює з іншою фізичною особою нерухомість, - до нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу, міни;

➤ особою, у власності якої перебував об'єкт нерухомості, відчужений за рішенням суду про зміну власника та перехід права власності на таке майно. Фізична особа зобов'язана відобразити дохід від такого відчуження у річній податковій декларації.

У разі невчинення нотаріальної дії щодо посвідчення договору купівлі-продажу, міни об'єкта нерухомості, за яким сплачено податок, платник податку має право на повернення надміру сплаченої суми податку на підставі податкової декларації, поданої в установленому порядку, та підтвердних документів про фактичну сплату податку.

Якщо стороною договору купівлі-продажу, міни об'єкта нерухомого майна є юридична особа чи фізична особа - підприємець, така особа є податковим агентом платника податку щодо нарахування, утримання та сплати (перерахування) до бюджету податку з доходів, отриманих платником податку від такого продажу (обміну).

Дохід від операцій з продажу (обміну) об'єктів нерухомості, що здійснюються фізичними особами - нерезидентами, оподатковується в порядку, встановленому для резидентів, за ставками, 15 відсотків та 17 відсотків.

Порядок визначення оціночної вартості нерухомості та об'єктів незавершеного будівництва, що продаються (обмінюються), визначається Кабінетом Міністрів України.

Дохід платника податку від продажу (обміну) об'єкта рухомого майна протягом звітного податкового року оподатковується за ставкою 5 відсотків. Дохід від продажу об'єкта рухомого майна визначається виходячи з ціни, зазначеної в договорі купівлі-продажу, але не нижче оціночної вартості такого об'єкта. Як виняток – під час продажу одного з об'єктів рухомого майна у вигляді легкового автомобіля, мотоцикла, моторолера не частіше одного разу протягом звітного податкового року доходи продавця від зазначених операцій оподатковуються за ставкою 1 відсоток.

Дохід, отриманий платником податку від продажу протягом звітного податкового року другого та наступних об'єктів рухомого майна у вигляді легкового автомобіля, мотоцикла, моторолера, підлягає оподаткуванню за ставкою 5 відсотків.

У разі якщо стороною договору купівлі-продажу об'єкта рухомого майна є юридична особа чи фізична особа - підприємець, така особа вважається податковим агентом платника податку та зобов'язана виконати всі функції податкового агента. У разі якщо об'єкт рухомого майна продається (обмінюється) за посередництвом юридичної особи (її філії, відділення, іншого відокремленого підрозділу) або представництва нерезидента чи фізичної особи - підприємця, такий посередник виконує функції податкового агента стосовно подання до органу державної податкової служби інформації про суму доходу та суму сплаченого до бюджету податку в порядку та строки, встановлені для податкового розрахунку, а платник податку під час укладення договору зобов'язаний самостійно сплатити до бюджету податок з доходу від операцій з продажу (обміну) об'єктів рухомого майна.

Під час проведення операцій з відчуження об'єктів рухомого майна нотаріус посвідчує відповідний договір за наявності оціночної вартості такого рухомого майна та документа про сплату податку до бюджету стороною (сторонами) договору та шокварталу подає до органу державної податкової служби за місцем розташування державної нотаріальної контори або робочого місця приватного нотаріуса інформацію про такий договір, включаючи інформацію про його вартість та суму сплаченого податку для податкового розрахунку. Суб'єкт господарювання, який надає послуги з укладення біржових угод або бере участь в їх укладенні за наявності оціночної вартості такого рухомого майна та документа про сплату податку сторонами договору, шокварталу подає до органу державної податкової служби інформацію про такі угоди, включаючи інформацію про суму доходу та суму сплаченого до бюджету податку для податкового розрахунку. Платник податку самостійно визначає суму податку і сплачує його до бюджету через банківські установи.

У разі ухвалення судом, третейським судом рішення про зміну власника та перехід права власності на рухоме майно сума податку визначається та самостійно сплачується через банківські установи особою, у власності якої перебував об'єкт рухомого майна, відчужений за таким рішенням, на підставі відображення ним доходу від такого відчуження у складі загального річного оподаткованого доходу.

Платник податку - резидент має право включити до податкової знижки частину суми процентів за користування іпотечним житловим кредитом, наданим позичальнику в національній або іноземній валютах, фактично сплачених протягом звітного податкового року. При сплаті процентів за іпотечним житловим кредитом в іноземній валюті сума платежів за такими процентами, здійснених в іноземній валюті, перераховується у гривні за офіційним валютним (обмінним) курсом Національного банку України, що діє на день сплати таких процентів. Таке право виникає в разі якщо за рахунок іпотечного житлового кредиту будується чи купується житловий будинок (квартира, кімната), визначений платником податку як основне місце його проживання, зокрема згідно з позначкою в паспорті про реєстрацію за місцезнаходженням такого житла.

У разі якщо будинок (квартира, кімната) купується за рахунок іпотечного житлового кредиту, частина суми процентів, що включається до податкової знижки платника податку - позичальника іпотечного житлового кредиту, дорівнює добутку суми процентів, фактично сплачених платником податку протягом звітного податкового року в рахунок його погашення, і коефіцієнта, що враховує мінімальну площу житла для визначення податкової знижки.

Коефіцієнт, що враховує мінімальну площу житла для визначення податкової знижки на суму процентів за іпотечним житловим кредитом, обчислюється за такою формулою:

$$K = \text{МП} / \text{ФП},$$

де К - коефіцієнт;

МП - мінімальна загальна площа житла, що дорівнює 100 квадратним метрам;

ФП - фактична загальна площа житла, що будується (придбавається) платником податку за рахунок іпотечного кредиту.

У разі якщо цей коефіцієнт більший ніж одиниця, до податкової знижки включається сума фактично сплачених процентів за іпотечним кредитом без застосування такого коефіцієнта.

У разі якщо будинок (квартиру, кімнату) збудовано за рахунок іпотечного житлового кредиту, частина суми процентів, що включається до податкової знижки платника податку - позичальника іпотечного житлового кредиту, нарахована в перший рік погашення такого кредиту, може бути включена до податкової знижки за результатами звітного податкового року, в якому збудований об'єкт житлової іпотеки переходить у власність платника податку та починає використовуватися як основне місце проживання, з послідовним перенесенням права на включення до податкової знижки наступних щорічних фактично сплачених платником податку сум процентів протягом передбаченого строку дії права на включення частини таких процентів до податкової знижки. При цьому загальний розмір частини суми процентів, дозволених для включення до податкової знижки, дорівнює добутку суми процентів, фактично сплачених платником податку - позичальником протягом відповідного звітного податкового року, що враховується в погашення, і коефіцієнта, що враховує мінімальну площу житла для визначення податкової знижки.

Право на включення до податкової знижки розрахованої суми надається платнику податку за одним іпотечним кредитом протягом 10 послідовних календарних років починаючи з року, в якому об'єкт житлової іпотеки придбавається або збудований об'єкт житлової іпотеки переходить у власність платника податку та починає використовуватися як основне місце проживання. У разі якщо іпотечний житловий кредит має строк погашення більше ніж 10 календарних років, право на включення частини суми процентів до податкової знижки за новим іпотечним житловим кредитом виникає у платника податку після повного погашення основної суми та процентів попереднього іпотечного житлового кредиту.

Платник податку може відновити право на включення частини суми процентів, фактично сплачених за новим іпотечним житловим кредитом, до податкової знижки без дотримання зазначених строків у разі:

➤ примусового продажу або конфіскації об'єкта іпотеки у випадках, передбачених законом;

➤ ліквідації об'єкта житлової іпотеки за рішенням місцевого органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування у випадках, передбачених законом;

➤ зруйнування об'єкта житлової іпотеки або визнання його неспридатним для використання з причин непереборної сили (форс-мажорних обставин);

➤ продажу об'єкта іпотеки у зв'язку з несплатоспроможністю (банкрутством) платника податку відповідно до закону.

У разі якщо сума одержаного фізичною особою іпотечного житлового кредиту перевищує суму, витрачену на придбання (будівництво) предмета іпотеки, до складу витрат включається сума відсотків, сплачена за користування іпотечним кредитом у частині, витраченій за цільовим призначенням.

4. Порядок оподаткування доходів нерезидентів (фізичних осіб) одержаних на митній території України

Доходи з джерелом їх походження в Україні, що нараховуються (виплачуються, надаються) на користь нерезидентів, оподатковуються за правилами та ставками, визначеними для резидентів (з урахуванням особливостей, визначених деякими нормами ПКУ для нерезидентів). У разі якщо доходи з джерелом їх походження в Україні виплачуються нерезиденту іншим нерезидентом, то вони мають зараховуватися на рахунок, відкритий таким нерезидентом у банку-резиденті, режим якого встановлюється Національним банком України. При цьому такий банк-резидент вважається податковим агентом під час проведення будь-яких видаткових операцій з такого рахунка. У разі виплати нерезидентом таких доходів іншому нерезиденту готівкою або в грошовій формі нерезидент – отримувач такого доходу зобов'язаний самостійно нарахувати та сплатити (перерахувати) податок до бюджету протягом 20 календарних днів після отримання таких доходів, але не пізніше закінчення строку його перебування в Україні. Порядок виконання цих норм визначається Кабінетом Міністрів України за погодженням з Національним банком України.

У разі якщо доходи з джерелом їх походження в Україні виплачуються нерезиденту резидентом - юридичною або самозайнятою фізичною особою, такий резидент вважається податковим агентом нерезидента щодо таких доходів. Під час укладення договору з нерезидентом, умови якого передбачають отримання таким нерезидентом доходу з джерелом його походження в Україні, резидент зобов'язаний зазначити в договорі ставку податку, що буде застосована до таких доходів. За результатами звітного податкового року, в якому іноземець набув статусу резидента України, він має

подати річну податкову декларацію, в якій зазначає доходи з джерелом їх походження в Україні та іноземні доходи.

Оподаткування доходів нерезидентів від участі в гастрольних заходах здійснюється податковими агентами на загальних підставах. Дія цих норм не поширюється на благодійні гастрольні заходи, що проводяться відповідно до законодавства України.

До податкових агентів учасників гастрольних заходів прирівнюються суб'єкти господарювання - концертні майданчики, з якими безпосередньо укладаються договори оренди на провадження гастрольного заходу. Суб'єкти господарювання - концертні майданчики виконують функції податкових агентів в частині перевірки повноти та своєчасності сплати податку іноземними учасниками гастрольних заходів (їх представником) або самостійно сплачують податок за відповідним договором з таким учасником (його представником) до бюджету за місцем розташування таких концертних майданчиків.

5. Специфіка оподаткування інших особливих форм доходів фізичних осіб

Оподаткування благодійної допомоги. Не оподатковується та не включається до загального місячного або річного оподаткованого доходу платника податку благодійна, у тому числі гуманітарна допомога (далі - благодійна допомога), яка надходить на його користь у вигляді коштів або майна (безоплатно виконаної роботи, наданої послуги) та відповідає певним вимогам.

Для цілей оподаткування благодійна допомога поділяється на цільову та нецільову. Цільовою є благодійна допомога, що надається під визначені умови та напрями її витрачання, а нецільовою вважається допомога, яка надається без встановлення таких умов або напрямів.

Не включається до оподаткованого доходу цільова або нецільова благодійна допомога, що надається платнику податку, який постраждав внаслідок:

➤ екологічних, техногенних та інших катастроф у місцевостях, оголошених згідно з Конституцією України зонами надзвичайної екологічної ситуації, - у граничних сумах, визначених Кабінетом Міністрів України;

➤ стихійного лиха, аварій, епідемій та епізоотій загальнодержавного або місцевого характеру, які завдали шкоди або створюють загрозу здоров'ю громадян, навколишньому природному середовищу, викликали або можуть викликати людські жертви чи втрату власності громадян, у зв'язку з якими рішення про залучення (надання) благодійної допомоги було прийнято відповідно Кабінетом Міністрів України або органом місцевого самоврядування, у граничних сумах, визначених Кабінетом Міністрів України або органом місцевого самоврядування відповідно.

Благодійна допомога, що надається на зазначені цілі, повинна розподілятися через державний чи місцевий бюджет або через банківські рахунки благодійних організацій, Товариства Червоного Хреста України.

внесених до Реєстру неприбуткових організацій та установ. Вважається цільовою благодійною допомогою та не підлягає оподаткуванню також профспілкова виплата, здійснена за рішенням профспілки, прийнятим в установленому порядку на користь члена такої профспілки, який має статус постраждалого внаслідок вказаних вище обставин.

Не включається до оподаткованого доходу сума нецільової благодійної допомоги, у тому числі матеріальної, що надається резидентами - юридичними або фізичними особами на користь платника податку протягом звітного податкового року сукупно у розмірі, що не перевищує суми граничного розміру доходу, визначеного згідно з абзацом першим підпункту 169.4.1 пункту 169.4 статті 169 ПКУ, встановленого на 1 січня такого року. Зазначені положення не поширюються на профспілкові виплати своїм членам, умови звільнення яких від оподаткування передбачені підпунктом 165.1.47 пункту 165.1 статті 165 ПКУ.

Благодійник - юридична особа зазначає відомості про надані суми нецільової благодійної допомоги у податковій звітності. У разі отримання нецільової благодійної допомоги від благодійника - фізичної чи юридичної особи платник податку зобов'язаний подати річну податкову декларацію із зазначенням її суми, якщо загальна сума отриманої нецільової благодійної допомоги протягом звітного податкового року перевищує її граничний розмір, установлений абзацом першим підпункту 169.4.1 пункту 169.4 статті 169 ПКУ.

Не включається до оподаткованого доходу цільова благодійна допомога, що надається резидентами - юридичними чи фізичними особами у будь-якій сумі (вартості):

➤ закладу охорони здоров'я для компенсації вартості платних послуг з лікування платника податку або члена його сім'ї першого ступеня споріднення, інваліда, дитини-інваліда або дитини, в якій хоча б один із батьків є інвалідом; дитини-сироти, напівсироти; дитини з багатодітної чи малозабезпеченої родини; дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав, у тому числі для придбання ліків (донорських компонентів, протезно-ортопедичних виробів, виробів медичного призначення для індивідуального користування інвалідів) у розмірах, що не перекриваються виплатами з фонду загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування;

➤ протезно-ортопедичним підприємствам, реабілітаційним установам для компенсації вартості платних реабілітаційних послуг, технічних та інших засобів реабілітації, наданих платнику податку, визнаному в установленому порядку інвалідом, або його дитині-інваліду, у розмірах, що не перекриваються виплатами з бюджетів і фонду загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування;

➤ будинку маляти, будинку дитини, будинку-інтернату, школі-інтернату (у тому числі спеціальній, санаторній або для сиріт), дитячому будинку сімейного типу, прийомній сім'ї, школі соціальної реабілітації, притулку для неноволітніх; приймальнику-розподільнику системи Міністерства внутрішніх справ України для розподілу благодійної допомоги між особами, які не досягли вісімнадцятирічного віку та перебувають у цих закладах;

➤ державному або комунальному закладу чи благодійній організації, у тому числі Товариству Червоного Хреста України, що надають послуги особам, які не мають житла, з харчування та облаштування на вічілі;

➤ пенітенціарному закладу для поліпшення умов утримання, харчування чи медичного обслуговування осіб, які перебувають у слідчих ізоляторах чи місцях позбавлення волі, або безпосередньо таким особам;

➤ будинку-інтернату для громадян похилого віку та інвалідів та їх відділенням, пансіонату для ветеранів війни і праці, геріатричному пансіонату для поліпшення умов їх утримання, харчування, медичного обслуговування, соціальної реабілітації, реабілітаційному центру, територіальному центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг), центрам обліку і закладам соціального захисту для бездомних осіб, центрам соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, санаторіям для ветеранів та інвалідів, які утримуються за рахунок державного та місцевого бюджетів, для розподілу благодійної допомоги між особами, які перебувають у таких закладах;

➤ платнику податку, який проводить наукове дослідження або розробку, для відшкодування вартості обладнання, матеріалів, інших витрат;

➤ аматорській спортивній організації, клубу для компенсації витрат з придбання або оренди спортивного знаряддя та інвентарю, користування спортивними майданчиками, приміщеннями чи спорудами для проведення тренувань, забезпечення участі спортсмена-аматора у спортивних змаганнях, придбання спортивної форми та харчування під час таких змагань.

Термін «аматорська спортивна організація, клуб» означає громадську організацію, діяльність якої не спрямована на отримання доходу.

Термін «спортсмен-аматор» означає особу, чия спортивна діяльність не спрямована на отримання доходу, за винятком отримання нагород чи винагород від імені держави, органів місцевого самоврядування або громадських організацій як України, так і інших держав у вигляді медалей, грамот, пам'ятних призов у негрошовій формі, а також як сума відшкодування витрат, пов'язаних з відрядженням такого спортсмена-аматора до місця проведення змагання, у межах встановлених законодавством норм для відрядження працівника.

➤ навчальному закладу у вигляді плати за навчання або за надання додаткових послуг з навчання інваліда, дитини-інваліда або дитини, в якій хоча б один із батьків є інвалідом; дитини-сироти, напівсироти; дитини з багатодітної чи малозабезпеченої родини; дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав;

➤ платнику податків, визнаному в установленому порядку інвалідом, законному представнику дитини-інваліда для виконання зобов'язань держави згідно із законодавством України по забезпеченню технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення, автомобілем за рахунок бюджетних коштів (за умови зняття інваліда, дитини-інваліда з обліку на забезпечення такими засобами, виробами, автомобілем за рахунок бюджетних коштів).

До запровадження системи загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування вказані норми поширюються на загальну суму (вартість) благодійної допомоги, отриманої набувачем на такі цілі (з урахуванням зазначених у цьому пункті обмежень).

Благодійна допомога, отримана дитячими будинками сімейного типу або прийомними сім'ями, звільняється від оподаткування, якщо її сума (вартість) не перевищує триста тисяч гривень протягом звітного податкового року під час дії договору державної опіки.

Набувач цільової благодійної допомоги у вигляді коштів має право на її використання протягом строку, встановленого умовами такої допомоги, але не більше 12 календарних місяців, наступних за місяцем отримання такої допомоги, за винятком отримання благодійної допомоги у вигляді ендавменту. Якщо цільова благодійна допомога у вигляді коштів не використовується її набувачем протягом такого строку та не повертається благодійнику до його закінчення, то такий набувач зобов'язаний включити невикористану суму такої допомоги до складу загального річного оподаткованого доходу та сплатити відповідний податок. «Ендавмент» означає суму коштів або цінних паперів, які вносяться благодійником у банк або небанківську фінансову установу, завдяки чому набувач благодійної допомоги отримує право на використання процентів або дивідендів, нарахованих на суму такого ендавменту. При цьому такий набувач не має права витратити або відчужувати основну суму такого ендавменту без згоди благодійника.

Набувач цільової благодійної допомоги має право звернутися до податкового органу з поданням щодо продовження строку використання такої цільової благодійної допомоги з наведенням обставин, які свідчать про неможливість її повного використання у зазначені цим пунктом строки, а керівник такого податкового органу має право прийняти рішення про таке продовження. Якщо податковий орган відмовляє у такому продовженні, його рішення може бути оскаржене в порядку, визначеному для оскарження рішення контролюючого органу відповідно до ПКУ. Забороняється надавати благодійну допомогу органам державної влади та органам місцевого самоврядування або створеним ними неприбутковим організаціям або за їх дорученням - третім особам, якщо надання такої благодійної допомоги є попередньою або наступною умовою видачі платнику податку будь-якого дозволу, ліцензії, узгодження, надання державної послуги чи прийняття іншого рішення на його користь або прискорення такої видачі, надання, прийняття (спрощення процедури). Дії посадових (службових) осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування з висування таких умов вважаються діями з вимагання коштів або майна у розмірі благодійної чи спонсорської допомоги.

Оподаткування доходів, отриманих за договорами довгострокового страхування життя (у тому числі страхування довічних пенсій), недержавного пенсійного забезпечення, пенсійних вкладів та за договорами довірчого управління.

Податковим агентом платника податку - отримувача виплати, довічної пенсії чи викупної суми є страховик-резидент, який нараховує страхову

виплату чи викупну суму за договором недержавного пенсійного забезпечення або довгострокового страхування життя. Податковим агентом платника податку - учасника недержавних пенсійних фондів є адміністратор недержавних пенсійних фондів, який нараховує виплату за договором з недержавним пенсійним фондом. Податковим агентом платника податку - вкладника за договором пенсійного вкладу або учасника фонду банківського управління є банк, який здійснює виплати за договором пенсійного вкладу або рахунком учасника фонду банківського управління. Податковим агентом платника податку - одержувача одноразової виплати за рахунок коштів Накопичувального фонду або недержавного пенсійного фонду є адміністратор такого фонду.

Податковий агент утримує та сплачує (перераховує) до бюджету податок за ставками 15 відсотків та 17 відсотків, визначеними у пункті 167.1 статті 167 ПКУ, з:

- 60 відсотків суми:

➤ одноразової страхової виплати за договором довгострокового страхування життя у разі досягнення застрахованою особою певного віку, обумовленого у такому страховому договорі, чи її доживання до закінчення строку такого договору. Якщо вигодонабувач є страхувальником за договором, оподаткуванню підлягає величина перевищення страхової виплати над сумою внесених страхових платежів за правилами оподаткування доходів від розміщення коштів на депозитних рахунках.

➤ одноразової страхової виплати за договором страхування довічних пенсій, за винятком одноразової виплати, передбаченої у підпункті «в» підпункту 170.8.3 пункту 170.8 статті 170 ПКУ;

➤ виплати пенсії на визначений строк, що проводиться з недержавного пенсійного фонду учаснику фонду в порядку та строки, визначені законодавством;

➤ регулярних та послідовних виплат (ануїтетів) за договором довгострокового страхування життя, пенсійних виплат за договором пенсійного вкладу, пенсійних та цільових виплат учасника фонду банківського управління, виплат довічної пенсії (довічні ануїтети);

- викупної суми у разі дострокового розірвання страхувальником договору довгострокового страхування життя;

- суми коштів, з якої не було утримано (сплачено) податок та яка виплачується вкладнику з його пенсійного вкладу або рахунка учасника фонду банківського управління у зв'язку з достроковим розірванням договору пенсійного вкладу, договору довірчого управління, договору недержавного пенсійного забезпечення.

Не оподатковуються під час їх нарахування (виплати) податковим агентом:

➤ сума регулярних та послідовних виплат (ануїтетів) за договором довгострокового страхування життя або пенсійних виплат за договором пенсійного вкладу, пенсійних та цільових виплат учасника фонду банківського управління, пенсійних виплат на визначений строк, одноразових пенсійних

виплат або довічних пенсій, нарахованих та/або виплачених платнику податку - резиденту, який не досяг повноліття або має вік не менше ніж 70 років;

➤ сума страхової виплати за договором довгострокового страхування життя, якщо внаслідок страхового випадку застрахована особа отримала інвалідність I групи;

➤ сума виплати за договором пенсійного вкладу, виплат з рахунка учасника фонду банківського управління, виплати пенсії на визначений строк, довічної пенсії або одноразової виплати, якщо вкладник, учасник фонду банківського управління, учасник недержавного пенсійного фонду чи застрахована особа отримала інвалідність I групи;

➤ сума одноразової пенсійної виплати учаснику недержавного пенсійного фонду або Накопичувального фонду за рахунок коштів Накопичувального фонду.

Дохід у вигляді страхової виплати або виплати за договором пенсійного вкладу, договором довірчого управління чи за договором недержавного пенсійного забезпечення, що у разі смерті застрахованої особи сплачується вигодонабувачу або спадкоємцю платника податку, оподатковується за правилами, встановленими ПКУ для оподаткування спадщини.

Сума доходів, отриманих за договорами довгострокового страхування життя, пенсійними вкладками, договорами довірчого управління, укладеними з учасниками фондів банківського управління, та недержавного пенсійного забезпечення, що підлягають оподаткуванню, зменшується на суму внесків, сплачених за такими договорами до 1 січня 2004 року.

Оподаткування суми надміру витрачених коштів, отриманих платником податку на відрядження або під звіт, не повернутої у встановлений строк. Податковим агентом платника податку під час оподаткування суми, виданої платнику податку під звіт та не повернутої ним протягом встановленого строку, є особа, що видала таку суму, а саме:

➤ на відрядження - у сумі, що перевищує суму витрат платника податку на таке відрядження, розрахованій згідно з розділом III ПКУ;

➤ під звіт для виконання окремих цивільно-правових дій від імені та за рахунок особи, що їх видала, - у сумі, що перевищує суму фактичних витрат платника податку на виконання таких дій.

До суми перевищення не включаються та не оподатковуються документально підтвержені витрати, здійснені за рахунок готівкових чи безготівкових коштів, наданих платнику податку під звіт роботодавцем на організацію та проведення прийомів, презентацій, свят, розваг та відпочинку, придбання та розповсюдження подарунків, в межах граничного розміру таких витрат, передбаченого у розділі III ПКУ, що здійснені таким платником та/або іншими особами з рекламними цілями. Сума податку, нарахована на суму такого перевищення, утримується особою, що видала такі кошти, за рахунок будь-якого оподаткованого доходу (після його оподаткування) платника податку за відповідний місяць, а у разі недостатності суми доходу - за рахунок оподатковуваних доходів наступних звітних місяців до повної сплати суми такого податку. У разі коли платник податку припиняє трудові або цивільно-правові відносини з особою, що видала такі кошти, сума податку утримується за рахунок останньої виплати оподаткованого доходу під час проведення

остаточного розрахунку, а у разі недостатності суми такого доходу непогашена частина податку включається до податкового зобов'язання платника податку за наслідками звітного (податкового) року. Якщо повне утримання такої суми податку є неможливим внаслідок смерті платника податку чи визнання його судом безвісно відсутнім або оголошення його судом померлим, така сума утримується під час нарахування доходу за останній для такого платника податку податковий період, а в непогашеній частині визнається безнадійною до сплати.

Звіт про використання коштів, виданих на відрядження або під звіт, подається за формою, встановленою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики, до закінчення п'ятого банківського дня, що настає за днем, у якому платник податку:

- завершує таке відрядження;
- завершує виконання окремої цивільно-правової дії за дорученням та за рахунок особи, що видала кошти під звіт.

За наявності надміру витрачених коштів їх сума повертається платником податку в касу або зараховується на банківський рахунок особи, що їх видала, до або під час подання зазначеного звіту.

Дія цих вимог поширюється також на витрати, пов'язані з відрядженням чи виконанням деяких цивільно-правових дій, що були оплачені з використанням корпоративних платіжних карток, дорожніх, банківських або іменних чеків, інших платіжних документів, з урахуванням таких особливостей:

➤ у разі якщо під час службових відряджень відряджена особа - платник податку отримав готівку з застосуванням платіжних карток, він подає звіт про використання виданих на відрядження коштів і повертає суму надміру витрачених коштів до закінчення третього банківського дня після завершення відрядження;

➤ у разі якщо під час службових відряджень відряджена особа - платник податку застосував платіжні картки для проведення розрахунків у безготівковій формі, а строк подання платником податку звіту про використання виданих на відрядження коштів не перевищує 10 банківських днів, за наявності поважних причин роботодавець (самозайнята особа) може його продовжити до 20 банківських днів (до з'ясування питання в разі виявлення розбіжностей між відповідними звітними документами).

Оподаткування іноземних доходів. У разі якщо джерело виплат будь-яких оподатковуваних доходів є іноземним, сума такого доходу включається до загального річного оподаткованого доходу платника податку - отримувача, який зобов'язаний подати річну податкову декларацію, та оподатковується за ставками 15 відсотків та 17 відсотків, визначеними в пункті 167.1 статті 167 ПКУ. Суми доходу у вигляді дивідендів з іноземним джерелом їх виплат включаються до загального річного оподаткованого доходу платника податку - отримувача, який зобов'язаний подати річну податкову декларацію, та оподатковуються за ставкою 5 відсотків, визначеною пунктом 167.2 статті 167 ПКУ.

У разі якщо згідно з нормами міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, платник податку може

зменшити суму річного податкового зобов'язання на суму податків, сплачених на кордоні, він визначає суму такого зменшення за зазначеними підставами у річній податковій декларації.

У разі відсутності в платника податку підтверджуючих документів щодо суми отриманого ним доходу з іноземних джерел та суми сплаченого ним податку в іноземній юрисдикції, оформлених відповідно до статті 13 ПКУ, такий платник зобов'язаний подати до органу державної податкової служби за своєю податковою адресою заяву про перенесення строку подання податкової декларації до 31 грудня року, наступного за звітним. У разі неісподання в установлені строк податкової декларації платник податків несе відповідальність, встановлену ПКУ та іншими законами.

Не зараховуються у зменшення суми річного податкового зобов'язання платника податку:

- податки на капітал (приріст капіталу), податки на майно;
- податки на продаж;
- інші непрямі податки незалежно від того, чи належать вони до

категорії прибуткових податків або вважаються окремими податками згідно із законодавством іноземних держав.

Сума податку з іноземного доходу платника податку - резидента, сплаченого за межами України, не може перевищувати суму податку, розраховану на базі загального річного оподатковуваного доходу такого платника податку відповідно до законодавства України.

Оподаткування доходів, отриманих фізичними особами у вигляді плати (відсотків), що розподіляється на пайові членські внески членів кредитної спілки. Податковим агентом платника податку при нарахуванні (виплаті) на його користь плати (відсотків), що розподіляється на пайові членські внески членів кредитної спілки, є кредитна спілка, що оподатковує такий дохід за ставкою 5 відсотків, визначеною в пункті. Кредитна спілка, що виплачує плату (відсотки), що розподіляється на пайові членські внески членів кредитної спілки, платникам цього податку, надає податковому органу у строки, встановлені ПКУ для податкового кварталу, податковий розрахунок про нараховану плату (відсотки) та утриманий на неї податок.

Питання для самоперевірки:

1. Охарактеризуйте механізм оподаткування доходів фізичних осіб одержаних внаслідок інвестиційної діяльності, управління власністю та іншими активами.

2. Який порядок оподаткування спадкового майна, коштів, подарунків, майнових та немайнових прав, виграшів і призів?

3. Розкрийте механізм оподаткування окремих операцій, пов'язаних з продажем (обміном) об'єктів рухомого та нерухомого майна, з іпотечним житловим кредитуванням.

4. Охарактеризуйте порядок оподаткування доходів нерезидентів (фізичних осіб) одержаних на митній території України.

5. Яка специфіка оподаткування інших особливих форм доходів фізичних осіб?

ТЕМА 5

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ - СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Підприємництво. Передумови здійснення підприємницької діяльності

Господарським Кодексом України визначено, що господарська діяльність, яка здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва - підприємцями¹⁵.

При цьому підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Підприємницька діяльність дозволяє вільно реалізувати діловий, творчий потенціал, підприємливих людей та забезпечує формування відповідного економічного середовища, сприяє виникненню конкуренції, розвитку ринкових відносин, протидії монополізму, виховує здатність швидко реагувати на коливання попиту, змінювати номенклатуру і асортимент продукції, забезпечуючи високу ефективність і швидку окупність витрат.

Сучасний період розвитку характеризується трансформацією економічних систем, глобалізацією, періодом краху старих догм та народження нових ідей. Реаліями світового розвитку став вихід на перший план суспільного життя активних творчих сил, які уособлюють економічний розвиток та мають здібності до здійснення підприємницької діяльності.

Розвиток підприємництва за останні 20 років в країнах Східної Європи та СНД – це історія пошуку, історія помилок і втрат, але, внаслідок проголошення курсу на побудову ринкової економіки – процес інтеграції у світове співтовариство, забезпечення росту ВВП і зростання національного багатства, можливість реалізації концепції «Багатий народ – багата держава».

Можна з упевненістю стверджувати, що економічне зростання протягом останніх років було пов'язано саме з розкриттям підприємницького потенціалу нашого народу. Але всі ці успіхи, попри їхнє важливе значення, ще недостатні для досягнення сталого довготривалого зростання. Навіть тоді, коли влада щиро йде назустріч розвитку підприємництва, вона дуже важко досягає послідовності у своїх діях. Нині сектор підприємництва в Україні перебуває на початковому етапі розвитку і характеризується високим рівнем неефективності, одночасно будучи залежним від складної системи регуляторних заходів.

Для того, щоб дотримуватися вимог законодавчо-нормативних актів, покликаних регулювати функціонування приватного сектора, підприємцеві необхідно володіти бездоганним знанням бухгалтерського обліку, фінансового,

¹⁵ Господарський Кодекс України (ст.ст.3,42) м.Київ, 16 січня 2003 року №436-IV

податкового, господарського права, вміти самостійно приймати важливі рішення, навіть в умовах законодавчої неврегульованості податкового законодавства.

Група Світового банку щорічно здійснює моніторинг бізнес-середовища у різних країнах світу, що знаходить своє відображення у відповідному звіті. Згідно з результатами їх роботи Україна у 2012 р. посідає 152-ге місце серед 181 країни, що аналізувались у звіті, хоча у минулому році вона займала 149-те місце (див. табл. 5.1). Для порівняння слід зазначити, що три країни СНД - Азербайджан, Білорусь та Киргизька Республіка, увійшли до першої десятки країн-реформаторів у світі за показником простоти ведення бізнесу. При визначенні рейтингу, до уваги беруться, зокрема, час та вартість дотримання вимог держави щодо створення нового підприємства і ведення бізнесу, здійснення зовнішньоторговельних операцій, оподаткування та закриття підприємства.

Таблиця 5.1

Рейтинг України за індикаторами звіту «Ведення бізнесу (Doing Business)»¹⁶

Індикатори Doing Business	Рейтинг відповідно до Doing Business 2012	Рейтинг відповідно до Doing Business 2011	Зміна рейтингу
Показник простоти ведення бізнесу	152	149	-3
Створення компанії	112	118	+6
Одержання дозволів на будівництво	180	182	+2
Підключення електроенергії	169	169	0
Регістрація власності	166	165	-1
Отримання кредитів	24	21	-3
Захист інвесторів	111	108	-3
Сплата податків	181	181	0
Ведення міжнародної торгівлі	140	136	-4
Виконання контрактів	44	44	0
Закриття компанії	156	158	+2

За даними звіту, Україна дещо полегшила податкове навантаження на суб'єктів господарювання, зменшивши декілька ставок податків у фонди соціального забезпечення (включаючи пенсійний фонд, фонд соціального забезпечення та фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві).

До того ж, завдяки запровадженню електронної системи податкової звітності час, який витрачається на сплату податків, скоротився на 1237 годин на рік. Однак, ці позитивні зрушення не дають можливості Україні подолати розрив, що існує між нею та провідними країнами-реформаторами. Тож місце України за показником сплати податків у глобальному рейтингу залишається низьким (180-те місце).

¹⁶ Doing Business 2012: Ukraine fails to improve in global ranking, as other CIS countries push ahead. <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine/>

Досвід високо розвинутих країн переконливо доводить, що підприємництво відіграє виключну роль в розвитку економіки країни і вирішенні багатьох соціальних проблем в суспільстві, оскільки завдяки йому відбувається:

- зниження витрат, пов'язаних з функціонуванням певного виду підприємницької діяльності;
- забезпечення зайнятості населення;
- пошук інвестиційної діяльності;
- збільшення товарної маси і обсягів та номенклатури робіт та послуг;
- виробництво низької за капіталомісткістю продукції та впровадження ресурсозберігаючих технологій;
- зародження здорової конкуренції, що передбачає регулювання економіки, включаючи вільний розвиток і різноманіття форм власності, організаційно-правових форм, чітко орієнтовану антимонопольну політику, механізм державного контролю (у тому числі податкового).

Підприємницька діяльність фізичної особи як суб'єкта підприємницької діяльності розпочинається після державної реєстрації. У всьому іншому, що не стосується такої діяльності, вона залишається звичайним громадянином з правами і обов'язками, наданими їй Конституцією та законами України.

Сьогодні в Україні до некорпоративних платників податків відносять громадян-резидентів і нерезидентів. При веденні такими особами підприємницької діяльності, утворюється окрема одиниця оподаткування, яка не включається до загального річного оподаткованого доходу фізичної особи.

До числа платників ПДФОСПД віднесено громадян-резидентів України. Такі особи відносяться до категорії платників податків вже тільки за фактом свого народження в даній країні. Слід зазначити, що вік фізичної особи, яка планує здійснювати підприємницьку діяльність має суттєвий вплив. Так, відповідно до Цивільного кодексу України, здійснювати підприємницьку діяльність має право лише фізична особа з повною цивільною дієздатністю, тобто яка:

- досягла вісімнадцяти років;
- не досягла повноліття, але зареєструвала шлюб (навіть якщо надалі шлюб буде розірвано або визнано недійсним);
- досягла віку шістнадцяти років і працює за трудовим договором (навіть у разі його припинення).

Не кожна фізична особа з повною цивільною дієздатністю може стати приватним підприємцем. Законодавством України встановлено певні обмеження щодо:

- діяльності депутатів;
- посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Фізичні особи, які набули повної цивільної дієздатності мають право здійснювати підприємницьку діяльність:

- безпосередньо, як приватний підприємець або через приватне підприємство, що ним створюється;

- із залученням або без залучення найманої праці;
- самостійною або разом з іншими особами.

У випадку здійснення фізичною особою підприємницької діяльності від свого імені, без утворення юридичної особи, за своїми податковими наслідками має багато спільного з оподаткуванням фізичних осіб, які отримують пасивні доходи. Слід зазначити, що підприємництво без створення юридичної особи, допускається внутрішнім правом ряду країн континентальної Європи. Дана організаційно-правова форма здійснення підприємницької діяльності не набула широкого розповсюдження в країнах англосаксонської правової моделі, в яких для фізичних осіб передбачено створення індивідуального приватного підприємства зі статусом юридичної особи.

Щодо фізичних осіб – резидентів України, то вітчизняним цивільним та податковим законодавством встановлено, що іноземні особи мають право займатися інвестиційною, зовнішньоекономічною та іншими видами діяльності, що виключно не заборонені. При цьому, вони мають такі ж права і обов'язки, що і громадяни України.

Сучасна система оподаткування доходів фізичних осіб від підприємницької діяльності представляє собою свосередню систему, яка включає ряд традиційних податків (комбінація багатьох податків і обов'язкових платежів) і альтернативних спрощених методів оподаткування (єдиний податок). Необхідно зазначити, що індивідуальні платники податків не можуть виступати платниками фіксованого сільськогосподарського податку, оскільки його дія розповсюджується на сільськогосподарські підприємства, селянські та інші господарства.

Загальна система оподаткування передбачає сплату податку на доходи фізичних осіб і ССВ.

Усі види спрощеного оподаткування об'єднує спільне функціональне призначення: такі системи оподаткування дають змогу запровадити прості й прозорі правила нарахування й сплати податків, а також істотно спростити облік і оформлення податкової звітності. Основу спрощених методів оподаткування становить сплата певної суми, яка замінює надходження до бюджетів і державних цільових фондів низки основних податків і зборів.

Спрощені системи оподаткування фізичних осіб є видами наперед визначеного оподаткування: розмір єдиного податку не залежать від величини доходів, одержаних у процесі проведення підприємницької діяльності.

Використання наведених систем оподаткування обумовлено наступними обставинами:

- по-перше, перехід на одну з цих систем оподаткування обумовлюється лише рішенням платника;

- по-друге, одна й та ж діяльність, здійснювана суб'єктом господарювання, може оподатковуватися тільки за однією системою оподаткування – звичайною, або спрощеною;

- по-третє, кожна система є альтернативою звичайній системі оподаткування, тобто передбачає відповідний перелік податків та зборів, що є обов'язковими до сплати. При цьому вибір однієї з цих систем звільняє

платника від сплати деяких податків та зборів, що передбачені загальною податковою системою.

2. Облік і реєстрація фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності

Облік платників податків є однією з основних функцій органів державної податкової служби, яка створює передумови для здійснення контролю за правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю перерахування податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та до державних цільових фондів.

Стосовно кожного платника податків, взятого на облік в органі державної податкової служби формується облікова справа.

Реєстраційна частина облікової справи платника податків формується із документів, які надходять до органів державної податкової служби для взяття на облік платника податків, та доповнюється документами, які подаються платником податків або надходять стосовно платника податків від органів державної реєстрації, державної статистики, інших державних органів, у тому числі міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, та від установ банків до органів державної податкової служби в період діяльності платника податків та у зв'язку з його ліквідацією.

Звітна частина облікової справи платника податків формується із податкових декларацій (звітів, розрахунків) та інших документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків та зборів, які подаються платником у період його діяльності. Ведення облікових справ платників податків здійснюється із дотриманням правил діловодства. Комплектування документів проводиться у хронологічному чи тематичному порядку або у їх поєднанні. Кожна частина облікової справи повинна мати опис документів. Зберігання окремих документів та облікових справ здійснюється відповідно до Переліку типових документів, що утворюються в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших підприємств, установ та організацій, із зазначенням строків зберігання документів, затвердженого наказом Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України від 20.07.98 № 41, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 17.09.98 за № 576/3016 (із змінами).

Взяття на облік та зняття з обліку платника податків здійснюється у порядку, що визначений Наказом Міністерства фінансів України від 09.12.2011 № 1588 «Про затвердження Порядку обліку платників податків і зборів».

Взяття на облік за основним місцем обліку фізичної особи – підприємця здійснюється після її державної реєстрації згідно із Законом №755-15 органом державної податкової служби за місцем її державної реєстрації на підставі:

- відомостей з відповідної реєстраційної картки на проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця;
- відповідного повідомлення державного реєстратора про судові рішення щодо відміни державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця та внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру.

На бажання фізичної особи - підприємця взяття такої особи на облік може бути здійснене органом державної податкової служби, якщо така особа подає до органу державної податкової служби:

- заяву за ф. № 5-ОПП;
- виписку або витяг з Єдиного державного реєстру.

У цьому разі за даними Єдиного державного реєстру та/або через відповідного державного реєстратора орган державної податкової служби зобов'язаний установити, що така фізична особа - підприємець включена до Єдиного державного реєстру та її підприємницька діяльність не припинена.

Дані заяви за ф. № 5-ОПП мають бути достовірними та відповідати відомостям Єдиного державного реєстру.

З метою перевірки достовірності даних про платника податків - фізичної особи - підприємця орган державної податкової служби може звернутись до державного реєстратора за отриманням витягу з Єдиного державного реєстру.

Якщо в заяві за ф. № 5-ОПП не зазначені обов'язкові реквізити, надані недостовірні або неповні дані, її не скріплено печаткою платника податків, не підписано фізичною особою - підприємцем чи особою, яка має документально підтверджене повноваження від платника податку щодо підпису заяви за ф. № 5-ОПП, документи подані не у повному обсязі, то не пізніше наступного робочого дня від дня отримання заяви орган державної податкової служби повертає документи платнику податків для виправлення (із зазначенням підстав неприйняття документів).

Фізична особа - підприємець зобов'язана протягом 5 календарних днів, наступних за днем отримання повернутих документів, подати виправлені документи для взяття на облік в органі державної податкової служби.

Про отримання повідомлення від державного реєстратора або заяви від фізичної особи - підприємця в органі державної податкової служби стосовно кожної фізичної особи - підприємця робиться запис у журналі реєстрації заяв та повідомлень про взяття на облік (унесення змін) платників податків (для самозайнятих осіб) за ф. № 7-ОПП. Отримані від державного реєстратора відомості обробляються засобами відповідного програмного забезпечення згідно з регламентом такої обробки та вносяться до Реєстру самозайнятих осіб.

Взяття на облік за основним місцем обліку фізичної особи - підприємця органом державної податкової служби проводиться не пізніше наступного робочого дня з дня отримання відомостей від державного реєстратора чи заяви від платника податків та здійснюється датою внесення даних до Реєстру самозайнятих осіб за номером, який відповідає порядковому номеру реєстрації відповідного повідомлення державного реєстратора чи заяви платника податків у журналі за ф. № 7-ОПП.

Якщо за результатами звірки з даними Єдиного державного реєстру встановлено, що фізична особа - підприємець має стан такої, що здійснює діяльність та не перебуває на обліку або знята з обліку у відповідному органі державної податкової служби, то цим органом проводяться заходи щодо отримання відповідних відомостей від державного реєстратора та постановки на облік такої фізичної особи - підприємця.

Після взяття платника податків на облік за основним місцем обліку орган державної податкової служби формує довідку про взяття на облік платника податків за ф. № 4-ОПІ. Така довідка надсилається платнику податків наступного робочого дня з дня взяття на облік. За згодою платника податків не пізніше наступного робочого дня після взяття його на облік така довідка може бути видана платнику податків чи уповноваженій особі платника податків в органі державної податкової служби.

Дані про дату взяття на облік фізичної особи - підприємця орган державної податкової служби у день взяття на облік передає відповідному державному реєстратору для внесення цих відомостей до Єдиного державного реєстру.

Облік самозайнятих осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку у паспорті, ведеться в органах державної податкової служби за прізвищем, ім'ям, по батькові і серією та номером діючого паспорта.

Взяття на облік фізичних осіб, які не є підприємцями та здійснюють незалежну професійну діяльність, умовою ведення якої згідно із законом є державна реєстрація такої діяльності у відповідному уповноваженому органі та отримання свідоцтва про реєстрацію чи іншого документа (дозволу, сертифіката тощо), що підтверджує право фізичної особи на ведення незалежної професійної діяльності, здійснюється за місцем постійного проживання.

Якщо фізична особа зареєстрована як підприємець та при цьому така особа здійснює незалежну професійну діяльність, така фізична особа обліковується в органах державної податкової служби як фізична особа - підприємець.

Для взяття на облік фізична особа, яка має намір провадити незалежну професійну діяльність, у строк 10 календарних днів після державної реєстрації незалежної професійної діяльності у відповідному уповноваженому органі та отримання свідоцтва про реєстрацію чи іншого документа (дозволу, сертифіката тощо), що підтверджує право фізичної особи на ведення незалежної професійної діяльності, зобов'язана подати особисто (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) або через уповноважену особу до органу державної податкової служби за місцем свого постійного проживання:

- заяву за ф. N 5-ОПІ;
- копію реєстраційного посвідчення про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності, якщо заявник є приватним нотаріусом;
- копію свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю за формою, визначеною додатком до Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, затвердженого Указом Президента України від 05.05.93 № 155 (155/93) (із змінами), якщо заявник є адвокатом, який займається адвокатською діяльністю індивідуально та не зареєстрований як фізична особа - підприємець;
- копію свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, виданого Центральною експертно-кваліфікаційною комісією при Міністерстві юстиції України за формою, що відповідає додатку 7 до Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, затвердженого

наказом Міністерства юстиції України від 09.08.2005 № 86/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 07.11.2007 № 1054/5), зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 11.08.2005 за № 882/11162 (із змінами), якщо заявником є судовий експерт, який не є працівником державної спеціалізованої установи та отримав право самостійно здійснювати судово-експертну діяльність.

При подачі документів пред'являється оригінал зазначених документів.

Орган державної податкової служби відмовляє в розгляді документів, поданих для взяття на облік особи, яка здійснює незалежну професійну діяльність, у разі:

➤ наявності обмежень на провадження незалежної професійної діяльності, встановлених законодавством;

➤ коли документи подані за незалежним місцем обліку;

➤ коли документи не відповідають встановленим вимогам, подані не в повному обсязі або коли зазначені в різних документах відомості є взаємно невідповідними;

➤ коли фізична особа вже взята на облік як самозайнята особа;

➤ неподачі для реєстрації особою, яка має намір провадити незалежну професійну діяльність, свідоцтва про реєстрацію чи іншого документа (дозволу, сертифіката тощо), що підтверджує право фізичної особи на провадження незалежної професійної діяльності.

Після усунення причин, що були підставою для відмови у взятті на облік такої самозайнятої особи, фізична особа може повторно подати документи для взяття на облік.

Взяття на облік фізичних осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність, здійснюється не пізніше наступного робочого дня з дня отримання від них заяви за ф. № 5-ОГП.

Якщо робоче місце нотаріуса знаходиться на території іншої адміністративно-територіальної одиниці, ніж місце його постійного проживання, то нотаріус повинен стати на облік за неосновним місцем обліку в органі державної податкової служби за місцезнаходженням свого робочого місця відповідно до розділу IV Податкового кодексу України.

Про видане реєстраційне посвідчення, а також про зміни адреси розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса управління юстиції кожного разу повідомляє орган державної податкової служби за місцезнаходженням робочого місця (контори) приватного нотаріуса згідно із Положенням про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 22.03.2011 № 871/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 23.03.2011 за № 388/19126.

Якщо орган державної податкової служби за місцезнаходженням робочого місця нотаріуса та орган державної податкової служби за місцем постійного проживання нотаріуса є різними, то перший орган у 10-денний строк після отримання зазначених відомостей від органу юстиції повинен направити їх до органу державної податкової служби за місцем постійного проживання нотаріуса

для внесення відповідних змін до Реєстру самозайнятих осіб, забезпечення процедур взяття/зняття з обліку або вжиття інших заходів.

Якщо органом державної податкової служби за інформацією від іншого державного органу чи при виконанні власних функцій виявляється фізична особа, яка здійснює незалежну професійну діяльність, що є зареєстрованою, але не перебуває на обліку в органі державної податкової служби, орган державної податкової служби повідомляє таку особу про необхідність подання заяви для взяття на облік.

У разі неподання заяви для взяття на облік у 20-денний строк від дня направлення повідомлення такою самозайнятою особою органом державної податкової служби здійснюються відповідні заходи щодо встановлення місця проживання такої особи.

3. Загальна система оподаткування фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності

Після прийняття Податкового кодексу України, фізичні особи-суб'єкти підприємницької діяльності можуть функціонувати на загальній системі, проводити незалежну професійну діяльність з відповідними особливостями оподаткування і сплачувати єдиний податок, перебуваючи на спрощеній системі оподаткування.

Оподаткування фізичних осіб – СПД на загальній системі оподаткування регулюється статтею 177 Податкового кодексу України і має ряд важливих особливостей.

Дохід отриманий суб'єктом господарювання фізичною особою від здійснення власної підприємницької діяльності визначається, як такий, що одержаний нею за звітний податковий період від продажу товарів (надання послуг, виконання робіт) у межах її підприємницької діяльності без створення юридичної особи. Якщо фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності отримує інші доходи, то такі доходи оподатковуються за загальними правилами, встановленими Податковим кодексом України для платників податку – фізичних осіб, що не є такими суб'єктами підприємницької діяльності.

Таким чином, з метою усунення подвійного оподаткування доходу, одержаного від власної підприємницької діяльності, фізична особа повинна пред'являти:

- оригінал свідоцтва про державну реєстрацію;
- свідоцтво, патент;
- платіжні повідомлення чи квитанції, що підтверджують сплату авансових платежів (фіксованого розміру податку).

Оподаткування доходів фізичної особи, від зайняття підприємницькою діяльністю, за загальною системою, здійснюється виходячи з чистого доходу фізичної особи за ставкою 15 (17)%. Чистим оподатковуваним доходом вважається сукупний чистий дохід, тобто різниця між загальним оподатковуваним доходом (виручкою у грошовій та натуральній формі) і

документально підтвердженими витратами, безпосередньо пов'язаними з одержанням доходу. Оподаткуванню підлягають доходи, одержані за звітний податковий період фізичною особою – суб'єктом підприємницької діяльності від продажу нею товарів (надання послуг; виконання робіт) у межах її підприємницької діяльності без створення юридичної особи.

У випадку здійснення операцій з купівлі-продажу корпоративних прав та визначених цінних паперів оподаткуванням доходом суб'єкта підприємницької діяльності, вважається прибуток, який визначається як різниця між доходом, отриманим від продажу таких корпоративних прав та цінних паперів протягом звітного року, та документально підтвердженими витратами на їх придбання, понесеними протягом звітного року або попередніх звітних років. Облік фінансових результатів операцій з купівлі-продажу корпоративних прав та цінних паперів ведеться окремо за кожним видом цінних паперів. При цьому облік операцій з акціями ведеться разом з іншими, ніж цінні папери, корпоративними правами.

Якщо витрати на придбання кожного з окремих видів цінних паперів перевищують доходи, від продажу (відчуження) цінних паперів протягом такого звітного періоду, від'ємний фінансовий результат переноситься на зменшення фінансових результатів від операцій з цінними паперами. Сума від'ємного значення, отримана за наслідками такого розрахунку, підлягає включенню до складу витрат наступного податкового кварталу. Розрахунок об'єкта оподаткування здійснюється з урахуванням від'ємного значення об'єкта оподаткування у складі витрат наростаючим підсумком до повного погашення такого від'ємного значення.

У випадку перевищення доходів, від продажу кожного з окремих видів цінних паперів, над витратами прибуток включається до складу доходу такого платника податку за результатами звітного періоду. Відтак, прибуток, отриманий громадянином від операцій з купівлі-продажу корпоративних прав та цінних паперів, обчислений за результатами звітного року, включається до складу його чистого річного оподаткованого доходу.

Чистий оподатковуваний дохід визначається як різниця між загальним оподатковуваним доходом (виручкою у грошовому та натуральному виразі) і документально підтвердженими витратами, безпосередньо пов'язаними з отриманням доходу;

Алгоритм розрахунку чистого оподаткованого доходу (ЧОД_{плт}) має такий вигляд:

$$\text{ЗОД}_{\text{плт}} - \text{В}_{\text{плт}} = \text{ЧОД}_{\text{плт}}, \quad (5.1)$$

де: ЗОД_{плт} – загальний оподатковуваний дохід платника податку; В_{плт} – витрати платника податку.

Оподаткування чистого доходу фізичної особи визначає існування таких економічних категорій, як загальний оподатковуваний дохід та витрати У фізичної особи – суб'єкта господарювання загальний оподатковуваний дохід виникає в тому податковому періоді, в якому було здійснено оплату товарів (робіт, послуг), а не тоді, коли було здійснено відвантаження.

Таким чином, загальний оподатковуваний дохід фізичної особи, на відміну від юридичних осіб, формується за принципом «касового методу», а не за переходом права власності. До складу чистого оподаткованого доходу фізичної особи – суб'єкта господарювання включається виручка від реалізації товарів (робіт, послуг) у грошовій (готівковій чи безготівковій) та натуральній формах за звітний період. Дохід платника податків збільшується на дату надходження виручки, а факт відвантаження товарів, підписання акта виконаних робіт (наданих послуг) або інше, на розмір доходу не впливають.

Перешкодити фізичній особі ухилитися від ведення належного обліку доходів покликані, зокрема:

- необхідність у певних випадках застосовувати реєстратор розрахункових операцій, та книги обліку доходів і витрат;

- «прозорість» безготівкових операцій на банківських рахунках платника податків;

- відповідальність за неоприбуткування готівкової виручки;

- попередження чи адміністративний штраф за неналежне ведення доходів і витрат;

- зазначення податковим агентом у своїй звітності (у формі І-ДФ) інформації про виплати, проведені фізичним особам – суб'єктам господарювання.

Слід відмітити, фізичні особи – суб'єкти господарювання не зобов'язані вести бухгалтерський облік, оскільки, не виступають платниками податку на прибуток.

Будь-які суми витрат фізичної особи мають право на формування об'єкта оподаткування лише залежно від конкретних сум одержання доходу. Тобто понесені витрати на придбання, виготовлення та збут товарів (продукції, робіт, послуг) можуть бути враховані при обчисленні чистого доходу у розмірі, що прямо відповідає сумі отриманого доходу.

До переліку витрат пов'язаних з отриманням доходів, належать документально підтверджені витрати, що включаються до витрат виробництва згідно з розділом III Податкового кодексу України.

Таким чином, витрати фізичної особи – суб'єкта господарювання слід трактувати, як суму будь-яких витрат у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, здійснюваних як компенсація вартості товарів (робіт, послуг), які придбаваються (виготовляються) для їх подальшого використання у власній господарській діяльності.

Фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності сплачують податок протягом року шляхом перерахування до бюджету авансових внесків у розмірі 25% річної суми податку. Коли фізична особа – суб'єкт господарювання вперше притягується до сплати податку на доходи фізичних осіб, сума авансових платежів визначається податковим органом на підставі очікуваного (оціненого) доходу в поточному році. Виникнення такої ситуації можливе за двох обставин:

- 1) фізична особа виступає новоствореним суб'єктом господарювання (реєстрація здійснюється в середині бюджетного року);

2) фізична особа переходить на загальну систему оподаткування (в середині бюджетного року).

Якщо фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності не отримував доходів за минулий рік або є новоствореним СПД для визначення очікуваного (оцінного) доходу не розроблено конкретної методики визначення. Тому сума зазначеного доходу може становити будь-який розмір.

Декларацію з очікуваним доходом можна подавати відразу після отримання статусу «фізичної особи – приватного підприємця» на загальній системі оподаткування. В даному звітному документі зазначається інформація про очікуваний дохід, який планується отримати фізичною особою в поточному році.

Така інформація зазначається в рядку 08 додатку 5 до декларації і розраховується за формулою як сума податку за звітний рік (рядок 3 додаток 5), помножена на 25%. На підставі поданої декларації посадові особи податкового органу розраховують суму авансових платежів за термінами їх сплати, що не настали. За визначеними правилами фізичній особі мають видати відповідне податкове повідомлення.

Річна сума податку визначається податковими органами на підставі поданої декларації. Для сплати авансових платежів встановлено такі терміни: до 15 березня, до 15 травня, до 15 серпня, до 15 листопада.

Суми доходу та витрат фізичної особи – суб'єкта господарювання фіксуються у Книзі обліку доходів і витрат, підсумкова сума визначеного результату за квартал переноситься в додаток 5 Податкової декларації про майновий стан і доходи та до рядка 02 розділу 3 «Доходи, отримані фізичною особою – підприємцем від провадження господарської діяльності» згаданої декларації.

Суб'єкт господарювання – фізична особа, яка перебуває на загальній системі починаючи з I кварталу 2012 р. звітується за новою формою декларації, затвердженою Наказом Міністерства фінансів України № 1395 від 07.11.2011 р.¹⁷ У цій декларації передбачено окремий розділ 3 «Доходи, отримані фізичною особою – підприємцем від провадження господарської діяльності», який заповнюється на основі додатка 5 до декларації.

Остаточний розрахунок податку на доходи фізичних осіб за звітний податковий рік здійснюється платником самостійно з урахуванням сплачених ним протягом року авансових платежів з податку на доходи фізичних осіб та збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності на підставі документального підтвердження факту їх сплати.

Надмірно сплачені суми податку підлягають зарахуванню в рахунок майбутніх платежів з цього податку або поверненню платнику податку в порядку, передбаченому ПКУ.

При поданні Декларації про річний дохід фізичної особи здійснюється перерахунок суми податку на доходи фізичних осіб – суб'єктів

¹⁷ *Наказ Міністерства фінансів України № 1395 від 07.11.2011 р. «Про затвердження форми податкової декларації про майновий стан і доходи та інструкції щодо заповнення податкової декларації про майновий стан і доходи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1532-11/conv/page>*

господарювання. Така сума податкового зобов'язання визначається за наступною формулою:

$$\text{ПДФО}_{\text{пп}} = (\text{ЧОД}_{\text{пп}} \times \text{СП}) - \text{АП}_{\text{пп}}, \quad (5.2)$$

де: $\text{ПДФО}_{\text{пп}}$ – сума податкового зобов'язання, що підлягатиме сплаті (поверненню); $\text{ЧОД}_{\text{пп}}$ – чистий оподатковуваний дохід фізичної особи, отриманий за наслідками року; СП – ставка податку; $\text{АП}_{\text{пп}}$ – сума сплачених авансових платежів фізичною особою протягом року, за встановленими термінами.

Суб'єкт господарювання фізична особа, що знаходиться на загальній системі оподаткування, може здійснювати види діяльності, які підлягають патентуванню.

Плата за патент повинна вноситись у вигляді авансового платежу, не за весь термін його дії, а тільки за певний період, до початку такої діяльності. В подальшому плата за патент вноситься щомісяця авансовим платежем. Слід відмітити, що на розмір плати за торговий патент фізична особа має право зменшити належний до сплати податок на доходи фізичних осіб.

При проведенні остаточного перерахунку податкового зобов'язання з податку на доходи фізичної особи вартість (сплаченого) торгового патенту зменшує суму податкового зобов'язання. За підсумками остаточного розрахунку проводиться або доплата суми податку, або повернення. На практиці сума податку зараховується у сплату майбутніх платежів. Для визначення остаточного показника податкового зобов'язання можна використовувати рівність, яка має наступний вигляд:

$$\text{ПДФО}_{\text{пп}} - \text{ВТП} < \text{АП}_{\text{пп}}, \quad (5.3)$$

$$\text{ПДФО}_{\text{пп}} - \text{ВТП} > \text{АП}_{\text{пп}}, \quad (5.4)$$

де: ВТП – сума сплати вартості торгового патенту.

За нерівності (5.3) фізична особа має право на отримання суми податку з бюджету. У випадку, коли виникає нерівність (5.4) на сплату додатково нарахованої суми податку на доходи фізичній особі надається 30 календарних днів з дня отримання повідомлення податкового органу про донарахування податку.

У випадку отримання фізичною особою – суб'єктом господарювання від'ємного значення суми чистого доходу, в середині року, така сума повинна враховуватись у наступних звітних кварталах поточного року. Відповідно від'ємне значення сукупного чистого доходу одного року не може впливати на показник чистого доходу іншого року.

4. Порядок нарахування ЄСВ з доходу фізичних осіб – суб'єктів господарювання

Сплата фізичними особами ЄСВ залежать від багатьох чинників. Основним чинником є вибір обраної системи оподаткування.

Порядок оподаткування чистого оподаткованого доходу фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності, крім нарахування податку на доходи, передбачає нарахування та сплату ЄСВ. Основою нарахування такого внеску

виступає чистий оподатковуваний дохід фізичної особи платника податків. Оподаткування здійснюється за ставкою 34,7 відсотка від суми доходу (прибутку), отриманого від відповідної діяльності, що підлягає оподаткуванню податком на доходи фізичних осіб.

Сума ЄСВ нараховується платником податків самостійно на підставі:

- даних у річних розрахунках;
- даних у розрахунку авансових сум ЄСВ;
- отриманих від податкових органів відомостей про результати перенірок діяльності таких осіб, що призвели до збільшення або зменшення розмірів ЄСВ.

Базовим звітним періодом для сплати ЄСВ фізичними особами ЄПД є календарний рік

Платники, які беруть участь у провадженні ними підприємницької діяльності, сплачують єдиний внесок протягом року до 15 березня, до 15 травня, до 15 серпня і до 15 листопада у вигляді авансових платежів в розмірі 25 відсотків річної суми єдиного внеску, обчисленої від суми, визначеної податковими органами для сплати авансових сум податку на доходи фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності.

Суми єдиного внеску, сплачені у вигляді авансових платежів, ураховуються платником при остаточному розрахунку, який здійснюється ним до 1 квітня року, наступного за звітним роком, на підставі даних річної податкової декларації.

Сума єдиного внеску не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску за кожну особу за місяць, у якому отримано дохід (прибуток).

Платникам, які зобов'язані здійснити доплату до мінімального страхового внеску, органами Пенсійного фонду України для узгодження надсилається повідомлення-розрахунок за встановленою формою у якій зазначається розрахунок сум такої доплати, які підлягають сплаті за результатами підприємницької діяльності за звітний рік.

Таким чином, остаточна сума ЄСВ розраховуватиметься за наступною формулою:

$$\text{ЄСВ} = \text{ЧОД}_{\text{ДП}} \times \text{Ст}, \quad (5.5)$$

де: ЄСВ – єдиний соціальний внесок; ЧОД_{ДП} – чистий оподатковуваний дохід фізичної особи – суб'єкта господарювання отриманий за рік; Ст – ставка ЄСВ.

В межах чинного законодавства з питань визначення розміру ЄСВ встановлено мінімальне та максимальне обмеження, що враховуються при визначенні підсумкових зобов'язань платника. Мінімальний розмір страхового внеску має бути не менше розміру мінімальної заробітної плати за відповідний місяць, у якому платник отримав чистий дохід, помноженої на ставку.

Максимальна величина доходу з якого нараховується ЄСВ визначається виходячи з сімнадцятикратного розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи.

Такі обмеження слід застосовувати фізичній особі самостійно при проведенні остаточного розрахунку з Пенсійним фондом, який проводиться до 1 квітня року наступного за звітним.

За підсумками року платники податків надають органу Пенсійного фонду за місцем проживання розрахунки сум ЄСВ за звітний рік до 1 квітня наступного за звітним роком. Фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які забезпечують себе роботою самостійно (займаються адвокатською, нотаріальною, творчою та іншою діяльністю, пов'язаною з отриманням доходу), за підсумками року надають розрахунки сум страхових внесків за звітний рік до 1 квітня наступного за звітним роком за окремою формою.

5. Оподаткування доходів, отриманих фізичною особою, яка провадить незалежну професійну діяльність

Поняття незалежної професійної діяльності наведено у пп. 14.1.226 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України. Згідно з нормами цього пункту фізичні особи, які мають намір здійснювати незалежну професійну діяльність, зобов'язані стати на облік в органах державної податкової служби за місцем свого постійного проживання. При цьому такі особи стають на податковий облік як самозайняті особи. Порядок взяття на податковий облік регулюється ст. 65 розділу II Кодексу. Пунктом 178.1 статті 178 передбачається необхідність в отриманні Свідоцтва про реєстрацію, тобто взяття на облік в органах державної податкової служби. При цьому п. 65.5 ст. 65 Податкового кодексу передбачає видачу лише довідки про взяття на облік платника податку – особи, яка здійснює незалежну професійну діяльність. Свідоцтво про реєстрацію розглядається як документ, який підтверджує право фізичної особи на ведення незалежної професійної діяльності і видається при здійсненні державної реєстрації такої діяльності відповідним уповноваженим органом. Тому, застосовуючи положення даної ст. 178, під Свідоцтвом про реєстрацію в органах ДПС потрібно розуміти саме довідку про взяття на податковий облік.

Оподаткування доходів, отриманих громадянами від провадження незалежної професійної діяльності, здійснюється на загальних підставах. Тобто до них застосовується основна ставка 15%, а у випадку, коли загальна сума отриманих платником податку у звітному податковому місяці доходів перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного податкового року, ставка податку на доходи фізичних осіб становить 17% суми перевищення з урахуванням податку, сплаченого за ставкою 15%.

Об'єктом оподаткування фізичних осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність є сукупний чистий дохід, який визначається як різниця між доходом та витратами, необхідними для провадження певного виду незалежної професійної діяльності. Такі витрати мають бути документально підтвердженими. Зокрема, відповідно до Листа Мін'юсту від 02.02.2006 р. №

31-35/20¹⁸, діяльність приватних нотаріусів як фізичних осіб, що провадять незалежну професійну діяльність, пов'язана із такими обов'язковими витратами на:

- користування приміщенням (орсдна плата, платежі за надання комунальних послуг та інші обов'язкові платежі), яке є робочим місцем приватного нотаріуса (ст. 25 Закону України «Про нотаріат»¹⁹);
- користування телефонним зв'язком;
- одержання спеціальних бланків нотаріальних документів, книг обліку та реєстрів, необхідних у роботі нотаріуса;
- виготовлення печаток та штампів, а також їх заміну (ст. 26 Закону України «Про нотаріат»);
- укладання договору службового страхування або внесення страхової застави (ст. 28 Закону України «Про нотаріат»);
- придбання канцелярського приладдя;
- оплату інформаційно-технічних послуг щодо користування державними реєстрами, що діють у системі нотаріату; модернізацію та обслуговування комп'ютерної та копіювальної техніки, придбання комплектів картриджів;
- оплату праці найманих працівників за трудовими угодами;
- сплату нотаріусами внесків до Пенсійного фонду України, у тому числі на користь найманих працівників, та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- придбання офіційних видань, рекомендованих Міністерством юстиції України, проходження навчання з підвищення професійного рівня;
- використання електронної бази законодавства.

Разом з тим зазначається, що фізичні особи, які проводять незалежну професійну діяльність і не отримали свідоцтва про взяття на облік, не мають права зменшувати отримані у процесі діяльності доходи на величину витрат, пов'язаних з отриманням цих доходів. Для таких осіб об'єктом оподаткування податку на доходи фізичних осіб є отриманий сукупний дохід.

Закріплюється обов'язок фізичних осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність, подавати податкову декларацію з податку на доходи фізичних осіб. При цьому базовим звітним періодом для подання такої декларації є календарний рік. Строк подання декларації для платників податку на доходи фізичних осіб – до 1 травня року, що настає за звітним. Разом з тим іноземці та особи без громадянства, які стали на облік в органах державної податкової служби як самозайняті особи, є резидентами. Вони у своїх річних податкових деклараціях повинні відобразити не тільки доходи від здійснення незалежної професійної діяльності, а й доходи з джерел їх походження в Україні та іноземні доходи.

Фізична особа, яка проводить незалежну професійну діяльність, може

¹⁸ Лист Міністерства юстиції України від 02.02.2006 р. № 31-35/20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=5_20323-06

¹⁹ Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3425-12>

використовувати найману працю не більше як чотирьох фізичних осіб. У такому випадку, перша буде виступати податковим агентом для фізичних осіб, які перебувають з нею в трудових відносинах. У такому разі фізична особа, яка провадить незалежну професійну діяльність як податковий агент зобов'язана буде подавати у строки, встановлені для податкового кварталу, податковий розрахунок сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платника податку, а також сум нарахованого та утриманого з них податку органу державної податкової служби за місцем свого обліку.

Фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, можуть отримувати доходи за здійснення своєї діяльності від інших суб'єктів господарювання – податкових агентів. У такому випадку, якщо вони пред'являють копію свідоцтва про взяття їх на податковий облік як фізичних осіб, що здійснюють незалежну професійну діяльність, то податок з їх доходів у джерела виплати не утримується. У такому разі, якщо платник податку отримує окремі види доходів (прибутків), що не підлягають оподаткуванню під час їх нарахування чи виплати, але не є звільненими від оподаткування, то він самостійно зобов'язаний включити таку суму доходів до загального річного оподатковуваного доходу та подати річну декларацію з податку на доходи фізичних осіб.

Разом з тим фізична особа, яка провадить незалежну професійну діяльність, може надавати певні послуги або виконувати певну роботу на підставі цивільно-правового договору. Таким цивільно-правовим договором може бути договір підряду чи договір про надання послуг. Відносини, які виникають за такими договорами, регулюються Цивільним кодексом України від 16.01.2003 р. № 435-IV²⁰. Зокрема, за договором підряду, відповідно до ст. 837 Цивільного кодексу, одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти й оплатити виконану роботу. У такому випадку, якщо відносини за цивільно-правовим договором визнаються трудовими, а сторони договору прирівнюються до роботодавця та працівника, то податок буде стягуватися з доходів фізичної особи, яка провадить незалежну професійну діяльність, у джерела виплати. Тобто податок буде нараховувати та сплачувати податковий агент.

Закріплено обов'язок фізичних осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, вести облік доходів і витрат від такої діяльності. При цьому форма такого обліку та порядок його ведення окремо визначаються центральним органом державної податкової служби.

Оскільки фізична особа, яка здійснює незалежну професійну діяльність, може отримувати доходи як від податкових агентів, так і від осіб, які не є податковими агентами, то виникає необхідність у здійсненні остаточного розрахунку податку на доходи фізичних осіб. Тобто, передбачається, що остаточний розрахунок податку за звітний податковий рік здійснюється

²⁰ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>

платником податку самостійно за даними, зазначеними у податковій декларації.

Фізична особа, яка проводить незалежну професійну діяльність, не має права на отримання податкової соціальної пільги та податкової знижки з податку на доходи фізичних осіб.

6. Спрощена система оподаткування фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності

Усі види спрощеного оподаткування об'єднує спільне функціональне призначення: такі системи оподаткування дають змогу запровадити прості й прозорі правила нарахування й сплати податків, а також істотно спростити облік і оформлення податкової звітності. Основу спрощених методів оподаткування становить сплата певної суми, яка замінює надходження до бюджетів і державних цільових фондів низки основних податків і зборів.

Використання спрощених методів оподаткування обумовлено наступними обставинами:

➤ по-перше, перехід на спрощену систему оподаткування обумовлюється лише рішенням платника;

➤ по-друге, одна й та ж діяльність, здійснювана суб'єктом господарювання, може оподатковуватися тільки за однією системою оподаткування – звичайною, або спрощеною;

➤ по-третє, кожна система є альтернативою звичайній системі оподаткування, тобто передбачає відповідний перелік податків та зборів, що є обов'язковими до сплати. При цьому вибір однієї з цих систем звільняє платника від сплати деяких податків та зборів, що передбачені загальною податковою системою.

Застосування спрощених моделей оподаткування на сучасному етапі розвитку української економіки виступає одним із найефективніших засобів реалізації стимулюючої функції податків.

Такі системи оподаткування, як і будь-яке економічне явище, не є однозначно позитивним і з точки зору інтересів держави, і з точки зору інтересів платників податків. Вони мають як певні переваги порівняно зі звичайною системою, так і деякі недоліки.

Основними перевагами альтернативних систем для платників податків є:

➤ можливість самостійного й свідомого вибору однієї з альтернативних систем оподаткування, що збільшує ступінь їх свободи в обранні зменшення податкових платежів;

➤ скорочення форм податкової звітності та спрощення обліку доходів і витрат, що сприяє зниженню непродуктивних витрат часу;

➤ зменшення ймовірності порушень податкового законодавства та застосування фінансових санкцій.

Разом з тим кожен метод спрощеного оподаткування має свої власні специфічні риси, які зумовлюють сферу його застосування, переваги й недоліки відносно звичайної системи оподаткування.

Однією з основних відмінностей спрощеної системи оподаткування від звичайної є те, що вона передбачає заміну сплати частини встановлених законодавством податків і зборів сплатою єдиного податку із скороченням загальної їх кількості.

Так, фізичні особи платники єдиного податку звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з таких податків і зборів:

1) податку на доходи фізичних осіб у частині доходів (об'єкта оподаткування), що отримані в результаті господарської діяльності фізичної особи та оподатковані єдиним податком;

2) податку на додану вартість з операцій з постачання товарів, робіт та послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, крім податку на додану вартість, що сплачується фізичними особами, які обрали ставку єдиного податку 3%;

3) земельного податку, крім земельного податку за земельні ділянки, що не використовуються ними для провадження господарської діяльності;

4) збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності;

5) збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства.

Спрощена система оподаткування, обліку і звітності суб'єктів малого підприємництва, яка передбачає сплату єдиного податку, є сьогодні найпоширенішою з альтернативних систем оподаткування.

Порядок обліку і складання звітності фізичних осіб - суб'єктів малого бізнесу, які оподатковуються за спрощеною системою регламентується розділом 14 Податкового кодексу України «Спеціальні податкові режими». Відповідно до глави 1 «Спрощена система оподаткування, обліку та звітності» зазначеного розділу фізичні особи - суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на такі групи платників єдиного податку:

1) перша група – фізичні особи – підприємці, які не використовують працю найманих осіб, здійснюють виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках та/або провадять господарську діяльність з надання побутових послуг населенню і обсяг доходу яких протягом календарного року не перевищує 150 000 гривень;

2) друга група – фізичні особи – підприємці, які здійснюють господарську діяльність з надання послуг, у тому числі побутових, платникам єдиного податку та/або населенню, виробництво та/або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства, за умови, що протягом календарного року відповідають сукупності таких критеріїв:

➤ не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно не перевищує 10 осіб;

➤ обсяг доходу не перевищує 1000000 гривень.

До цієї групи не можуть належати фізичні особи – підприємці, які надають посередницькі послуги з купівлі, продажу, оренди та оцінювання нерухомого майна (група 70.31 КВЕД ДК 009:2005). Такі фізичні особи – підприємці належать виключно до третьої групи платників єдиного податку, якщо відповідають вимогам, встановленим для третьої групи;

3) третя група – фізичні особи – підприємці, які протягом календарного року відповідають сукупності таких критеріїв:

- не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно не перевищує 20 осіб;
- обсяг доходу не перевищує 3000000 гривень;

Ставки єдиного податку встановлюються у відсотках (фіксовані ставки) до розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року, та у відсотках до доходу (відсоткові ставки).

Фіксовані ставки єдиного податку встановлюються сільськими, селищними та міськими радами для фізичних осіб – підприємців, які здійснюють господарську діяльність, залежно від виду господарської діяльності, з розрахунку на календарний місяць:

1) для першої групи платників єдиного податку – у межах від 1 до 10 відсотків розміру мінімальної заробітної плати;

2) для другої групи платників єдиного податку – у межах від 2 до 20 відсотків розміру мінімальної заробітної плати.

Відсоткова ставка єдиного податку для третьої групи платників єдиного податку встановлюється у розмірі:

1) 3 відсотки доходу – у разі сплати податку на додану вартість згідно з ПКУ;

2) 5 відсотків доходу – у разі включення податку на додану вартість до складу єдиного податку.

Ставка єдиного податку встановлюється для платників єдиного податку першої, другої і третьої груп у розмірі 15 відсотків:

1) до суми перевищення обсягу доходу, визначеного для відповідної групи платників єдиного податку;

2) до доходу, отриманого від провадження діяльності, не зазначеної у свідоцтві платника єдиного податку, віднесеного до першої або другої групи;

3) до доходу, отриманого при застосуванні іншого способу розрахунків, ніж зазначений у главі I розділу 14 ПКУ;

4) до доходу, отриманого від здійснення видів діяльності, які не дають права застосовувати спрощену систему оподаткування.

У разі здійснення платниками єдиного податку першої і другої груп кількох видів господарської діяльності застосовується максимальний розмір ставки єдиного податку, встановлений для таких видів господарської діяльності.

У разі здійснення платниками єдиного податку першої і другої груп господарської діяльності на територіях біля як однієї сільської, селищної або міської ради застосовується максимальний розмір ставки єдиного податку.

Для обрання або переходу на спрощену систему оподаткування суб'єкт господарювання подає до органу державної податкової служби заяву.

Зареєстровані в установленому порядку фізичні особи – підприємці, які до закінчення місяця, в якому відбулася державна реєстрація, подали заяву щодо обрання спрощеної системи оподаткування та ставки єдиного податку, встановленої для першої або другої групи, вважаються платниками єдиного

податку з першого числа місяця, наступного за місяцем, у якому виписано свідоцтво платника єдиного податку.

Зареєстровані в установленому законом порядку суб'єкти господарювання (новостворені), які до закінчення місяця, в якому відбулася державна реєстрація, подали заяву щодо обрання спрощеної системи оподаткування та ставки єдиного податку, встановленої для третьої групи, вважаються платниками єдиного податку з дня їх державної реєстрації.

Суб'єкт господарювання, який є платником інших податків і зборів відповідно до норм ПКУ, може прийняти рішення про перехід на спрощену систему оподаткування один раз протягом календарного року шляхом подання заяви до органу державної податкової служби не пізніше ніж за 15 календарних днів до початку наступного календарного кварталу. Перехід на спрощену систему оподаткування такого суб'єкта господарювання може бути здійснений за умови, якщо протягом календарного року, що передує періоду переходу на спрощену систему оподаткування, ним дотримано критеріїв реєстрації платником єдиного податку відповідної групи.

До поданої заяви додається розрахунок доходу за попередній календарний рік, який визначається з дотриманням вимог, встановлених ПКУ.

При цьому якщо суб'єкт господарювання протягом календарного року, що передує року обрання спрощеної системи оподаткування, самостійно прийняв рішення про припинення фізичної особи – підприємця, то при переході на спрощену систему оподаткування до розрахунку доходу за попередній календарний рік включається вся сума доходу, отриманого такою особою в результаті провадження господарської діяльності за такий попередній календарний рік.

Платникам єдиного податку першої і другої груп, які провадять кілька видів господарської діяльності, на які встановлено різні ставки єдиного податку, видається одне свідоцтво платника єдиного податку. Свідоцтво платника єдиного податку видається органом державної податкової служби безоплатно протягом 10 календарних днів з дня подання суб'єктом господарювання заяви.

Багатограничним критерієм щодо застосування спрощеної системи оподаткування є встановлений перелік видів діяльності за якими такі особи не мають права переходу на сплату єдиного податку або зобов'язані перейти на загальну систему оподаткування.

Не можуть бути платниками єдиного податку:

1. Суб'єкти господарювання, які здійснюють:

- діяльність з організації, проведення азартних ігор;
- обмін іноземної валюти;
- виробництво, експорт, імпорту, продаж підакцизних товарів (крім роздрібного продажу паливно-мастильних матеріалів в ємностях до 20 літрів та діяльності фізичних осіб, пов'язаної з роздрібним продажем пива та столових вин);
- видобуток, виробництво, реалізацію дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, у тому числі органічного утворення;

- видобуток, реалізацію корисних копалин;
 - діяльність у сфері фінансового посередництва, крім діяльності у сфері страхування, яка здійснюється страховими агентами, визначеними Законом України «Про страхування», сюрвейсерами, аварійними комісарами та аджастерами, визначеними розділом III ПКУ;
 - діяльність з управління підприємствами;
 - діяльність з надання послуг пошти та зв'язку;
 - діяльність з продажу предметів мистецтва та антикваріату, діяльність з організації торгів (аукціонів) виробами мистецтва, предметами колекціонування або антикваріату;
 - діяльність з організації, проведення гастрольних заходів;
2. Фізичні особи – підприємці, які здійснюють технічні випробування та дослідження (група 74.3 КВЕД ДК 009:2005), діяльність у сфері аудиту;
 3. Фізичні особи – підприємці, які надають в оренду земельні ділянки, загальна площа яких перевищує 0,2 гектара, житлові приміщення, загальна площа яких перевищує 100 квадратних метрів, нежитлові приміщення (споруди, будівлі) та/або їх частини, загальна площа яких перевищує 300 квадратних метрів;
 4. Фізичні особи – нерезиденти;
 5. Суб'єкти господарювання, які на день подання заяви про реєстрацію платником єдиного податку мають податковий борг, крім безнадійного податкового боргу, що виник внаслідок дії обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин).

Платники єдиного податку повинні здійснювати розрахунки за відвантажні товари (виконані роботи, надані послуги) виключно в грошовій формі (готівкової та/або безготівкової).

Питання для самоперевірки:

1. *Охарактеризуйте основи прибуткового оподаткування фізичних осіб – суб'єктів господарювання.*
2. *Як розраховується чистий оподатковуваний дохід фізичної особи – суб'єкта господарювання?*
3. *Охарактеризуйте склад і структуру витрат фізичної особи – суб'єкта господарювання.*
4. *Який порядок нарахування та сплати податку на доходи фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності?*
5. *Розкрийте порядок нарахування ССВ з доходу фізичних осіб – суб'єктів господарювання.*

ТЕМА 6 ОСОБЛИВОСТІ СПРАВЛЯННЯ НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ

1. Фіскальні та регулюючі аспекти системи непрямих податків

Серед податків важливе місце займає своєрідна група – непрямі податки, або податки на споживання. Згідно з міжнародною практикою, до числа податків на споживання включають: податки на покупки, на продаж, податок на додану вартість, акцизи, мито. Всі ці податки, незалежно від стадій виробництва, які ними обкладаються, спрямовані на кінцеве споживання. У цьому полягає їх принципова відмінність від прямих податків, орієнтованих або на оподаткування доходів підприємництва (податок на прибуток), або на оподаткування доходів населення (індивідуальний прибутковий податок). Передбачається, що кінцевим платником прямих податків стає той, хто отримує дохід, володіє майном, а кінцевим платником непрямих податків – споживач товару, тому їх називають податками на споживання.

Непрямим податкам притаманна яскраво виражена регресивність оподаткування. Чим менший дохід, тим більша його частина споживається на потреби, безумовно необхідні, і більша частина іде на податки. Але за умовами побудови непрямих податків держава повинна їх стягувати власне із предметів масового споживання, або таких, на які споживається перша надлишкова копійка. З цієї причини бідний ніколи не уникає сплати, оскільки його видаткові статті добре відомі державі і завчасно оподатковані. З багатими справи значно важчі, оскільки вони вибагливі, і витрати їх різноманітні. Реально вони можуть здійснювати величезне споживання і не сплачувати податок.

Акциз, за своєю природою, – податок, перш за все, регулюючий. Фіскальні ж функції він виконує паралельно, вони є лише наслідком регулювання. Акцизний податок сплачується лише один раз. Таким чином, не прямо, а головне – добровільно, вилучаються «зайві» кошти у заможної частини населення. За своїм задумом, акциз – податок дуже ефективний, і якщо його застосовувати помірковано, він приносить користь як державі, так і пересічним громадянам. Якщо ж повально, без міри ним захоплюватися, – він непомітно перескидається з предметів розкошів на товари широкого вжитку, і сила його стає руйнівною як для економіки країни, так і для добробуту населення.

Особливості акцизного податку яскраво проявляються в процесі порівняння його з податком на додану вартість.

Механізм нарахування і сплати акцизного податку дуже схожий на механізм нарахування і сплати податку на додану вартість. Так, обидва податки через включення їх у ціну товару у вигляді надбавки, значно впливають на процес ціноутворення, коригують попит і пропозицію шляхом збільшення ціни товару.

Однак акцизний податок набагато менше впливає на загальний рівень цін в країні, оскільки перелік підакцизних товарів не є дуже широким, на відміну від податку на додану вартість, яким оподатковуються практично усі товари, роботи і послуги. З іншого боку, уніфікація ставок податку на додану вартість робить його нейтральним щодо ринкового механізму ціноутворення, оскільки при стягненні цього податку його вага рівномірно розподіляється на усі групи товарів, не змінюючи структури ринкових цін. Диференціація ставок акцизного податку та їх значний розмір обумовлюють вплив останнього на структуру ринкових цін і рівень споживання. Введення досить високих ставок акцизного податку дає змогу обмежувати споживання деяких товарів, зокрема алкогольних і тютюнових виробів, тобто за допомогою диференційованих ставок податку держава впливає на структуру споживання.

Акцизний податок та податок на додану вартість тісно взаємопов'язані з таким фінансовим інструментом як мито, і при везенні товарів на територію держави використовується з метою регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

З точки зору соціальної справедливості, акцизний податок має переваги над податком на додану вартість, оскільки підакцизні товари споживаються, як правило, заможними верствами населення, що пом'якшує регресивність посередніх податків, основний тягар яких розподіляється між широкими верствами.

Ще одним із видів непрямого оподаткування – надходження від зовнішньоекономічної діяльності, які виступають у формі різного роду митних відрахувань. Цей тип платежів застосовується як у традиційних непрямих податках (акцизи та товари, які ввозяться, і податку на додану вартість, парашованого на імпортовані товари), так і в миті, яке давно і традиційно використовувалося як джерело додаткових доходів, та й як інструмент регулювання внутрішнього ринку, захисту національних товаровиробників.

За своєю природою мито, безумовно, є податком, оскільки, по-перше, воно сплачується в обов'язковому безвідплатному порядку відповідно до вітчизняного законодавства, по-друге, не має конкретного цільового призначення. Відповідно мито є важливою складовою податкової системи і характеризується таким: є непрямим податком, а тому йому притаманні такі основні риси:

- по-перше, мито включається до ціни товару як надбавка і є податком на споживання;
- по-друге, мито має чітко виражену фіскальну природу;
- по-третє, стягується за тарифами; є загальнодержавним податком і у повному обсязі включається до Державного бюджету України.

Мито виконує фактично ті самі функції, що й інші податки та збори, однак має певні особливості:

- фіскальна функція мита полягає в тому, що акумулюються кошти для виконання державою покладених на неї завдань. Такий суто фіскальний підхід для встановлення мита був характерним для епохи протекціонізму, коли спеціально встановлювалися високі ставки мита, однак з початку інтеграційних процесів відбулося послаблення ролі мита у формуванні доходів держави.

➤ регулююча функція мита полягає в тому, що завдяки диференціації ставок відбувається коригування національних і світових цін. Можна виокремити три основні прояви цієї функції: протекціоністський (національна ціна буде значно нижчою за світову ціну разом із сплаченим митом), стимулюючий (національна ціна буде вищою за світову ціну разом із сплаченим митом) та стабілізуючий (національна ціна дорівнюватиме світовій ціні разом із сплаченим митом).

2. Умови оподаткування податком на додану вартість фізичних осіб - суб'єктів господарювання

Податок на додану вартість – багаторівневий податок, що справляється на всіх стадіях руху товару від виробника до кінцевого споживача. Кожен учасник процесу «виробництво – розподіл» сплачує податок відповідно до того, на скільки він збільшив вартість сировини і матеріалів, що надійшли до нього. Існує три форми ПДВ – на продукцію (виробництво) (ПДВ-П), на дохід (ПДВ-Д) та на споживання (ПДВ-С). Найпоширенішою в світі формою податку є форма ПДВ на споживання.

Для цілей оподаткування платником податку на додану вартість є фізична особа, яка:

1) провадить господарську діяльність, і реєструється за своїм добровільним рішенням як платник податку;

2) зареєстрована або підлягає реєстрації як платник податку;

3) ввозить товари на митну територію України в обсягах, які підлягають оподаткуванню, та на яку покладається відповідальність за сплату податків у разі переміщення товарів через митний кордон України відповідно до Митного кодексу України, а також:

➤ особа, на яку покладається дотримання вимог митних режимів, які передбачають повне або часткове умовне звільнення від оподаткування, у разі порушення таких митних режимів, встановлених митним законодавством;

➤ особа, яка використовує, у тому числі при ввезенні товарів на митну територію України, податкову пільгу не за цільовим призначенням та/або всупереч умовам чи цілям її надання згідно із ПКУ, а також будь-які інші особи, що використовують податкову пільгу, яку для них не призначено.

4) особа, що веде облік результатів діяльності за договором про спільну діяльність без утворення юридичної особи;

5) особа - управитель майна, яка веде окремий податковий облік з податку на додану вартість щодо господарських операцій, пов'язаних з використанням майна, що отримане в управління за договорами управління майном.

6) особа, що проводить операції з постачання конфіскованого майна, згаходок, скарбів, майна, визнаного безхазяйним, майна, за яким не звернувся власник до кінця строку зберігання, та майна, що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходить у власність держави (у тому числі майна, визначеного у статті 243 Митного кодексу України), незалежно від того, чи досягає вона загальної суми операцій із постачання товарів/послуг, визначеної

для обов'язкової реєстрації, а також незалежно від того, який режим оподаткування використовує така особа згідно із законодавством;

7) особа, що уповноважена вносити податок з об'єктів оподаткування, що виникають внаслідок поставки послуг підприємствами залізничного транспорту з їх основної діяльності, що перебувають у підпорядкуванні платника податку в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

У разі якщо загальна сума від здійснення операцій з постачання товарів/послуг, що підлягають оподаткуванню згідно з розділом V ПКУ, у тому числі з використанням локальної або глобальної комп'ютерної мережі, нарахована (сплачена) такій особі протягом останніх 12 календарних місяців, сукупно перевищує 300 000 гривень (без урахування податку на додану вартість), така особа зобов'язана зареєструватися як платник податку в органі державної податкової служби за своїм місцезнаходженням, крім особи, яка є платником єдиного податку.

Якщо особи, не зареєстровані як платники податку, ввозять товари на митну територію України в обсягах, що підлягають оподаткуванню згідно із законом, такі особи сплачують податок під час митного оформлення товарів без реєстрації як платники такого податку.

Якщо особа, яка провадить оподатковувані операції і не є платником податку у зв'язку з тим, що обсяги оподатковуваних операцій є меншими від 300000, вважає за доцільне добровільно зареєструватися як платник податку, така реєстрація здійснюється за її заявою.

Податковим законодавством України визначено перелік операцій, що виступають об'єктом оподаткування податком на додану вартість, а також операцій, які не є об'єктом оподаткування податком. Отже, *об'єктом оподаткування є операції платників податку з:*

а) постачання товарів, місце постачання яких розташоване на митній території України, у тому числі операції з передачі права власності на об'єкти застави позичальнику (кредитору), на товари, що передаються на умовах товарного кредиту, а також з передачі об'єкта фінансового лізингу в користування лізингоотримувачу/орендарю;

б) постачання послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України;

в) ввезення товарів (супутніх послуг) на митну територію України в митному режимі імпорту або реімпорту;

г) вивезення товарів (супутніх послуг) у митному режимі експорту або реекспорту;

г) з метою оподаткування ПДВ до експорту також прирівнюється постачання товарів (супутніх послуг), які перебувають у вільному обігу на території України, до митного режиму магазину безмитної торгівлі, митного складу або спеціальної митної зони;

д) з метою оподаткування ПДВ до імпорту також прирівнюється постачання товарів (супутніх послуг) з-під митного режиму магазину безмитної торгівлі, митного складу або спеціальної митної зони для їх подальшого вільного обігу на території України;

е) постачання послуг з міжнародних перевезень пасажирів і багажу та вантажів залізничним, автомобільним, морським і річковим та авіаційним транспортом.

Фізичним особам - суб'єктам підприємницької діяльності, платникам податку на додану вартість, слід враховувати, що податковим законодавством встановлено перелік операцій, які не є об'єктом оподаткування податком на додану вартість, і перелік операцій, що звільняються від оподаткування.

Сьогодні в Україні велика увага приділяється визначенню бази оподаткування податком на додану вартість. Це зумовлено тим, що база оподаткування визначається виходячи не з собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), а зі звичайної ціни продажу (відчуження) таких товарів.

База оподаткування операцій з постачання товарів/послуг визначається виходячи з їх договірної (контрактної) вартості, але не нижче звичайних цін, визначених відповідно до Податкового кодексу України, з урахуванням загальнодержавних податків та зборів (крім податку на додану вартість та акцизного податку на спирт етиловий, що використовується виробниками суб'єктами господарювання для виробництва лікарських засобів, у тому числі компонентів крові і вироблених з них препаратів, крім лікарських засобів у вигляді бальзамів та еліксирів). До складу договірної (контрактної) вартості включаються будь-які суми коштів, вартість матеріальних і нематеріальних активів, що передаються платнику податку безпосередньо покупцем або через будь-яку третю особу у зв'язку з компенсацією вартості товарів/послуг.

База оподаткування операцій з постачання товарів, ввезених на митну територію України, визначається виходячи з їх договірної (контрактної) вартості, але не нижче митної вартості товарів, з якої були визначені податки і збори, що справляються під час їх митного оформлення, з урахуванням акцизного податку та ввізного мита, за винятком податку на додану вартість, що включаються в ціну товарів/послуг згідно із законом.

Особливі умови визначення бази оподаткування податком на додану вартість встановлено щодо здійснення суб'єктом господарювання діяльності з поставки живих товарів (комісійну торгівлю), що придбані в осіб, не зареєстрованих платниками податку. При здійсненні такої діяльності базою оподаткування виступає комісійна винагорода такого платника податку.

Для послуг, які поставляються нерезидентами з місцем їх надання на митній території України, базою оподаткування є договірна (контрактна) вартість таких робіт (послуг) з урахуванням акцизного податку, а також інших податків, зборів (обов'язкових платежів), за винятком податку на додану вартість, що включаються у ціну поставки робіт (послуг). Визначена вартість перераховується в українські гривні за валютним (обмінним) курсом Національного банку України, що діяв на кінець операційного дня, що передувало дню, в якому було складено акт, який засвідчує факт отримання послуг.

3. Порядок формування податкового зобов'язання та податкового кредиту звітного періоду, визначення суми ПДВ до сплати, складання

податкових накладних, реєстру виданих і отриманих податкових накладних та податкової декларації

Під податковим зобов'язанням платника податку розуміють загальну суму податку, одержану (нараховану) платником в звітному (податковому) періоді.

Датою виникнення податкових зобов'язань з постачання товарів/послуг вважається дата, яка припадає на податковий період, протягом якого відбувається будь-яка з подій, що сталася раніше:

а) дата зарахування коштів від покупця/замовника на банківський рахунок платника податку як оплата товарів/послуг, що підлягають постачанню, а в разі постачання товарів/послуг за готівку дата оприбуткування коштів у касі платника податку, а в разі відсутності такої дата інкасації готівки у банківській установі, що обслуговує платника податку;

б) дата відвантаження товарів, а в разі експорту товарів дата оформлення митної декларації, що засвідчує факт перетинання митного кордону України, оформлена відповідно до вимог митного законодавства, а для послуг дата оформлення документа, що засвідчує факт постачання послуг платником податку.

У разі постачання товарів або послуг з використанням торговельних автоматів або іншого подібного устаткування, що не передбачає наявності касового апарата, контрольованого уповноваженою на це фізичною особою, датою виникнення податкових зобов'язань вважається дата виймання з таких торговельних апаратів або подібного устаткування грошової виручки. Правила інкасації зазначеної виручки встановлюються Національним банком України.

У разі постачання товарів за договорами товарного кредиту (товарної позики, розстрочки), умови яких передбачають сплату (нарахування) відсотків, датою збільшення податкових зобов'язань у частині таких відсотків вважається дата їх нарахування згідно з умовами відповідного договору.

У разі якщо постачання товарів/послуг через торговельні автомати здійснюється з використанням жетонів, карток або інших замінників національної валюти, датою збільшення податкових зобов'язань вважається дата постачання таких жетонів, карток або інших замінників національної валюти.

У разі якщо постачання товарів/послуг здійснюється з використанням кредитних або дебетових карток, дорожніх, комерційних, іменних або інших чеків, датою збільшення податкових зобов'язань вважається дата, що засвідчує факт постачання платником податку товарів/послуг покупцю, оформлена податковою накладною, або дата виписування відповідного рахунка (товарного чека), залежно від того, яка подія відбулася раніше.

Датою виникнення податкових зобов'язань орендодавця (лізингодавця) для операцій фінансової оренди (лізингу) є дата фактичної передачі об'єкта фінансової оренди (лізингу) у користування орендарю (лізингоотримувачу).

Датою виникнення податкових зобов'язань у разі постачання товарів/послуг з оплатою за рахунок бюджетних коштів є дата зарахування

таких коштів на банківський рахунок платника податку або дата отримання відповідної компенсації у будь-якій іншій формі, включаючи зменшення заборгованості такого платника податку за його зобов'язаннями перед бюджетом.

Датою виникнення податкових зобов'язань у разі ввезення товарів на митну територію України є дата подання митної декларації для митного оформлення.

Датою виникнення податкових зобов'язань за операціями з постачання послуг нерезидентами, місцем надання яких є митна територія України, є дата списання коштів з банківського рахунка платника податку в оплату послуг або дата оформлення документа, що засвідчує факт постачання послуг нерезидентом, залежно від того, яка з подій відбулася раніше.

Датою виникнення податкових зобов'язань виконавця довгострокових договорів (контрактів) є дата фактичної передачі виконавцем результатів робіт за такими договорами (контрактами).

Попередня (авансова) оплата вартості товарів, що експортуються чи імпортуються, не змінює значення сум податку, які відносяться до податкового кредиту або податкових зобов'язань платника податку, такого експортера або імпортера.

Податковий кредит – сума, на яку платник податку на додану вартість має право зменшити податкове зобов'язання звітного періоду.

Право на віднесення сум податку до податкового кредиту виникає у разі здійснення операцій з:

а) придбання або виготовлення товарів (у тому числі в разі їх ввезення на митну територію України) та послуг;

б) придбання (будівництво, спорудження, створення) необоротних активів, у тому числі при їх ввезенні на митну територію України (у тому числі у зв'язку з придбанням та/або ввезенням таких активів як внесок до статутного фонду та/або при передачі таких активів на баланс платника податку, уповноваженого вести облік результатів спільної діяльності);

в) отримання послуг, наданих нерезидентом на митній території України, та в разі отримання послуг, місцем постачання яких є митна територія України;

г) ввезення необоротних активів на митну територію України за договорами оперативного або фінансового лізингу.

Датою виникнення права платника податку на віднесення сум податку до податкового кредиту вважається дата тієї події, що відбулася раніше:

а) дата списання коштів з банківського рахунка платника податку на оплату товарів/послуг;

б) дата отримання платником податку товарів/послуг, що підтверджено податковою накладною.

Для операцій із ввезення на митну територію України товарів та з постачання послуг нерезидентом на митній території України датою виникнення права на віднесення сум податку до податкового кредиту є дата сплати (нарахування) податку за податковими зобов'язаннями.

Датою виникнення права орендаря (лізингоотримувача) на збільшення податкового кредиту для операцій фінансової оренди (лізингу) є дата фактичного отримання об'єкта фінансового лізингу таким орендарем.

Датою виникнення права замовника на віднесення сум до податкового кредиту з договорів (контрактів), визначених довгостроковими є дата фактичного отримання замовником результатів робіт (оформлених актами виконаних робіт) за такими договорами (контрактами).

Для товарів/послуг, постачання (придбання) яких контролюється приладами обліку, факт постачання (придбання) таких товарів/послуг засвідчується даними обліку.

Податковий кредит звітного періоду визначається виходячи з договірної (контрактної) вартості товарів/послуг, але не вище рівня звичайних цін та складається з сум податків, нарахованих (сплачених) платником податку за ставкою ПДВ протягом такого звітного періоду у зв'язку з:

а) придбанням або виготовленням товарів (у тому числі при їх імпорті) та послуг з метою їх подальшого використання в оподатковуваних операціях у межах господарської діяльності платника податку;

б) придбанням (будівництвом, спорудженням) основних фондів (основних засобів, у тому числі інших необоротних матеріальних активів та незавершених капітальних інвестицій у необоротні капітальні активи), у тому числі при їх імпорті, з метою подальшого використання в оподатковуваних операціях у межах господарської діяльності платника податку.

Право на нарахування податкового кредиту виникає незалежно від того, чи такі товари/послуги та основні фонди почали використовуватися в оподатковуваних операціях у межах господарської діяльності платника податку протягом звітного податкового періоду, а також від того, чи здійснював платник податку оподатковувані операції протягом такого звітного податкового періоду.

Якщо платник податку придбає (виготовляє) товари/послуги та необоротні активи, які призначаються для їх використання в операціях, що не є об'єктом оподаткування або звільняються від оподаткування, то суми податку, сплачені (нараховані) у зв'язку з таким придбанням (виготовленням), не відносяться до податкового кредиту зазначеного платника.

Якщо у подальшому такі товари/послуги фактично використовуються в операціях, які не є об'єктом оподаткування або звільняються від оподаткування відповідно до Податкового кодексу України, чи основні фонди переводяться до складу невиробничих фондів або встановлено факти недостачі (крадіжки), то з метою оподаткування такі товари/послуги, основні фонди вважаються проданими за їх звичайною ціною у податковому періоді, на який припадає таке використання або переведення, але не нижче ціни їх придбання (виготовлення, будівництва, спорудження), у тому випадку, якщо платник податку скористався правом на податковий кредит за цими товарами/послугами.

Не відносяться до податкового кредиту суми податку, сплаченого (нарахованого) у зв'язку з придбанням товарів/послуг, не підтверджені

податковими накладними або оформлені з порушенням вимог чи не підтверджені митними деклараціями.

У разі якщо на момент перевірки платника податку органом державної податкової служби суми податку, які попередньо віднесені до податкового кредиту, залишаються не підтвердженими зазначеними документами, платник податку несе відповідальність відповідно до закону.

У разі якщо платник податку не включив у відповідному звітному періоді до податкового кредиту суму податку на додану вартість на підставі отриманих податкових накладних, таке право зберігається за ним протягом 365 календарних днів з дати виписки податкової накладної.

Платники податку, що застосовували касовий метод до набрання чинності Податкового кодексу України або застосовують касовий метод, мають право на включення до податкового кредиту сум податку на підставі податкових накладних, отриманих протягом 60 календарних днів з дати списання коштів з банківського рахунка платника податку.

Для банківських установ при одержанні ними права власності на заставне майно з метою подальшого продажу таке право зберігається до моменту продажу такого заставленого майна.

У разі якщо придбані та/або виготовлені товари/послуги частково використовуються в оподатковуваних операціях, а частково – ні, до сум податку, які платник має право віднести до податкового кредиту, включається та частка сплаченого (нарахованого) податку під час їх придбання або виготовлення, яка відповідає частці використання таких товарів/послуг в оподатковуваних операціях.

Частка використання сплаченого (нарахованого) податку за придбаними (ввезеними) товарами (послугами) між оподатковуваними та неоподатковуваними операціями визначається у відсотках як відношення обсягів з постачання оподатковуваних операцій (без урахування сум податку) за попередній календарний рік до сукупних обсягів постачання оподатковуваних та неоподатковуваних операцій (без урахування сум податку) за цей же попередній календарний рік. Визначена у процентах величина застосовується протягом поточного календарного року.

Платники податку, у яких протягом попереднього календарного року були відсутні неоподатковувані операції, а такі неоподатковувані операції почали здійснюватися у звітному періоді, а також новостворені платники податку проводять у поточному календарному році розрахунок частки використання придбаних товарів/послуг між оподатковуваними та неоподатковуваними операціями на підставі розрахунку, визначеного за фактичними даними обсягів з постачання оподатковуваних та неоподатковуваних операцій першого звітного податкового періоду, в якому задекларовані такі операції.

Розрахунок частки використання сплаченого (нарахованого) податку за придбаними (ввезеними) товарами (послугами) між оподатковуваними та неоподатковуваними операціями подається до органу державної податкової

служби одночасно з податковою декларацією звітного податкового періоду, в якому задекларовані такі оподатковувані та неоподатковувані операції.

Сума податку, що підлягає сплаті (перерахуванню) до Державного бюджету України або бюджетному відшкодуванню, визначається як різниця між сумою податкового зобов'язання звітного (податкового) періоду та сумою податкового кредиту такого звітного (податкового) періоду.

При позитивному значенні розрахованої суми, така сума підлягає сплаті (перерахуванню) до бюджету у строки, встановлені Податковим кодексом України.

При від'ємному значенні розрахованої суми, така сума враховується у зменшення суми податкового боргу з податку, що виник за попередні звітні (податкові) періоди (у тому числі розстроченого або відстроченого), а в разі відсутності податкового боргу зараховується до складу податкового кредиту наступного звітного (податкового) періоду.

Якщо в наступному податковому періоді розрахована сума має від'ємне значення, то:

а) бюджетному відшкодуванню підлягає частина такого від'ємного значення, яка дорівнює сумі податку, фактично сплаченій отримувачем товарів/послуг у попередніх податкових періодах постачальникам таких товарів/послуг або до Державного бюджету України, а в разі отримання від нерезидента послуг на митній території України сумі податкового зобов'язання, включеного до податкової декларації за попередній період за отримані від нерезидента послуги отримувачем товарів/послуг;

б) залишок від'ємного значення попередніх податкових періодів після бюджетного відшкодування включається до складу сум, що відносяться до податкового кредиту наступного податкового періоду.

При відповідності критеріям, наведеним у Податковому кодексі України платники податку мають право на автоматичне бюджетне відшкодування ПДВ.

Порядок бюджетного відшкодування ПДВ наведено у табл. 6.1.

Фізичні особи суб'єкти підприємницької діяльності обов'язково мають вести документи обліку та звітності щодо податку на додану вартість. До обов'язкових документів обліку належать:

- податкова накладна;
- ресстр виданих та отриманих податкових накладних.

Податкова накладна є звітним податковим документом і одночасно розрахунковим документом. Порядок заповнення податкових накладних затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 01.11.2011 № 1379²¹.

Платник податку зобов'язаний надати покупцю (отримувачу) на його вимогу підписану уповноваженою платником особою та скріплену печаткою податкову накладну, у якій зазначаються в окремих рядках:

- а) порядковий номер податкової накладної;
- б) дата виписування податкової накладної;

²¹ *Наказ Міністерства фінансів України від 01.11.2011 № 1379 «Про затвердження форми податкової накладної та Порядку заповнення податкової накладної» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=21333-11>.*

- в) прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи, зареєстрованої як платник податку на додану вартість – продавця товарів/послуг;
- г) податковий номер платника податку (продавця та покупця);
- г) податкова адреса фізичної особи – продавця, зареєстрованої як платник податку;
- д) повна або скорочена назва, зазначена у статутних документах юридичної особи або прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи, зареєстрованої як платник податку на додану вартість, – покущя (отримувача) товарів/послуг;
- е) опис (номенклатура) товарів/послуг та їх кількість, обсяг;
- є) ціна постачання без урахування податку;
- ж) ставка податку та відновідна сума податку в цифровому значенні;
- з) загальна сума коштів, що підлягають сплаті з урахуванням податку;
- и) вид цивільно-правового договору;
- і) код товару УКТ ЗЕД (для підакцизних товарів та товарів ввезених на митну територію України).

Таблиця 6.1

Бюджетне відшкодування ПДВ

Порядок бюджетного відшкодування	Звичайний	Автоматичний
Камеральна перевірка, календарні дні після граничного терміну подачі податкової звітності (к.дн.)	30	20 5 з 01.01.2014
Визначення відповідності платника податку зазначеним критеріям в автоматизованому режимі, к.дн. після граничного терміну подачі податкової звітності		15
У разі не відповідності критеріям для автоматичного відшкодування, ДПС повідомляє про це платника, к.дн. після граничного терміну подачі податкової звітності		17
При потребі, виїзна документальна перевірка після камеральної, к.дн.	30	-
Висновок про відшкодування ПДВ для ДКУ, робочі дн.	5	3
ДКУ перераховує кошти на поточний рахунок платника ПДВ, операційні дн.	5	3

У разі звільнення від оподаткування у випадках, передбачених статтею 197 Податкового кодексу України, у податковій накладній робиться запис «Без ПДВ» з посиланням на відповідний пункт та/або підпункт статті 197 Податкового кодексу України.

Податкова накладна виписується у двох примірниках у день виникнення податкових зобов'язань продавця. Оригінал податкової накладної видається покупцю, копія залишається у продавця товарів/послуг.

Платник податку веде реєстр виданих та отриманих податкових накладних в електронному вигляді, у якому зазначаються порядковий номер податкової накладної, дата її виписки (отримання), загальна сума постачання та сума нарахованого податку, а також реєстраційний номер платника податку – продавця, який видав податкову накладну такому платнику податку. Порядок ведення такого реєстру затверджений Наказом Державної податкової адміністрації України від 24.12.2010 № 1002²².

Платники податку щомісяця в терміни, що передбачені для подання податкової звітності (календарний місяць), у тому числі для яких Податковим кодексом України встановлено звітний податковий період – квартал, подають органу державної податкової служби копії записів у реєстрах виданих та отриманих податкових накладних за такий період в електронному вигляді.

Звітним документом з податку на додану вартість є податкова декларація. Подання податкової декларації передбачено пунктом 46.1 статті 46 розділу II «Адміністрування податків, зборів (обов'язкових платежів)» та статтею 203 розділу V «Податок на додану вартість» Податкового кодексу України. Механізм заповнення та подання декларації визначено Порядком заповнення і подання податкової звітності з податку на додану вартість, затвердженим Наказом Міністерства фінансів України від 25.11.2011 р. №1492²³.

Податкова декларація подається за базовий звітний (податковий) період, що дорівнює календарному місяцю, протягом 20 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного (податкового) місяця.

Платник податку зобов'язаний самостійно сплатити суму податкового зобов'язання, зазначену у поданій ним декларації протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного строку, передбаченого для подання податкової декларації.

До податкової звітності з податку на додану вартість належать:

- податкова декларація з податку на додану вартість (далі – декларація);
- податкова декларація з податку на додану вартість (скорочена). Такий вид декларації подають платники податку, які згідно зі статтею 209 розділу V Податкового кодексу України застосовують спеціальний режим оподаткування діяльності у сфері сільського та лісового господарства, а також рибальства;
- податкова декларація з податку на додану вартість (спеціальна). Її подають платники податку – сільськогосподарські підприємства усіх форм власності, які відповідають вимогам статті 209 розділу V Податкового кодексу України, але не обрали спеціальний режим оподаткування діяльності у сфері

²² Наказ Державної податкової адміністрації України від 24.12.2010 № 1002 «Про затвердження форми Реєстру виданих та отриманих податкових накладних та Порядку його ведення». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=21402-10>

²³ Наказ Міністерства фінансів України від 25.11.2011 р. №1492 «Про затвердження форм та порядку заповнення і подання податкової звітності з податку на додану вартість». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/21490-11>.

сільського, лісового господарства і рибальства та реалізують молоко, худобу, птицю, вовну власного виробництва, а також молочні продукти, молочну сировину та м'ясопродукти, вироблені у власних переробних цехах;

➤ податкова декларація з податку на додану вартість (переробного підприємства). Подається платниками податку – переробними підприємствами, які згідно із пунктом 1 підрозділу 2 розділу XX Податкового кодексу України застосовують особливий порядок сплати податку на додану вартість за реалізовані ними молоко, молочну сировину та молочні продукти, м'ясо та м'ясопродукти, іншу продукцію переробки тварин, закуплених у живій вазі (шкури, субпродукти, м'ясо-кісткове борошно);

➤ уточнюючий розрахунок податкових зобов'язань з податку на додану вартість у зв'язку з виправленням самостійно виявлених помилок;

➤ уточнюючий розрахунок податкових зобов'язань з податку на додану вартість у зв'язку з виправленням самостійно виявлених помилок (щодо діяльності у сфері сільського та лісового господарства, а також рибальства);

➤ уточнюючий розрахунок податкових зобов'язань з податку на додану вартість у зв'язку з виправленням самостійно виявлених помилок (щодо діяльності у сфері сільського господарства, але без вибору спеціального режиму оподаткування);

➤ уточнюючий розрахунок податкових зобов'язань з податку на додану вартість у зв'язку з виправленням самостійно виявлених помилок (щодо діяльності переробних підприємств);

➤ копії записів у реєстрах виданих та отриманих податкових накладних в електронному вигляді;

➤ розрахунок податкових зобов'язань, нарахованих отримувачем послуг, не зареєстрованим як платник податку на додану вартість, які постачаються нерезидентами, у тому числі їх постійними представництвами, не зареєстрованими платниками податків, на митній території України.

Декларація подається платником до підрозділу органу державної податкової служби, яким здійснюється приймання податкової звітності, за формою, встановленою на дату подання.

До декларації вносяться дані податкового обліку платника окремо за кожний звітний (податковий) період без наростаючого підсумку.

Декларація подається до органу державної податкової служби, в якому перебуває на обліку платник податку, одним із таких способів на вибір платника податків:

➤ особисто платником податків або уповноваженою на це особою;

➤ надсилається поштою з повідомленням про вручення та з описом вкладення;

➤ засобами електронного зв'язку в електронній формі з дотриманням умови щодо реєстрації електронного підпису підзвітних осіб у порядку, визначеному законодавством.

Платники податків, що належать до великих та середніх підприємств, подають податкові декларації до органу державної податкової служби засобами електронного зв'язку в електронній формі з дотриманням умови щодо

реєстрації електронного підпису підзвітних осіб у порядку, визначеному законодавством.

Податкова звітність у паперовій формі подається на аркушах формату А 4, в електронній формі – у порядку підготовки і подання податкових документів в електронному вигляді засобами телекомунікаційного зв'язку, встановленому центральним органом державної податкової служби.

Податкова звітність у паперовій формі заповнюється таким чином, щоб забезпечити збереження записів та вільне читання тексту (цифр) протягом установленого строку зберігання звітності.

У рядках, де відсутні дані для заповнення, має бути проставлений прочерк (для паперової форми звітності).

Усі показники у податковій звітності проставляються у гривнях без копійок з відповідним округленням за загальнозстановленими правилами.

4. Ставки, елементи нарахування та механізм обчислення акцизного податку

Особливості акцизного податку яскраво проявляються в процесі порівняння його з податком на додану вартість. Механізм нарахування і сплати акцизного податку схожий на механізм нарахування і сплати податку на додану вартість. Так, обидва податки через включення їх у ціну товару у вигляді надбавки, значно впливають на процес ціноутворення, коригують попит і пропозицію шляхом збільшення ціни товару.

За сплатою акцизного податку здійснюється контроль як з облікової, так і з «фізичної» точок зору, що забезпечує стійке поступлення даного податку до бюджету.

Традиційно акцизи є специфічними тарифами. Специфічні акцизи, які сплачуються в момент продажу товару виробником мають наступні переваги:

1) спрощується система контролю, завданнями якого є перевірка фактичного випуску продукції;

2) специфічні тарифи відповідають «філософії покарання» традиційних акцизів, коли акциз знімається з фактичної кількості спожитого товару, а не з його вартості;

3) специфічні акцизи дають змогу уникнути маніпуляцій з якістю й сортами товару та податковими зобов'язаннями;

4) специфічні тарифи сприяють приховуванню дуже високої ставки акцизного податку відносно ціни, яка є очевидною при адвалерному тарифі.

За теорією оптимального оподаткування в ціні підакцизного товару є гранична оптимальна питома вага акцизного податку, яка може підтримуватися в інтересах бюджету шляхом індексації специфічних ставок або запровадження паралельних адвалерних ставок для нейтралізації впливу інфляції. База оподаткування при специфічних (твердих) ставках може бути захищена від інфляції шляхом регулярного коригування ставок з врахуванням цієї інфляції, оскільки за умови інфляції ефективність такої ставки падатиме. Підвищення

акцизних ставок, безумовно, збільшує ефективність цих ставок і певною мірою компенсує знецінену інфляцією базу оподаткування в попередніх періодах.

Щодо методики розрахунку акцизного податку, то вона єдина. Акцизний податок включається до ціни реалізації товару поряд із собівартістю і прибутком. Після того на цю суму нараховується податок на додану вартість.

Підакцизними товарами, як правило, виступають алкогольні та тютюнові вироби, бензин і автомобілі, причому акцизи на перші дві групи (алкоголь і тютюн) регресивні, тоді як на останні прогресивні.

Відмінною рисою сучасних акцизів виступають наступні два фактори. По-перше, податок нараховується або на вартість, або на одиницю продукції з поправкою на інфляцію. По-друге, методи оподаткування доданої вартості використовуються для кредитування акцизів, сплачених за ресурси, використані для виробництва підакцизної продукції.

З точки зору соціальної справедливості, акцизний податок має переваги над податком на додану вартість, оскільки підакцизні товари споживаються, як правило, заможними верствами населення, що пом'якшує регресивність посередніх податків, основний тягар яких розподіляється між широкими верствами.

Акцизний податок – це непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених Податковим кодексом України як підакцизні, що включається до ціни таких товарів (продукції). Перелік товарів (продукції), на які встановлюється акцизний податок, та його ставки затверджуються Верховною Радою України.

Акцизний податок, як і інший податок характеризується наявністю основних елементів. Елементи податку найбільш точно характеризують природу та внутрішній зміст акцизного податку. Так, відповідно до Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 року №2755-VI із змінами та доповненнями, основними елементами податку є:

1) Платники податку:

➤ особи, які виробляють підакцизні товари (продукцію) на митній території України, у тому числі з давальницької сировини;

➤ особи-суб'єкти господарювання, які ввозять підакцизні товари (продукцію) на митну територію України;

➤ фізичні особи-резиденти або нерезиденти, які ввозять підакцизні товари (продукцію) на митну територію України в обсягах, що підлягають оподаткуванню, відповідно до митного законодавства;

➤ особи, які реалізують конфісковані підакцизні товари (продукцію), визнані беззаявними, підакцизні товари (продукцію), за якими не звернувся власник до кінця строку зберігання, та підакцизні товари (продукцію), що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходять у власність держави, якщо ці товари (продукція) підлягають реалізації (продажу) в установленому законодавством порядку;

➤ особи, які реалізують або передають у володіння, користування чи розпорядження підакцизні товари (продукцію), що були ввезені на митну територію України із звільненням від оподаткування до закінчення строку,

визначеного законом відповідно до пункту 213.3 статті 213 Податкового кодексу України;

➤ особи, на які покладається дотримання вимог митних режимів, що передбачають звільнення від оподаткування, у разі порушення таких вимог;

➤ особи, на які покладається виконання умов щодо цільового використання підакцизних товарів (продукції), на які встановлено ставку податку 0 гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту, 0 євро за 1000 кг нафтопродуктів у разі порушення таких умов;

➤ особи, на які при здійсненні операцій з підакцизними товарами (продукцією), які не підлягають оподаткуванню або звільнюються від оподаткування, покладається виконання умов щодо цільового використання підакцизних товарів (продукції) у разі порушення таких умов.

2) *Об'єктом оподаткування є операції з:*

➤ реалізації вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції);

➤ реалізації (передачі) підакцизних товарів (продукції) з метою власного споживання, промислової переробки, здійснення внесків до статутного капіталу, а також своїм працівникам;

➤ ввезення підакцизних товарів (продукції) на митну територію України;

➤ реалізації конфіскованих підакцизних товарів (продукції), підакцизних товарів (продукції), визнаних безхазяйними, підакцизних товарів (продукції), за якими не звернувся власник до кінця строку зберігання, та підакцизних товарів (продукції), що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходять у власність держави;

➤ реалізації або передачі у володіння, користування чи розпорядження підакцизних товарів (продукції), що були ввезені на митну територію України із звільненням від оподаткування до закінчення строку, визначеного законодавством, відповідно до пункту 213.3 статті 213 Податкового кодексу України;

➤ обсяги та вартість втрачених підакцизних товарів (продукції), що перевищують встановлені норми втрат з урахуванням пункту 214.6 статті 214 Податкового кодексу України.

3) *База оподаткування.*

При застосуванні адвалорних ставок податку як при виробництві на митній території України, так і при імпорті підакцизних товарів (продукції) базою оподаткування є вартість реалізованого (ввезеного) такого товару, визначена за встановленими виробником (імпортером) максимальними роздрібними цінами без податку на додану вартість та з урахуванням акцизного податку. При проведенні обчислення сум податкового зобов'язання з максимальної роздрібною ціною податок на додану вартість виключається.

Базою оподаткування у разі обчислення акцизного податку за специфічними ставками у твердих сумах з одиниці товару (продукції) з вироблених на митній території України, імпортованих на митну територію України підакцизних товарів (продукції) є їх кількісна величина, визначена в одиницях виміру ваги, об'єму, об'єму циліндрів двигуна автомобіля або в інших натуральних показниках.

У разі втрати підакцизних товарів базою оподаткування є кількість (вартість) підакцизних товарів, що могла б бути вироблена з наднормативно втрачених товарів, сировини, або вартість та обсяги втрачених товарів (продукції), щодо яких допущено втрати понад установлені норми.

3) ставки акцизного податку.

Для оподаткування акцизним податком Податковим кодексом України встановлено ставки в твердих сумах з одиниці товару (продукції) – гривнях та євро – специфічні, а також у процентах до обороту реалізації (ввезення) товару (продукції) – адвалорні (рис. 6.1).

Рис. 6.1. Ставки акцизного податку.

Специфічні ставки застосовуються для спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, пива і встановлені в національній грошовій одиниці – гривні, а також для нафтопродуктів і транспортних засобів та кузовів до них, які встановлені в іноземній грошовій одиниці – євро.

Адвалорні ставки у процентах до обороту реалізації (ввезення) товару (продукції), визначеного за максимальними роздрібними цінами, без податку на додану вартість, встановлено тільки для тютюнових виробів.

Для підакцизних товарів (продукції), на які встановлено ставки податку одночасно у відсотках до обороту з реалізації та у твердих сумах з одиниці реалізованого товару (продукції), сума податку визначається одночасно за обома ставками окремо за кожним видом товару, на який встановлено максимальну роздрібну ціну.

Специфічні ставки податку, встановлені в національній валюті, підлягають щорічній індексації. Так до завдань Кабінету Міністрів України

віднесено щорічне (до 1 червня) внесення до Верховної Ради України проєкту закону про внесення змін до Кодексу щодо індексації ставок акцизного податку, визначених в абсолютних значеннях, з урахуванням індексів інфляції.

Датою виникнення податкових зобов'язань зі сплати акцизного податку щодо підакцизних товарів, вироблених на митній території України, визначено дату реалізації таких товарів (продукції), за винятком випадків відтермінування сплати податку за податковим векселем на строк 90 або 180 днів. Датою виникнення податкового зобов'язання при імпорті підакцизних товарів (продукції) є дата подання митному органу вантажно-митної декларації для відповідного митного оформлення. Крім того, у разі встановлення порушень митних режимів, згідно з якими при митному оформленні податок не сплачувався, датою виникнення податкового зобов'язання є дата встановлення такого порушення. При цьому сума податку розраховується за ставками податку, які діяли на момент митного оформлення підакцизних товарів (продукції) у такому митному режимі без сплати податку.

Суми податку, що підлягають сплаті, з підакцизних товарів (продукції), вироблених на митній території України, визначаються платником податку самостійно, виходячи з об'єктів оподаткування, бази оподаткування та ставок цього податку, що діють на дату виникнення податкових зобов'язань. Податок з товарів (продукції), на які встановлені ставки податку в іноземній валюті, сплачується у національній валюті і розраховується за офіційним курсом гривні до іноземної валюти, встановленим Національним банком України, що діє на перший день кварталу, в якому здійснюється реалізація товару (продукції), і залишається незмінним протягом кварталу.

Таким чином, при реалізації товарів на внутрішній території України акцизний податок визначається за такими формулами. Якщо для товарів встановлено ставку акцизного податку в грошовому еквіваленті до фізичної одиниці вимірювання товару, то сума акцизного податку обчислюється за формулою:

1) при застосуванні ставки акцизного податку в гривнях:

$$A = C \times K, \quad (6.1)$$

де: A – сума акцизного податку;

C – ставка акцизного податку;

K – кількість товару, визначена у фізичних одиницях вимірювання.

2) при застосуванні ставки акцизного податку в євро:

$$A = C \times \epsilon \times K, \quad (6.2)$$

де: A – сума акцизного податку;

C – ставка акцизного податку;

K – кількість товару, визначена у фізичних одиницях вимірювання;

ϵ – курс гривні до євро станом на перший день відповідного кварталу.

Суми податку з товарів (продукції), які ввозяться на митну територію України, що підлягають сплаті, визначаються платниками податку самостійно, виходячи з об'єктів оподаткування, бази оподаткування та ставок цього податку. Податок із підакцизних товарів (продукції), що ввозяться на митну

територію України, обчислюється у національній валюті за офіційним курсом гривні до іноземної валюти, встановленим Національним банком України на дату подання митному органу митної декларації до митного оформлення.

Отже, якщо до товарів, які ввозяться на митну територію України застосовується специфічна ставка, то суми податку розраховуються за наведеними формулами 6.1 і 6.2. Натомість при застосуванні адвалорної ставки сума податку обчислюється виходячи з вартості, розрахованої за максимальними роздрібними цінами. При цьому до бази оподаткування при імпорті підкацизних товарів і визначенні податку за адвалорними ставками мито не включається.

Відповідно до діючих норм Податкового кодексу України, лише адвалорні ставки акцизного податку не застосовуються до жодного підкацизного товару. Натомість для тютюнових виробів встановлені специфічні та адвалорні ставки одночасно. Тому розглянемо детальніше механізм нарахування акцизного податку для цієї категорії товарів.

Обчислення сум податку з тютюнових виробів здійснюється одночасно за адвалорними та специфічними ставками (табл. 6.2).

Таблиця 6.2

Ставки акцизного податку на сигарети в Україні

Код товару (продукції) згідно з УКТ ЗЕД	Опис товару (продукції) згідно з УКТ ЗЕД	Ставки податку			
		специфічна		адвалорна	
		одиниці виміру	ставка	одиниці виміру	ставка
2402 20 90 10	Сигарети без фільтра, цигарки	гривень за 1000 штук	43,03	відсотків	20
2402 20 90 20	Сигарети з фільтром	гривень за 1000 штук	96,21	відсотків	25

При визначенні податкового зобов'язання на сигарети одного найменування сума акцизного податку, обчислена одночасно за встановленими адвалорною та специфічною ставками акцизного податку, не повинна бути меншою встановленого мінімального акцизного податкового зобов'язання (табл. 6.3).

Таблиця 6.3

Мінімальне акцизне податкове зобов'язання зі сплати акцизного податку на тютюнові вироби в Україні

Код товару (продукції) згідно з УКТ ЗЕД	Опис товару (продукції) згідно з УКТ ЗЕД	Мінімальне акцизне податкове зобов'язання	
		одиниці виміру	сума
2402 20 90 10	Сигарети без фільтра, цигарки	гривень за 1000 штук	61,47
2402 20 90 20	Сигарети з фільтром	гривень за 1000 штук	160,35

За наявності у місці торгівлі тютюновими виробами таких виробів одного найменування, на пачках, коробках та сувенірних коробках яких зазначені різні максимальні роздрібні ціни, продаж таких тютюнових виробів здійснюється за

цінами, не вищими ніж ті, що зазначені на відповідних пачках, коробках та сувенірних коробках.

Сума акцизного податку, якщо ставка встановлена одночасно у відсотках до обороту з реалізації та у твердих сумах з одиниці реалізованого товару (продукції), обчислюється шляхом додавання сум акцизного податку, обчисленими за такими ставками за кожним видом товару за кожною максимальною роздрібною ціною окремо, за формулою:

$$a = a_1 + a_2, \quad (6.3)$$

де: a_1 – сума акцизного податку, обчислена за ставками у відсотках до обороту з реалізації, a_2 – сума акцизного податку, обчислена за ставками у твердих сумах з одиниці реалізованого товару (продукції).

Після визначення сум акцизного податку за кожним видом товару, на який встановлено максимальну роздрібну ціну, визначається сума податкового зобов'язання, обчислена одночасно за ставками у відсотках до обороту з реалізації та за ставками у твердих сумах з одиниці реалізованого товару (продукції) за формулою:

$$A = \sum a. \quad (6.4)$$

де: A – сума податкового зобов'язання, a – сума акцизного податку, обчислена за кожною максимальною роздрібною ціною за кожним видом товару.

Подальший механізм передбачає розрахунок акцизного податку за мінімальним акцизним податковим зобов'язанням. Лише після цього заповняється декларація, в якій вказується або зобов'язання, розраховане виходячи зі застосування одночасно адвалерної і специфічної ставок, або мінімальне акцизне зобов'язання якщо воно більше.

Сума акцизного податку, якщо ставка встановлена у відсотках до обороту з ціни реалізації, обчислюється у такому порядку.

Спочатку визначається оподаткований оборот за цінами реалізації, без урахування податку на додану вартість, за кожною ціною реалізації за кожним видом товару (продукції) окремо за формулою

$$o = (y - n) \times k, \quad (6.5)$$

де: o – оподаткований оборот, y – ціна реалізації, n – сума податку на додану вартість у ціні реалізації, k – кількість реалізованого товару (продукції).

Після визначення оборотів обчислюється сума акцизного податку за кожним видом товарів за формулою:

$$a = c \times o, \quad (6.6)$$

де: a – сума акцизного податку за ставками у відсотках до обороту з ціни реалізації, c – ставка акцизного податку у відсотках до обороту з ціни реалізації, o – оподаткований оборот за кожним видом товару (продукції).

Податковим періодом з акцизного податку визначено податковий звітний місяць. Суми податку перераховуються до бюджету виробниками підакцизних товарів (продукції) протягом 10 календарних днів, що настають за останнім

днем відповідного граничного строку, передбаченого для подання податкової декларації за місячний податковий період. Детальніше терміни сплати акцизного податку наведено у табл. 6.4.

Таблиця 6.4

Терміни сплати акцизного податку в Україні

№ п/п	Платники податку	Термін сплати
1.	Виробники підакцизних товарів перераховують податок до бюджету	Протягом 10 календарних днів, наступних за останнім днем подачі податкової декларації за місячний податковий період
3.	Власник готової продукції, виробленої з давальницької сировини	Не пізніше дати відвантаження йому, або за його дорученням іншій особі, готової продукції
4.	Імпортери товарів на митну територію України	До або в день подання митної декларації
5.	Імпортери маркованої підакцизної продукції	Під час придбання марок акцизного податку з доплатою (у разі потреби) на день подання митної декларації

Форма податкової декларації з акцизного податку, порядок її заповнення та подання затверджено Наказом Державної податкової адміністрації України від 24.12.2010 р. № 1030 «Про затвердження форми Декларації акцизного податку, Порядку заповнення та подання Декларації акцизного податку»²⁴.

Декларація акцизного податку складається із загальної частини, що містить необхідні обов'язкові реквізити платника, та чотирьох розділів, що складаються платниками залежно від виду підакцизних товарів, додатків розрахунків для обчислення суми податку залежно від виду встановлених ставок акцизного податку, а також розділу, що заповнюється працівниками органів державної податкової служби після подання Декларації акцизного податку.

5. Порядок визначення та елементи розрахунку мита

Мито є непрямим податком, що стягується з товарів, транспортних засобів, інших предметів, які переміщуються через митний кордон країни. Це переміщення може бути пов'язане з увезенням або вивезенням товарів чи транспортних засобів. Цей податок виконує фіскальну та регулюючу функції. Регулююча функція спрямована на формування раціональної структури імпорту та експорту, захист національного виробника, заохочення або обмеження експорту.

²⁴ Наказ Державної податкової адміністрації України від 24.12.2010 р. № 1030 «Про затвердження форми Декларації акцизного податку, Порядку заповнення та подання Декларації акцизного податку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=20086-11>

На практиці застосовується кілька видів мита: ввізне, вивізне, сезонне, спеціальне, антидемпінгове, компенсаційне.

Ввізне мито нараховується на товари та інші предмети за ввезення таких на митну територію. Воно є диференційованим:

- щодо товарів, які походять з держав, що входять разом з Україною до митних союзів або утворюють спеціальні митні зони;

- щодо товарів, котрі походять з країн або економічних союзів, які користуються в Україні режимом найбільшого сприяння.

Ввізне мито нараховується на товари та інші предмети за їх вивезення за межі митної території.

Сезонне мито застосовується на окремі товари на строк не більший за чотири місяці від моменту його встановлення. Сезонне мито може бути ввізним і вивізним.

Спеціальне мито застосовується:

- як спосіб захисту українських виробів у цілому;

- як спосіб захисту національного товаровиробника, коли товари ввозяться на митну територію України в обсягах або за умов, що можуть завдавати шкоди національному товаровиробнику;

- як запобіжний засіб щодо учасників зовнішньоекономічної діяльності, які порушують національні інтереси у сфері зовнішньоекономічної діяльності;

- як заходи у відповідь на дискримінаційні або недружні дії інших держав, митних союзів.

Антидемпінгове мито застосовується у разі:

- ввезення на митну територію товарів, і є об'єктом демпінгу, що завдає шкоди національному товаровиробнику;

- вивезення за межі митної території товарів за ціною, істотно нижчою від цін інших експортерів подібних або конкуруючих товарів.

Компенсаційне мито застосовується у разі:

- ввезення на митну територію товарів, які є об'єктом субсидованого імпорту, що завдає шкоди національному товаровиробнику;

- вивезення за межі митної території товарів для виробництва переробки, продажу або споживання котрих надавалася субсидія, якщо таке вивезення завдає шкоди державі.

Міжнародна практика (а також і досвід України) свідчать, що найбільш поширеними є мито на імпорт.

Платниками мита є фізичні та юридичні особи. Сплата податку здійснюється за перетинання митного кордону. У кінцевому підсумку реальними платниками мита на імпорт є споживачі товарів, що імпортуються. Суб'єкти підприємництва, які імпортують товари для наступної реалізації, під час перетину митного кордону сплачують мито за рахунок своїх оборотних коштів, що, зрозуміло, впливає на їхній фінансовий стан. На період від сплати ввізного мита до реалізації споживачам товарів, що імпортуються, відбувається відволікання (імобілізація) оборотних коштів імпортерів.

На фінансову діяльність імпортерів – суб'єктів господарювання будуть справляти вплив: визначення об'єкта оподаткування, розмір ставок податку, податкові пільги, терміни сплати ввізного мита до бюджету.

Об'єктом оподаткування є митна вартість товару що переміщується через митний кордон. Для визначення митної вартості товару, що імпортується, вартість товару у валюті, яку визначено укладеним контрактом, перераховується в національну валюту України за курсом Національного банку на день подання митної декларації.

Користуються двома видами ставок для обчислення суми мита:

- у відсотках до митної вартості товарів, що переміщуються через митний кордон;

- у грошовому розмірі на одиницю товару.

На підакцизні товари встановлено ставки специфічного ввізного мита. Для більшості видів підакцизних товарів ставку ввізного мита встановлено в ЄВРО з одиниці товарів, що імпортуються. Перелік товарів, що підлягають митному оподаткуванню, значно ширший, ніж перелік підакцизних товарів.

Контроль за стягненням мита здійснюють митні органи.

Питання для самоперевірки:

1. Охарактеризуйте об'єкти оподаткування податком на додану вартість при ввезенні товарів на митну територію України.

2. Назвіть особливості формування податкового зобов'язання та податкового кредиту.

3. Охарактеризуйте об'єкти оподаткування акцизним податком при ввезенні товарів на митну територію України.

4. Дайте характеристику ставок акцизного податку.

5. Який порядок і методика нарахування та сплати мита?

ТЕМА 7 МАЙНОВЕ ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

1. Платники та умови справляння майнових податків

Важливими податками в сучасних системах оподаткування виступають майнові податки і збори. Вони встановлюються відносно майна, яке перебуває у власності того чи іншого платника. Перелік майна, що оподатковується, визначається чинним податковим законодавством.

Характерним прикладом майнових податків і зборів в Україні є збір за першу реєстрацію транспортного засобу, податок за землю (за умови, що земля знаходиться у власності платника) та податок на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки. Такі платежі виступають значним джерелом формування дохідної частини бюджетів, і як наслідок, джерелом фінансування економічних і соціальних програм розвитку регіонів.

Збором за першу реєстрацію оподатковуються наземні, водні та повітряні транспортні засоби. В процесі адміністрування збору за першу реєстрацію транспортного засобу існують певні недоліки, які створюють перепони для повноти його надходження. Ці недоліки в основну стосуються обміну інформацією про наявність транспортних засобів у фізичних осіб між органами, які контролюють процес справляння збору.

Умовно транспортні засоби, що підлягають оподаткуванню можна поділити на три групи:

- 1) наземні транспортні засоби (легкові та вантажні автомобілі, мотоцикли (мопеди), велосипед з двигуном, трактори колісні);
- 2) водні транспортні засоби (яхти і судна парусні з допоміжним двигуном або без нього, човни моторні та катери);
- 3) повітряні транспортні засоби (літаки і вертольоти).

Платниками збору за першу реєстрацію транспортного засобу виступають фізичні особи, які здійснюють в Україні першу реєстрацію транспортних засобів.

Об'єктом оподаткування є колісні транспортні засоби, судна, зареєстровані у державному судновому реєстрі України або у Судновій книзі України.

Іншим загально відомим податком, який виступає майновим є податок на землю. В Україні він справляється у вигляді плати за землю, яку розподілено на земельний податок та орендну плату за землю. Власники земельних ділянок, земельних часток (паїв) та землекористувачі, крім орендарів та інвесторів – учасників угоди про розподіл продукції, сплачують земельний податок. За земельні ділянки, надані в оренду, справляється орендна плата.

Орендна плата за землю – це платіж, який орендар вносить орендодавцеві за користування земельною ділянкою. Орендарями земельних ділянок виступають фізичні особи, яким на підставі договору оренди належить право володіння і користування земельною ділянкою. Орендарями земельних ділянок можуть бути громадяни і юридичні особи України, іноземці та особи без

громадянства, іноземні юридичні особи, міжнародні об'єднання та організації, а також іноземні держави.

Відтак, платниками плати за землю виступають власники земельних ділянок, а також користувачі землі, що знаходиться в державній або комунальній власності.

Іншим ефективним інструментом наповнення бюджету має стати податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, справляння якого передбачене Податковим кодексом України з 1 липня 2012 р. Оподаткування нерухомості як окремого виду справляння податків в Україні не було. В багатьох країнах податок на нерухомість входить до складу майнових податків.

Певним країнам притаманний єдиний податок на нерухомість. До таких країн відносять Великобританію, США в яких існує так звана система загального права. Що стосується окремих податків, які виступають складовими податку на нерухомість (земельний податок, податки на майно фізичних осіб і організацій), то їх справляння притаманне континентальній правовій системі.

На основі світового досвіду було розроблено механізм справляння податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. У Податковому кодексі України цей податок віднесено до місцевих податків. Платниками цього податку є власники житлової нерухомості, а базою оподаткування виступає житлова площа.

Такий підхід у сфері оподаткування нерухомості в Україні дещо суперечить світовій практиці в частині визначення бази оподаткування. У більшості держав світу податок справляється виходячи з ринкової вартості об'єкта нерухомості. В Україні ж цей підхід нівелюється, що спричиняє неврахування при оподаткуванні фактора розміщення житла.

2. Платники, об'єкти, ставки та механізм справляння плати за землю

Платниками податку є власники земельних ділянок, земельних часток (паїв) та землекористувачі. Об'єктом справляння плати за землю виступає земельна ділянка, яка знаходиться у власності платника або у його користуванні на умовах оренди (використання землі, що знаходиться в державній або комунальній власності).

Базою оподаткування плати за землю є:

➤ нормативна грошова оцінка земельних ділянок з урахуванням коефіцієнта індексації;

➤ площа земельних ділянок, нормативну грошову оцінку яких не проведено.

Податковим кодексом України встановлено ставки плати за землю в залежності від категорії земель та наявності грошової оцінки. Крім цього, при розрахунку плати за землю у визначених Податковим кодексом випадках застосовуються коефіцієнти.

Ставки податку за земельні ділянки, розташовані в межах населених пунктів, нормативну грошову оцінку яких не проведено, наведено у табл. 7.1.

Таблиця 7.1

Ставки плати за землю за земельні ділянки, розташовані в межах населених пунктів, нормативну грошову оцінку яких не проведено

Групи населених пунктів з чисельністю населення (тис. осіб)	Ставки податку (гривень за 1 кв. метр)	Коефіцієнт, що застосовується у містах Києві, Сімферополі, Севастополі та містах обласного значення
до 3	0,24	
від 3 до 10	0,48	
від 10 до 20	0,77	
від 20 до 50	1,2	1,2
від 50 до 100	1,44	1,4
від 100 до 250	1,68	1,6
від 250 до 500	1,92	2,0
від 500 до 1000	2,4	2,5
від 1000 і більше	3,36	3,0

Якщо земельна ділянка розташована за межами населеного пункту і грошову оцінку землі не проведено, то ставка встановлена у відсотках від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по Автономній Республіці Крим або по відповідній області (табл. 7.2).

Таблиця 7.2

Ставки плати за землю за земельні ділянки, розташовані за межами населених пунктів, нормативну грошову оцінку яких не проведено

Вид земельної ділянки	Ставки податку у % від нормативної грошової оцінки	Стаття (пункт, підпункт) р. XIII ПКУ
Земельні ділянки несільськогосподарських угідь, розташовані за межами населених пунктів	5	п. 277.1
Земельні ділянки, надані садівницьким товариствам, у тому числі зайняті садовими та/або дачними будинками фізичних осіб	5	п. 277.2
Земельні ділянки, передані у власність або надані в користування на землях природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення	5	п. 279.1
Земельні ділянки на землях водного фонду	0,3	п. 280.1
Земельні ділянки на землях водного фонду, а також за земельні ділянки лісогосподарського призначення, які зайняті виробничими, культурно-побутовими, господарськими та іншими будівлями і спорудами, у т. ч. нелісові землі, які використовуються для потреб лісового господарства	5	п. 280.2

Якщо грошова оцінка землі проведена, то ставки земельного податку встановлені за 1 га. землі у відсотках від їх грошової оцінки. (табл. 7.3).

Ставки земельного податку на земельні ділянки, грошову оцінку яких проведено

Вид земельної ділянки	Ставки земельного податку з 1 га землі у процентах від їх грошової оцінки	Стаття (пункт, підпункт) ПК
Рілля, сіножать, пасовище*	0,10	Ст. 272.1
Багаторічні насадження*	0,03	
Землі населених пунктів*	1,00	ст. 274.1
Земельні ділянки, що входять до складу земель лісового фонду і зайняті виробничими, культурно-побутовими, жилими будинками та господарськими будівлями і спорудами	0,30	ст. 276.1

* Ставки застосовуються по сільськогосподарських угіддях та землях населених пунктів, грошову оцінку яких проведено незалежно від місцезнаходження таких ділянок.

Згідно з п. 289.2 Податкового кодексу нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь, земель населених пунктів та інших земель несільськогосподарського призначення станом на 1 січня поточного року індексується на коефіцієнт індексації.

Коефіцієнт індексації визначається центральним органом виконавчої влади з питань земельних ресурсів шороку за формулою:

$$K_i = [I - 10] : 100, \quad (7.1)$$

де I – індекс споживчих цін за попередній рік.

У разі якщо індекс споживчих цін не перевищує 110%, такий індекс застосовується із значенням 110.

Підставою для нарахування податку за землю є документи, що встановлюють право власності або користування землею.

Іншим невід'ємним елементом плати за землю в Україні виступає орендна плата за землі державної та комунальної власності. Земельна ділянка може передаватися в оренду разом з насадженнями, будівлями, спорудами, водоймами, які знаходяться на ній, або без них.

Підставою для нарахування орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності є відомості визначенні договором оренди. Вплив на розмір даного платежу впливає цільове призначення земельної ділянки та її нормативна грошова оцінка.

Нарахування фізичним особам сум податку проводиться органами державної податкової служби, які видають платникам до 1 липня поточного року податкове повідомлення-рішення про внесення податку.

У разі переходу права власності на земельну ділянку від одного власника до іншого протягом календарного року податок сплачується попереднім власником за період з 1 січня цього року до початку того місяця, в якому він втратив право власності на зазначену земельну ділянку, а новим власником –

починаючи з місяця, в якому у нового власника виникло право власності.

У разі переходу права власності на земельну ділянку від одного власника до іншого протягом календарного року орган державної податкової служби надсилає податкове повідомлення-рішення новому власнику після отримання інформації про перехід права власності.

Податковим кодексом України не усунуто неоднозначність щодо фізичних осіб – підприємців як платників плати за землю. Якщо врахувати норму статті 51 Цивільного кодексу України, відповідно до якої до підприємницької діяльності фізичних осіб застосовуються нормативно-правові акти, що регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин, можна дійти до висновку, що стосовно плати за землю фізичні особи – підприємці мають дотримуватись тих правових норм, що поширюються на юридичних осіб, тобто відповідним чином нараховувати, звітувати і сплачувати плату за землю.

3. Порядок розрахунку збору за першу реєстрацію транспортного засобу

Фактично збір за першу реєстрацію транспортного засобу є податком з власників транспортних засобів, який перейменували у зв'язку зі скасуванням обов'язку сплачувати податок при проходженні техогляду, реєстрації та перереєстрації транспортних засобів в Україні.

Платниками збору є фізичні особи, які здійснюють першу реєстрацію в Україні транспортних засобів.

Об'єктами оподаткування збором є:

➤ колісні транспортні засоби;

➤ судна, зареєстровані у Державному судовому реєстрі України або у Судовій книзі України;

➤ літаки і вертольоти, зареєстровані у Державному реєстрі цивільних повітряних суден України або у Реєстрі державних повітряних суден України.

База оподаткування визначається:

1. Для колісних транспортних засобів:

а) для мотоциклів, легкових автомобілів (крім легкових автомобілів, обладнаних електродвигуном), автобусів (у тому числі мікроавтобусів), тракторів, вантажних автомобілів (у тому числі сідельних тягачів, інших спеціалізованих та спеціальних вантажних транспортних засобів, інших колісних транспортних засобів) – за об'ємом циліндрів двигуна в куб. сантиметрах;

б) для легкових автомобілів, обладнаних електродвигуном, – за потужністю двигуна в кВт;

2. Для суден:

а) для суден, обладнаних двигуном, – за потужністю двигуна в кВт;

б) для суден, які не обладнані двигуном, – за довжиною корпусу судна в сантиметрах;

3. Для літаків, вертольотів – за максимальною злітною масою.

Ставки збору встановлюються за 100 куб. сантиметрів об'єму циліндрів двигуна, за 1 кВт потужності двигуна, за 100 сантиметрів довжини корпусу судна або за кожен кілограм максимальної злітної маси.

Від сили збору звільняються легкові автомобілі для інвалідів з об'ємом циліндрів двигуна до 1500 куб. сантиметрів, що придбані за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів та/або безоплатно передані інвалідам відповідно до законодавства України, транспортні засоби будинків-інтернатів для громадян похилого віку та інвалідів, дитячих будинків-інтернатів, пансіонатів для ветеранів війни і праці, геріатричних пансіонатів, реабілітаційних установ для інвалідів та дітей-інвалідів, що фінансуються з державного та місцевого бюджетів. У разі відчуження таких транспортних засобів, особи, які отримали такі транспортні засоби у власність, зобов'язані сплатити збір за першу реєстрацію.

Збір сплачується фізичними особами перед проведенням першої реєстрації в Україні транспортних засобів. Сума збору обчислюється щодо кожного транспортного засобу як добуток відповідної бази оподаткування, ставки збору та відповідного коефіцієнта.

4. Елементи справляння податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки

З прийняттям Податкового кодексу України одним із місцевих податків визначено податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Оскільки його справляння було відстрочено до 1 липня 2012 р., детального механізму розрахунку цього податку за формою звітності нема. Тому, розглядаємо основні елементи справляння податку, визначені у Податковому кодексі.

Платниками податку є фізичні особи, в тому числі нерезиденти, які є власниками об'єктів житлової нерухомості. Якщо об'єкт житлової нерухомості перебуває у спільній частковій власності кількох осіб, платником податку є кожна з цих осіб за належну їй частку. Якщо об'єкт житлової нерухомості перебуває у спільній сумісній власності кількох осіб, але не поділений в натурі, платником податку є одна з таких осіб-власників, визначена за їх згодою, якщо інше не встановлено судом. Якщо об'єкт житлової нерухомості перебуває у спільній сумісній власності кількох осіб і поділений між ними в натурі, платником податку є кожна з цих осіб за належну їй частку.

Об'єктом оподаткування є об'єкт житлової нерухомості. Не є об'єктом оподаткування:

- а) об'єкти житлової нерухомості, які перебувають у власності держави або територіальних громад (їх спільній власності);
- б) об'єкти житлової нерухомості, які розташовані в зонах відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення, визначені законом;
- в) будівлі дитячих будинків сімейного типу;
- г) садовий або дачний будинок, але не більше одного такого об'єкта на одного платника податку;

г) об'єкти житлової нерухомості, які належать багатодітним сім'ям та прийомним сім'ям, у яких виховується трое та більше дітей, але не більше одного такого об'єкта на сім'ю;

д) гуртожитки.

Базою оподаткування є житлова площа об'єкта житлової нерухомості. База оподаткування об'єктів житлової нерухомості, які перебувають у власності фізичних осіб, обчислюється органом державної податкової служби на підставі даних Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, що безоплатно надаються органами державної реєстрації прав на нерухоме майно. У разі наявності у платника податку кількох об'єктів оподаткування база оподаткування обчислюється окремо за кожним з таких об'єктів.

База оподаткування об'єкта житлової нерухомості, що перебуває у власності фізичної особи - платника податку, зменшується:

а) для квартири – на 120 кв. метрів;

б) для житлового будинку – на 250 кв. метрів.

Таке зменшення надається один раз за базовий податковий (звітний) період і застосовується до об'єкта житлової нерухомості, у якій фізична особа – платник податку зареєстрована в установленому законом порядку, або за вибором такого платника до будь-якого іншого об'єкта житлової нерухомості, який перебуває в його власності.

Ставки податку встановлюються сільською, селищною або міською радою в таких розмірах за 1 кв. метр житлової площі об'єкта житлової нерухомості:

➤ для квартир, житлова площа яких не перевищує 240 кв. метрів, та житлових будинків, житлова площа яких не перевищує 500 кв. метрів, ставки податку не можуть перевищувати 1 відсоток розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року;

➤ для квартир, житлова площа яких перевищує 240 кв. метрів, та житлових будинків, житлова площа яких перевищує 500 кв. метрів, ставка податку становить 2,7 відсотка розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року.

Базовий податковий (звітний) період дорівнює календарному року.

Обчислення суми податку з об'єктів житлової нерухомості, які знаходяться у власності фізичних осіб, проводиться органом державної податкової служби за місцезнаходженням об'єкта житлової нерухомості.

Податкове повідомлення-рішення про суму податку, що підлягає сплаті, та платіжні реквізити надсилаються органами державної податкової служби платникам за місцезнаходженням об'єкта житлової нерухомості до 1 липня звітного року.

Щодо новоствореного (нововведеного) об'єкта житлової нерухомості податок сплачується фізичною особою-платником починаючи з місяця, в якому виникло право власності на такий об'єкт. Орган державної податкової служби надсилає податкове повідомлення-рішення зазначеному власнику після отримання інформації про виникнення права власності на такий об'єкт.

Платники податку на підставі документів, що підтверджують їх право власності на об'єкт оподаткування та місце проживання (реєстрації), мають право звернутися до органів державної податкової служби для звірки даних щодо житлової площі житлової нерухомості, пільги зі сплати податку, ставки податку та нарахованої суми податку. Орган державної податкової служби проводить перерахунок суми податку і надсилає податкове повідомлення-рішення зазначеному власнику.

Органи державної реєстрації прав на нерухоме майно, а також органи, що здійснюють реєстрацію місця проживання фізичних осіб, зобов'язані щоквартально, у 15-денний строк після закінчення податкового (звітного) кварталу подавати органам державної податкової служби відомості, необхідні для розрахунку податку, за місцем розташування такого об'єкта нерухомого майна станом на перше число відповідного кварталу в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Податок сплачується за місцем розташування об'єкта оподаткування і зараховується до відповідного бюджету згідно з положеннями Бюджетного кодексу України.

Податкове зобов'язання за звітний рік з податку сплачується фізичними особами – протягом 60 днів з дня вручення податкового повідомлення-рішення.

Питання для самоперевірки:

- 1. Охарактеризуйте об'єкти оподаткування податком на додану вартість при ввезенні товарів на митну територію України.***
- 2. Назвіть особливості формування податкового зобов'язання та податкового кредиту.***
- 3. Охарактеризуйте об'єкти оподаткування акцизним податком при ввезенні товарів на митну територію України.***
- 4. Дайте характеристику ставок акцизного податку.***
- 5. Який порядок і методика нарахування та сплати мита?***

ТЕМА 8. ЗБОРИ ЗА ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ

1. Порядок обчислення збору за спеціальне використання води

За використання води в Україні передбачено сплату спеціального збору. Якщо до прийняття Податкового кодексу він називався «збір за спеціальне водокористування в частині використання поверхневих та підземних вод» то з 1 січня 2011 року його назва – «збір за спеціальне використання води».

Платниками збору є водокористувачі – фізичні особи – підприємці, які використовують воду, отриману шляхом забору води з водних об'єктів (первинні водокористувачі) та/або від первинних або інших водокористувачів (вторинні водокористувачі), та використовують воду для потреб гідроенергетики, водного транспорту і рибництва.

Об'єктом оподаткування збором є фактичний обсяг води, який використовують водокористувачі, з урахуванням обсягу втрат води в їх системах водопостачання.

Об'єктом оподаткування збором за спеціальне використання води для потреб рибництва є фактичний обсяг води, необхідної для поповнення водних об'єктів під час розведення риби та інших водних живих ресурсів (у тому числі для поповнення, яке пов'язане із втратами води на фільтрацію та випаровування).

Ставки збору встановлюються у гривнях за:

- 100 куб. м.;
- 10000 куб. м.;
- 1 тоннаж-добу експлуатації;
- за 1 місце-добу експлуатації;
- 1 куб. метр води.

Водокористувачі самостійно обчислюють збір за спеціальне використання води та збір за спеціальне використання води для потреб гідроенергетики і рибництва шокварталу наростаючим підсумком з початку року, а за спеціальне використання води для потреб водного транспорту – починаючи з першого півріччя поточного року, у якому було здійснено таке використання.

Водокористувачі, які використовують воду із змішаного джерела, обчислюють збір, враховуючи обсяги води в тому співвідношенні, у якому формується таке змішане джерело, що зазначається в дозволах та договорах на поставку води, з урахуванням втрат води в їх системах водопостачання, ставок збору та коефіцієнтів.

Водокористувачі, які використовують воду з каналів, обчислюють збір виходячи з фактичних обсягів використаної води з урахуванням втрат води в їх системах водопостачання, встановлених лімітів використання води, ставок збору, встановлених для водного об'єкта, з якого забирається вода в канал, та коефіцієнтів.

Збір за спеціальне використання води для потреб гідроенергетики обчислюється, виходячи з фактичних обсягів води, пропущеної через турбіни гідроелектростанцій, та ставки збору.

За умови експлуатації водних шляхів вантажними самохідними і несамохідними суднами збір за спеціальне використання води для потреб водного транспорту обчислюється виходячи з фактичних даних обліку тоннаж-доби та ставки збору, а пасажирськими суднами – виходячи з місця-доби та ставки збору.

Справляння збору за спеціальне використання води для потреб гідроенергетики, водного транспорту і рибництва не звільняє водокористувачів від сплати збору за спеціальне використання води.

Збір за спеціальне використання води для потреб рибництва обчислюється виходячи з фактичних обсягів води, необхідної для поповнення водних об'єктів під час розведення риби та інших водних живих ресурсів (у тому числі для поповнення, яке пов'язане із втратами води на фільтрацію та випаровування), та ставок збору.

Водокористувачі, які застосовують для потреб охолодження обладнання оборотну систему водопостачання, обчислюють збір виходячи із фактичних обсягів води, використаної на підживлення оборотної системи. За всі інші обсяги фактично використаної води збір обчислюють на загальних підставах.

Обсяг фактично використаної води обчислюється водокористувачами самостійно на підставі даних первинного обліку згідно з показаннями вимірювальних приладів.

За відсутності вимірювальних приладів обсяг фактично використаної води визначається водокористувачем за технологічними даними (тривалість роботи агрегатів, обсяг виробленої продукції чи наданих послуг, витрати електроенергії, пропускна спроможність водопровідних труб за одиницю часу тощо). У разі відсутності вимірювальних приладів, якщо можливість їх встановлення існує, збір сплачується у двократному розмірі.

Органи, що видають дозволи на спеціальне водокористування, щороку до 20 січня подають органам державної податкової служби та органам водного господарства інформацію про водокористувачів, яким видано такі дозволи.

Водокористувачі, яким видано дозволи на спеціальне водокористування та які здійснюють постачання води іншим водокористувачам, щороку до 20 січня подають органам державної податкової служби та органам водного господарства перелік водокористувачів - абонентів.

У разі перевищення водокористувачами встановленого річного ліміту використання води збір обчислюється і сплачується у п'ятикратному розмірі виходячи з фактичних обсягів використаної води понад встановлений ліміт використання води, ставок збору та коефіцієнтів.

Базовий податковий (звітний) період для збору дорівнює календарному кварталу.

Платники збору обчислюють суму збору наростаючим підсумком з початку року та складають податкові декларації.

2. Порядок справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів

Із прийняттям Податкового кодексу України назву збору, яким оподатковується використання лісових ресурсів в Україні змінено. Якщо до 1.01.2011 р. він називався «збір за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду», то із прийняттям Податкового кодексу слова «та користування земельними ділянками лісового фонду» вилучено із назви.

Платниками збору є лісокористувачі – фізичні особи (крім фізичних осіб, які мають право безоплатно без видачі спеціального дозволу використовувати лісові ресурси відповідно до лісового законодавства), а також фізичні особи – підприємці, які здійснюють спеціальне використання лісових ресурсів на підставі спеціального дозволу (лісорубного квитка або лісового квитка) або відповідно до умов договору довгострокового тимчасового користування лісами.

Об'єктом оподаткування збором є:

- деревина, заготовлена в порядку рубок головного користування;
- деревина, заготовлена під час проведення заходів щодо поліпшення якісного складу лісів, їх оздоровлення, посилення захисних властивостей; з розчищення лісових ділянок, вкритих ліською рослинністю, у зв'язку з будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів тощо;

- другорядні лісові матеріали;

- побічні лісові користування;

- використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науково-дослідних робіт.

Ставки збору встановлені за заготовлю деревини основних і неосновних порід у гривнях за один щільний кубічний метр деревини в розрізі ділової (великої, середньої, дрібної) та дров'яної деревини. Вони застосовуються за заготовлю деревини з урахуванням розподілу лісів за поясами і розрядами.

Ліси поділено на два пояси. До першого поясу належать усі ліси, за винятком лісів Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей і лісів гірської зони Львівської області. До другого поясу належать ліси Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей і ліси гірської зони Львівської області.

Розряди встановлюються для кожного кварталу (урочища) виходячи з нижчезазначеної відстані між центром кварталу і найближчим нижнім складом лісозаготівельника, до якого деревина вивозиться безпосередньо з лісосіки, або пунктом відвантаження деревини залізницею:

Розряди	1	2	3	4	5
Відстань, кілометрів	до 10	10,1 - 25	25,1 - 40	40,1 - 60	60,1 і більше

За заготовлю другорядних лісових матеріалів, здійснення побічних лісових користувань та використання корисних властивостей лісів ставки збору встановлюються Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними,

Київською та Севастопольською міськими радами.

Суб'єкти лісових відносин, які видають спеціальні дозволи, до 10 числа місяця, що настає за звітним кварталом, направляють органам державної податкової служби перелік лісокористувачів, яким видано лісорубні квитки та лісові квитки, за формою, встановленою центральним органом державної податкової служби за погодженням з центральним органом виконавчої влади з питань лісового господарства.

Сума збору обчислюється суб'єктами лісових відносин, які видають спеціальні дозволи, і зазначається у таких дозволах. Сума збору, зазначена в лісорубному та в лісовому квитках, підлягає перерахунку суб'єктом лісових відносин, який видає спеціальні дозволи, у разі якщо:

а) загальна кількість фактично заготовленої деревини під час її відпуску з обліком за площею перевищує зазначену в лісорубному квитку та кількість більше ніж на 10 відсотків;

б) фактичний обсяг використання лісових ресурсів перевищує зазначений у лісовому квитку на весь обсяг такого перевищення.

Підставою для перерахунку є спеціальні дозволи та акти огляду місць використання лісових ресурсів.

Базовий податковий (звітний) період для збору дорівнює календарному кварталу. Лісокористувачі шокварталу складають розрахунок збору наростаючим підсумком з початку року, у якому окремим рядком зазначається сплачена сума збору та подають його органу державної податкової служби за місцезнаходженням лісової ділянки у строки, визначені для квартального податкового (звітного) періоду, за винятком:

а) лісокористувачів, якими до отримання лісорубних та лісових квитків збір вноситься в касу суб'єктів лісових відносин, які їх видають:

➤ фізичних осіб, а також фізичних осіб - підприємців, яким видано лісорубні та лісові квитки;

➤ лісокористувачів (крім фізичних осіб, а також фізичних осіб - підприємців, яким видано лісові квитки), у яких сума збору в лісорубному чи лісовому квитках не перевищує 50 відсотків однієї мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня року, в якому сплачується збір;

б) лісокористувачів з іншої області, які сплачують збір повністю до видачі їм спеціального дозволу за місцезнаходженням лісової ділянки, на якій здійснюється заготівля деревини.

Про надходження суми збору в касу суб'єкта лісових відносин, що видає спеціальні дозволи, у спеціально заведеної книзі робиться запис і лісокористувачеві видається квитанція. Одночасно в лісорубних та лісових квитках робиться позначка про сплату збору в касу (зазначаються номер і дата квитанції про сплату).

Збір сплачується лісокористувачами шокварталу різними частинами від суми збору, зазначеної в спеціальних дозволах, виданих у відповідному календарному році. При отриманні дозволу в поточному році (або донарахуванні суми збору) після чергового строку сплати збору лісокористувачі сплачують усі суми збору за строками, що минули.

3. Порядок обчислення плати за користування надрами

Відповідно до Податкового кодексу України плата за користування надрами – загальнодержавний платіж, який справляється у вигляді плати за користування надрами для видобування корисних копалин та плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин.

Розглянемо детальніше основні елементи та механізм розрахунку плати за користування надрами у двох перелічених випадках.

Платниками плати за користування надрами для видобування корисних копалин є суб'єкти господарювання, у тому числі громадяни України, іноземці та особи без громадянства, зареєстровані відповідно до закону як підприємці, які набули права користування об'єктом (ділянкою) надр на підставі отриманих спеціальних дозволів на користування надрами в межах конкретних ділянок надр з метою провадження господарської діяльності з видобування корисних копалин, у тому числі під час геологічного вивчення (або геологічного вивчення з подальшою дослідно-промисловою розробкою) в межах зазначених у таких спеціальних дозволах об'єктах (ділянках) надр.

Для цілей оподаткування платники плати за користування надрами для видобування корисних копалин здійснюють окремий (від інших видів операційної діяльності) бухгалтерський та податковий облік витрат та доходів за кожним видом мінеральної сировини за кожним об'єктом надр, на який надано спеціальний дозвіл.

Об'єктом оподаткування плати за користування надрами для видобування корисних копалин по кожній наданій в користування ділянці надр, що визначена у відповідному спеціальному дозволі, є обсяг видобутої у податковому (звітному) періоді корисної копалини (мінеральної сировини) або обсяг погашених у податковому (звітному) періоді запасів корисних копалин.

Базою оподаткування є вартість обсягів видобутих у податковому (звітному) періоді корисних копалин (мінеральної сировини), яка окремо обчислюється для кожного виду корисної копалини (мінеральної сировини) для кожної ділянки надр на базових умовах поставки (склад готової продукції гірничодобувного підприємства).

Для видів корисних копалин, для яких Податковим кодексом України затверджено абсолютні ставки плати (C_{abs}) у вартісному (грошовому) вираженні, база оподаткування тотожна об'єкту оподаткування.

Вартість відповідного виду видобутої у податковому (звітному) періоді корисної копалини (мінеральної сировини) обчислюється платником для кожної ділянки надр на базових умовах поставки (склад готової продукції гірничодобувного підприємства) за більшою з таких її величин:

- за фактичними цінами реалізації відповідного виду видобутої корисної копалини (мінеральної сировини);
- за розрахунковою вартістю відповідного виду видобутої корисної копалини (мінеральної сировини).

У разі обчислення вартості видобутої корисної копалини (мінеральної сировини) за фактичними цінами реалізації вартість одиниці відповідного виду видобутої корисної копалини (мінеральної сировини) встановлюється платником за величиною суми доходу, отриманого (нарахованого) від виконаних у податковому (звітному) періоді господарських зобов'язань з реалізації відповідного обсягу (кількості) такого виду видобутої корисної копалини (мінеральної сировини).

Сума доходу, отриманого (нарахованого) від реалізації відповідного виду видобутої корисної копалини (мінеральної сировини) за податковий (звітний) період зменшується на суму витрат платника, пов'язаних з доставкою (перевезенням, транспортуванням) обсягу (кількості) відповідного виду видобутої корисної копалини (мінеральної сировини) споживачу в розмірах, установлених у договорі купівлі-продажу згідно з умовами постачання.

Вартість одиниці кожного виду видобутої корисної копалини (мінеральної сировини) обчислюється як співвідношення суми доходу, отриманого платником від реалізації відповідного виду видобутої корисної копалини (мінеральної сировини) та обсягу (кількості) відповідного виду реалізованої видобутої корисної копалини (мінеральної сировини), що визначається за даними бухгалтерського обліку запасів готової продукції платника.

Розрахункова вартість одиниці відповідного виду видобутої корисної копалини (мінеральної сировини) (C_p) обчислюється за такою формулою:

$$C_p = \frac{B_{\text{вн}} \cdot (K_{\text{рент}} + K_{\text{розк}})}{V_{\text{вн}}} \quad (8.1)$$

де $B_{\text{вн}}$ – витрати, (у гривнях); $K_{\text{рент}}$ – коефіцієнт рентабельності гірничодобувного підприємства, обчислений у матеріалах геолого-економічної оцінки запасів корисних копалин ділянки надр, затверджених Державною комісією України по запасах корисних копалин (десятковий дріб); $V_{\text{вн}}$ – обсяг (кількість) корисних копалин, видобутих за податковий (звітний) період.

Для видів корисних копалин, для яких Податковим кодексом України ставки плати ($C_{\text{вн}}$) встановлено у відносних показниках (відсотках), податкові зобов'язання з плати за користування надрами для видобування корисних копалин ($P_{\text{вн}}$) для відповідного виду видобутої корисної копалини (мінеральної сировини) в межах однієї ділянки надр за податковий (звітний) період обчислюються за такою формулою:

$$P_{\text{вн}} = V_{\text{вн}} \times B_{\text{вн}} \times C_{\text{вн}} \times K_{\text{кор}} \quad (8.2)$$

де $V_{\text{вн}}$ – обсяг (кількість) відповідного виду видобутої корисної копалини (мінеральної сировини) у податковому (звітному) періоді (в одиницях маси або об'єму); $B_{\text{вн}}$ – вартість одиниці відповідного виду видобутої корисної копалини (мінеральної сировини); $C_{\text{вн}}$ – величина ставки плати за користування надрами для видобування корисних копалин; $K_{\text{кор}}$ – коригуючий коефіцієнт.

Для видів корисних копалин, для яких Податковим кодексом України встановлено абсолютні ставки плати за користування надрами для видобування

корисних копалин (C_{ϕ}) у вартісному (грошовому) вираженні, податкові зобов'язання з плати ($\Pi_{\text{пн}}$) для відповідного виду видобутих корисних копалин (мінеральної сировини) або погашених запасів корисних копалин в межах однієї ділянки надр за податковий (звітний) період обчислюються за такою формулою:

$$\Pi_{\text{пн}} = V_{\phi} \times C_{\text{стн}} \times K_{\text{кр}} \quad (8.3)$$

де V_{ϕ} – обсяг (кількість) відповідного виду видобутих корисних копалин (мінеральної сировини) або погашених запасів корисних копалин у межах однієї ділянки надр у податковому (звітному) періоді (в одиницях маси або об'єму); $C_{\text{стн}}$ – величина визначеної в абсолютних значеннях ставки плати за користування надрами для видобування корисних копалин; $K_{\text{кр}}$ – коригуючий коефіцієнт.

Ставки плати за користування надрами для видобування корисних копалин встановлені у гривнях за одиницю погашених чи видобутих корисних копалин або відсотках від вартості видобутих корисних копалин. Залежно від виду погашених запасів корисних копалин їх кількість визначається в одиницях маси або об'єму.

До ставок плати за користування надрами для видобування корисних копалин застосовуються коригуючі коефіцієнти, які визначаються залежно від виду корисної копалини (мінеральної сировини) та умов її видобування.

Платник плати за користування надрами для видобування корисних копалин до закінчення граничного строку подання податкових розрахунків за податковий (звітний) період, що дорівнює календарному кварталу, подає податкові розрахунки з плати за користування надрами для видобування корисних копалин органу державної податкової служби:

➤ за місцезнаходженням у межах території України ділянки надр, з якої видобути корисні копалини;

➤ за місцем обліку платника у разі розміщення ділянки надр, з якої видобуто корисні копалини, в межах континентального шельфу та/або виключної (морської) економічної зони України.

У разі якщо місце обліку платника не збігається з місцезнаходженням у межах території України ділянки надр, з якої видобуто корисні копалини, копія податкового розрахунку з плати за користування надрами для видобування корисних копалин подається органу державної податкової служби за місцем обліку платника.

Податковий розрахунок подається платником починаючи з календарного кварталу, що настає за кварталом, у якому такий платник отримав дозвіл на початок (продовження) виконання роботи підвищеної небезпеки або експлуатації об'єкта.

Платник протягом десяти календарних днів після закінчення граничного строку подання податкового розрахунку за податковий (звітний) період сплачує податкові зобов'язання з плати за користування надрами для видобування корисних копалин у сумі, визначеній в розрахунку з плати, поданому ним органу державної податкової служби:

➤ за місцезнаходженням у межах території України ділянки надр, з якої видобуті корисні копалини;

➤ за місцем обліку платника в разі розміщення ділянки надр, з якої видобуто корисні копалини, в межах континентального шельфу та/або виключної (морської) економічної зони України.

Розглянемо детальніше механізм справляння плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин.

Платниками плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, є фізичні особи – суб'єкти господарської діяльності, які використовують у межах території України ділянки надр для:

а) зберігання природного газу, нафти, газоподібних та інших рідких нафтопродуктів;

б) витримування виноматеріалів, виробництва і зберігання винопродукції;

в) вирощування грибів, овочів, квітів та інших рослин;

г) зберігання харчових продуктів, промислових та інших товарів, речовин і матеріалів;

г) провадження інших видів господарської діяльності.

Об'єктом оподаткування платою за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, є обсяг підземного простору (ділянки) надр.

Ставки плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, встановлюються окремо для кожного виду користування надрами у гривнях до одиниці виміру залежно від корисних властивостей надр і ступеня екологічної безпеки під час їх використання.

Платник плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, до закінчення граничного строку подання податкових розрахунків за податковий (звітний) період, що дорівнює календарному кварталу, подає податкові розрахунки з плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, органу державної податкової служби за місцезнаходженням ділянки надр.

У разі якщо місце обліку платника не збігається із місцезнаходженням ділянки надр, копія податкового розрахунку з плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, подається органу державної податкової служби за місцем його податкової реєстрації.

Платник протягом десяти календарних днів після закінчення граничного строку подання податкового розрахунку за податковий (звітний) період сплачує податкові зобов'язання з плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, у сумі, визначеній в розрахунку з плати, поданому ним органу державної податкової служби за місцезнаходженням ділянки надр.

У разі якщо місце обліку платника не збігається з місцезнаходженням ділянки надр, платник протягом десяти календарних днів після закінчення граничного строку подання податкового розрахунку за податковий (звітний) період додатково подає (надсилає) до органу державної податкової служби за місцем його податкової реєстрації копію платіжного документа про сплату

податкових зобов'язань з плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, за податковий (звітний) період.

4. Методика розрахунку збору за користування радіочастотним ресурсом України

Користування радіочастотним ресурсом в Україні здійснюється на платній основі. Платниками збору є загальні користувачі радіочастотного ресурсу України, визначені законодавством про радіочастотний ресурс, які користуються радіочастотним ресурсом України в межах виділеної частини смуг радіочастот загального користування на підставі:

- ліцензії на користування радіочастотним ресурсом України;
- ліцензії на мовлення та дозволу на експлуатацію радіоелектронного засобу та випромінювального пристрою;
- дозволу на експлуатацію радіоелектронного засобу та випромінювального пристрою, отриманого на підставі договору з власником ліцензії на мовлення;
- дозволу на експлуатацію радіоелектронного засобу та випромінювального пристрою.

Об'єктом оподаткування збором є ширина смуги радіочастот, що визначається як частина смуги радіочастот загального користування у відповідному регіоні та зазначена в ліцензії на користування радіочастотним ресурсом України або в дозволі на експлуатацію радіоелектронного засобу та випромінювального пристрою для технологічних користувачів та користувачів, які користуються радіочастотним ресурсом для розповсюдження телерадіопрограм.

Ставка збору встановлена у гривнях за 1 МГц смуги радіочастот на місяць в залежності від виду радіозв'язку та діапазону радіочастот.

Базовий податковий (звітний) період для збору дорівнює календарному місяцю.

Перелік користувачів радіочастотного ресурсу – платників збору та/або зміни до нього подаються центральному органу державної податкової служби центральним органом з регулювання у сфері телекомунікацій, користування радіочастотним ресурсом та надання послуг поштового зв'язку із зазначенням виду зв'язку, смуги радіочастотного ресурсу, регіонів користування радіочастотним ресурсом двічі на рік: до 1 березня та до 1 вересня поточного року, станом на 1 січня та 1 липня відповідно за формою, встановленою центральним органом державної податкової служби за погодженням з центральним органом з регулювання у сфері телекомунікацій, користування радіочастотним ресурсом та надання послуг поштового зв'язку.

Платники збору обчислюють суму збору виходячи з виду радіозв'язку, розміру встановлених ставок та ширини смуги радіочастот по кожному регіону окремо.

Платники збору, яким надано право користуватися радіочастотним ресурсом України на підставі ліцензій на користування радіочастотним

ресурсом України, сплачують збір починаючи з дати видачі ліцензії.

У разі продовження терміну дії ліцензії на користування радіочастотним ресурсом України збір сплачується з початку терміну дії продовженої ліцензії.

Інші платники збору сплачують збір починаючи з дати видачі дозволу на експлуатацію радіоелектронних засобів та випромінювальних пристроїв. Сплата збору здійснюється платниками збору з дати видачі першого дозволу на експлуатацію радіоелектронного засобу та випромінювального пристрою в даній смузі радіочастот у відповідному регіоні незалежно від загальної кількості дозволів, наданих платнику збору в такій смузі радіочастот у певному регіоні.

Формою звітності по даному збору є Податковий розрахунок збору за користування радіочастотним ресурсом України. Розрахунки збору подаються платниками збору до органів державної податкової служби у строки, визначені для місячного податкового (звітного) періоду, за місцем податкової реєстрації.

Платники збору подають до органів державної податкової служби копії ліцензій на користування радіочастотним ресурсом України, ліцензій на мовлення та дозволів на експлуатацію радіоелектронних засобів та випромінювальних пристроїв у місячний строк після їх видачі.

У разі несплати збору або сплати його в неповному обсязі платниками збору протягом шести місяців органи державної податкової служби подають інформацію про таких платників збору до центрального органу з регулювання у сфері телекомунікацій, користування радіочастотним ресурсом та надання послуг поштового зв'язку для вжиття до них заходів згідно із законодавством.

Інформацію про платників збору, які користуються радіочастотним ресурсом для розповсюдження телерадіопрограм, які протягом шести місяців не сплатили збір або сплатили його в неповному обсязі, органи державної податкової служби подають до Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення для вжиття до них заходів згідно із законодавством.

Питання для самоперевірки:

1. Охарактеризуйте порядок обчислення збору за спеціальне використання води.

2. Розкрийте механізм справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів.

3. Який порядок обчислення плати за користування надрами для видобування корисних копалин?

4. Охарактеризуйте особливості нарахування та сплати плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин.

5. Який механізм розрахунку збору за користування радіочастотним ресурсом України?

ТЕМА 9
ПОРЯДОК СПРАВЛЕННЯ ІНШИХ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ ТА
ОБОВ'ЯЗКОВИХ ВНЕСКІВ З ФІЗИЧНИХ ОСІБ

1. Порядок розрахунку і сплати екологічного податку

Із прийняттям Податкового кодексу України скасовано збір за забруднення навколишнього природного середовища і запроваджено екологічний податок. Коло платників податку дещо розширилось. Так, окрім суб'єктів, що були платниками збору за забруднення навколишнього природного середовища, з 1 січня 2011 року екологічний податок сплачують усі, хто використовує паливо для транспортних засобів, в тому числі суб'єкти господарювання, громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які користуються автомобілями.

Екологічний податок справляється за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин пересувними джерелами забруднення через податкових агентів, які здійснюють оптову та роздрібну торгівлю паливом. Таким чином, екологічний податок сплачується платниками податку під час придбання палива, а податковими агентами, які реалізують паливо, цей податок утримується і сплачується до бюджету.

Обчислення екологічного податку проводиться податковими агентами самостійно. Тобто, платники податку, які здійснюють викиди забруднюючих речовин в атмосферу пересувними джерелами забруднення у разі використання ними палива, не складають звітів з цього податку.

Відповідно до положень Податкового кодексу, об'єктом та базою оподаткування є:

а) обсяги та види:

➤ забруднюючих речовин, які викидаються в атмосферне повітря стаціонарними джерелами;

➤ забруднюючих речовин, які скидаються безпосередньо у водні об'єкти;

➤ відходів, що розміщуються у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах протягом звітного кварталу, крім обсягів та видів (класів) окремих відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання, які мають ліцензію на збирання і заготівлю окремих видів відходів як вторинної сировини і провадять статутну діяльність із збирання і заготівлі таких відходів;

➤ палива, реалізованого податковими агентами;

б) обсяги та категорія радіоактивних відходів, що утворюються внаслідок діяльності суб'єктів господарювання та/або тимчасово зберігаються їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк;

в) обсяги електричної енергії, виробленої експлуатуючими організаціями ядерних установок (атомних електростанцій).

Ставки податку за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними та пересувними джерелами забруднення, а також за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти встановлені у гривнях за тону відповідної небезпечної речовини.

Ставки податку за розміщення обладнання та приладів, що містять ртуть, елементи з іонізуючим випромінюванням і за розміщення люмінесцентних ламп встановлені у гривнях за одиницю такого обладнання, приладів чи ламп.

Ставки податку за утворення радіоактивних відходів виробниками електричної енергії – експлуатуючими організаціями ядерних установок (атомних електростанцій), включаючи вже накопичені, встановлені в гривнях у розрахунку на 1 кВт-год виробленої електричної енергії.

Якщо відбувається зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк тоді:

— за тимчасове зберігання радіоактивних відходів (крім відходів, представлених у вигляді джерел іонізуючого випромінювання), ставка встановлена у гривнях за куб. метр;

— за тимчасове зберігання радіоактивних відходів, представлених у вигляді джерел іонізуючого випромінювання, ставка встановлена у гривнях за куб. сантиметр.

— Важливо зазначити, що за податковими зобов'язаннями з екологічного податку, які виникли:

— з 1 січня 2011 року до 31 грудня 2012 року включно ставки податку становлять 50% від ставок, передбачених Податковим кодексом;

— з 1 січня 2013 року до 31 грудня 2013 року включно – 75% від ставок, передбачених Податковим кодексом;

— з 1 січня 2014 року – 100% відсотків від ставок, передбачених Податковим кодексом.

Крім того, у Прикінцевих положеннях Податкового кодексу передбачені повноваження Кабінету Міністрів України щорічно до 1 червня переглядати граничний обсяг ставок екологічного податку з урахуванням індексу інфляції.

Суми екологічного податку обчислюються платниками податку (крім тих суб'єктів, які здійснюють викиди забруднюючих речовин в атмосферу пересувними джерелами забруднення у разі використання ними палива) та податковими агентами самостійно щокварталу, тобто без застосування принципу наростаючого підсумку, за формулами, закріпленими у ст. 249 Податкового кодексу.

Податковим кодексом зменшено кількість коригуючих коефіцієнтів, що застосовувались раніше, наприклад, коефіцієнтів, що встановлюються в залежності від чисельності мешканців населеного пункту або від народногосподарського значення населеного пункту, а також регіонального (басейнового) коригуючого коефіцієнта.

Базовий податковий (звітний) період щодо екологічного податку дорівнює календарному кварталу.

Платники податку (крім тих суб'єктів, які здійснюють викиди забруднюючих речовин в атмосферу пересувними джерелами забруднення у

разі використання ними палива), та податкові агенти складають податкові декларації та подають їх протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового (звітного) кварталу, до органів державної податкової служби та сплачують податок протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем граничного строку подання податкової декларації:

— за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення, скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти, розміщення протягом звітного кварталу відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах — за місцем розміщення стаціонарних джерел забруднення, спеціально відведених для цього місць чи об'єктів;

— за паливо, реалізоване податковими агентами, — за місцем знаходження пунктів продажу палива;

— за утворення радіоактивних відходів та їх тимчасове зберігання понад установлені особливими умовами ліцензії строк — за місцем перебування платника на податковому обліку в органах державної податкової служби.

Якщо місце подання податкових декларацій не збігається з місцем перебування платника на податковому обліку, до органу державної податкової служби, в якому такий платник перебуває на обліку, подаються протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового (звітного) періоду, копії відповідних податкових декларацій.

У разі якщо платник податку має кілька стаціонарних джерел забруднення або спеціально відведених для розміщення відходів місць чи об'єктів в межах кількох населених пунктів (сіл, селищ або міст) або за їх межами (коди згідно з Класифікатором об'єктів адміністративно-територіального устрою України (КОАТУУ) різні), то він зобов'язаний подати до відповідного органу державної податкової служби за місцем розташування стаціонарного джерела забруднення або спеціально відведених для розміщення відходів місць чи об'єктів податкову декларацію щодо кожного стаціонарного джерела забруднення або спеціально відведеного для розміщення відходів місця чи об'єкта окремо.

Суми податку, що справляється за викиди, скиди забруднюючих речовин та розміщення відходів, перераховуються одним платіжним дорученням на рахунки, відкриті в територіальних органах Державного казначейства, які здійснюють розподіл цих коштів у співвідношенні, визначеному законом.

Платники податку, який справляється за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлені особливими умовами ліцензії строк, перераховують суми податку до державного бюджету. За рішенням платника податку сума податку може сплачуватися щомісяця в розмірі 1/3 частини планового обсягу за квартал із перерахунком за результатами базового податкового (звітного) періоду.

Якщо платник податку з початку звітної року не планує здійснення викидів, скидів забруднюючих речовин, розміщення відходів, утворення радіоактивних

відходів протягом звітного року, то він повинен повідомити про це відповідний податковий орган за місцем розташування джерел забруднення та скласти заяву про відсутність у нього у звітному році об'єкта обчислення екологічного податку. В іншому разі платник податку зобов'язаний подавати податкові декларації.

2. Особливості справляння збору за місця для паркування транспортних засобів

Збір за місця для паркування транспортних засобів відноситься до місцевих податків та зборів.

Платниками збору фізичні особи – підприємці, які згідно з рішенням сільської, селищної або міської ради організують та провадять діяльність із забезпечення паркування транспортних засобів на майданчиках для платного паркування та спеціально відведених автостоянках.

Перелік спеціальних земельних ділянок, відведених для організації та провадження діяльності із забезпечення паркування транспортних засобів, в якому зазначаються їх місцезнаходження, загальна площа, технічне облаштування, кількість місць для паркування транспортних засобів, затверджується рішенням сільської, селищної або міської ради про встановлення збору.

Таке рішення разом з переліком осіб, які уповноважені організувати та провадити діяльність із забезпечення паркування транспортних засобів, надається виконавчим органом сільської, селищної, міської ради органу державної податкової служби.

Об'єктом оподаткування є земельна ділянка, яка згідно з рішенням сільської, селищної або міської ради спеціально відведена для забезпечення паркування транспортних засобів на автомобільних дорогах загального користування, тротуарах або інших місцях, а також комунальні гаражі, стоянки, паркінги (будівлі, споруди, їх частини), які побудовані за рахунок коштів місцевого бюджету, за винятком площі земельної ділянки, яка відведена для безоплатного паркування транспортних засобів, передбачених статтею 30 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні».

Базою оподаткування є площа земельної ділянки, відведена для паркування, а також площа комунальних гаражів, стоянок, паркінгів (будівель, споруд, їх частин), які побудовані за рахунок коштів місцевого бюджету.

Ставки збору встановлюються за кожний день провадження діяльності із забезпечення паркування транспортних засобів у гривнях за 1 квадратний метр площі земельної ділянки, відведеної для організації та провадження такої діяльності, у розмірі від 0,03 до 0,15 відсотка мінімальної заробітної плати, установленної законом на 1 січня податкового (звітного) року.

При визначенні ставки збору сільські, селищні та міські ради враховують місцезнаходження спеціально відведених місць для паркування транспортних засобів, площу спеціально відведеного місця, кількість місць для паркування

транспортних засобів, спосіб поставлення транспортних засобів на стоянку, режим роботи та їх заповнюваність.

Ставка збору та порядок сплати збору до бюджету встановлюються відповідною сільською, селищною або міською радою.

Сума збору за місяць для паркування транспортних засобів, обчислена відповідно до податкової декларації за звітний (податковий) квартал, сплачується у строки, визначені для квартального звітного (податкового) періоду. Формою звітності є податкова декларація збору за місяць для паркування транспортних засобів та його перерахунку, який складається у разі уточнення податкових зобов'язань за минулий податковий (звітний) період у складі звітної або звітної нової декларації і подається разом з такою декларацією.

3. Порядок обчислення збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності

Платниками збору є суб'єкти господарювання фізичні особи – підприємці, які отримують торгові патенти та провадять такі види підприємницької діяльності:

- а) торговельна діяльність у пунктах продажу товарів;
- б) діяльність з надання платних побутових послуг за переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України;
- в) торгівля валютними цінностями у пунктах обміну іноземної валюти;
- г) діяльність у сфері розваг (крім проведення державних грощових лотерей).

Податковим кодексом визначено перелік товарів, торговельна діяльність яким здійснюється без торгового патенту. Окремі види діяльності провадяться з придбанням пільгового торгового патенту.

Ставка збору за провадження торговельної діяльності та діяльності з надання платних послуг встановлюється сільськими, селищними та міськими радами з розрахунку на календарний місяць у відповідному розмірі від мінімальної заробітної плати, установлені законом на 1 січня календарного року, з урахуванням місцезнаходження пункту продажу товарів та асортименту товарів, пункту з надання платних послуг та виду платних послуг.

Ставка збору за провадження торговельної діяльності (крім провадження торговельної діяльності нафтопродуктами, скрапленим та стиснутим газом із застосуванням пістолетних паливно-роздавальних колонок на стаціонарних, малогабаритних і пересувних автозаправних станціях, заправних пунктах) та діяльності з надання платних послуг встановлюється в таких межах:

- а) на території міста Києва та обласних центрів – від 0,08 до 0,4 розміру мінімальної заробітної плати;
- б) на території міста Севастополя, міст обласного значення (крім обласних центрів) і районних центрів – від 0,04 до 0,2 розміру мінімальної заробітної плати;

в) на території інших населених пунктів – від 0,02 до 0,1 розміру мінімальної заробітної плати.

Ставка збору за провадження торговельної діяльності нафтопродуктами, скрапленим та стиснутим газом на стаціонарних, малогабаритних і пересувних автозаправних станціях, заправних пунктах встановлюється в межах від 0,08 до 0,4 розміру мінімальної заробітної плати залежно від місця розташування таких пунктів продажу.

Ставка збору за здійснення торгівлі валютними цінностями на календарний місяць становить 1,2 розміру мінімальної заробітної плати.

Ставка збору за здійснення діяльності у сфері розваг на квартал становить:

➤ для використання грального автомата (грального автомата «кран-машина», грального автомата, на якому проводяться дитячі ігри, іншого грального автомата, призначеного для проведення платних розважальних ігор) – розмір мінімальної заробітної плати;

➤ для використання гральних жолобів (доріжок) кегельбана, боулінга, що вводяться в дію за допомогою жетона, монети або без них, – розмір мінімальної заробітної плати, збільшений у 2 рази, за кожний гральний жолоб (доріжку);

➤ для використання столів для більярда, що вводяться в дію за допомогою жетона, монети або без них, крім столів для більярда, що використовуються для спортивних аматорських змагань, – розмір мінімальної заробітної плати за кожний стіл для більярда;

➤ для проведення інших оплатних розважальних ігор – розмір мінімальної заробітної плати за кожне окреме гральне місце.

Ставка збору за провадження торговельної діяльності із придбанням пільгового торгового патенту встановлюється в розмірі 0,05 розміру мінімальної заробітної плати щорічно.

Ставка збору за провадження торговельної діяльності із придбанням короткотермінового торгового патенту за один день становить 0,02 розміру мінімальної заробітної плати.

Ставки збору округляються (менш як 50 копійок відкидається, а 50 копійок і більше округляється до однієї гривні).

Для провадження видів підприємницької діяльності, які підлягають патентуванню суб'єкт господарювання подає до органу державної податкової служби за місцем сплати збору заявку на придбання торгового патенту. Відомості, наведені в поданій суб'єктом господарювання заяві, звіряються з оригіналами або нотаріально посвідченими копіями документів, на підставі яких заповнена така заявка.

Торговий патент видається особисто фізичній особі - підприємцю під підпис у триденний термін з дня подання заявки. Датою придбання торгового патенту є зазначена в ньому дата.

Бланк торгового патенту є документом суворого обліку. Форми торгового патенту та порядок їх заповнення затверджені Наказом ДПА України «Про затвердження форм та Порядку заповнення торгових патентів, форми Заявки на

придбання торгового патенту» № 109 від 28.02.2011 р.²⁵ Зазначеним наказом передбачено три форми торгового патенту:

- короткотерміновий торговий патент на провадження торговельної діяльності;
- пільговий торговий патент на провадження торговельної діяльності;
- торговий патент на провадження торговельної діяльності, діяльності з надання платних побутових послуг, торгівлі валютними цінностями, діяльності у сфері розваг.

Строки сплати збору:

а) за провадження торговельної діяльності з придбанням короткотермінового торгового патенту – не пізніше як за один календарний день до початку провадження такої діяльності;

б) за провадження торговельної діяльності (крім торговельної діяльності з придбанням короткотермінового торгового патенту), діяльності з надання платних послуг, здійснення торгівлі валютними цінностями – щомісяця не пізніше 15 числа, який передує звітному місяцю;

в) за здійснення діяльності у сфері розваг – щоквартально не пізніше 15 числа місяця, який передує звітному кварталу.

Під час придбання торгового патенту суб'єкт господарювання вносить суму збору за один місяць (квартал). На суму збору, сплачену під час придбання торгового патенту, зменшується сума збору, яка підлягає внесенню в останній місяць (квартал) його дії.

Платники збору можуть здійснити сплату збору авансовим внеском до кінця календарного року. Суми збору, не сплачені в установлені строки, вважаються податковим боргом і стягуються до бюджету згідно з Податковим кодексом.

Строк дії торгового і пільгового патенту, крім короткотермінового торгового патенту та торгового патенту на здійснення діяльності у сфері розваг, становить 60 календарних місяців. Строк дії короткотермінового торгового патенту становить від одного до п'ятнадцяти календарних днів. Строк дії торгового патенту на здійснення діяльності у сфері розваг становить вісім календарних кварталів.

Суб'єкт господарювання, що припинив діяльність, яка підлягає патентуванню, до 15 числа місяця, що передує звітному, письмово повідомляє про це відповідному органу державної податкової служби. При цьому торговий патент підлягає поверненню органу державної податкової служби, який його видав, а суб'єкту господарювання повертається надмірно сплачена сума збору.

4. Особливості розрахунку і сплати туристичного збору

Туристичний збір – це місцевий збір, кошти від якого зараховуються до місцевого бюджету.

²⁵ Наказ ДПА України від 28.02.2011 р. № 109 «Про затвердження форм та Порядку заповнення торгових патентів, форми Звітки на придбання торгового патенту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=29357-11>

Платниками збору є громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які прибувають на територію адміністративно-територіальної одиниці, на якій діє рішення сільської, селищної та міської ради про встановлення туристичного збору, та отримують (споживають) послуги з тимчасового проживання (ночівлі) із зобов'язанням залишити місце перебування в зазначений строк.

Платниками збору не можуть бути особи, які:

а) постійно проживають, у тому числі на умовах договорів найму, у селі, селищі або місті, радами яких встановлено такий збір;

б) особи, які прибули у відрядження;

в) інваліди, діти-інваліди та особи, що супроводжують інвалідів I групи або дітей-інвалідів (не більше одного супроводжуючого);

г) ветерани війни;

г) учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;

д) особи, які прибули за путівками (курсівками) на лікування, оздоровлення, реабілітацію до лікувально-профілактичних, фізкультурно-оздоровчих та санаторно-курортних закладів, що мають ліцензію на медичну практику та акредитацію Міністерства охорони здоров'я України;

е) діти віком до 18 років;

є) дитячі лікувально-профілактичні, фізкультурно-оздоровчі та санаторно-курортні заклади.

Ставка встановлюється у розмірі від 0,5 до 1 відсотка до бази справляння збору.

Базою справляння є вартість усього періоду проживання (ночівлі), за вирахуванням податку на додану вартість. До вартості проживання не включаються витрати на харчування чи побутові послуги (прання, чистка, лагодження та прасування одягу, взуття чи білизни), телефонні рахунки, оформлення закордонних паспортів, дозволів на в'їзд (віз), обов'язкове страхування, витрати на усний та письмовий переклади, інші документально оформлені витрати, пов'язані з правилами в'їзду.

Згідно з рішенням сільської, селищної та міської ради справляння збору може здійснюватися:

а) адміністраціями готелів, кемпінгів, мотелів, гуртожитків для приїжджих та іншими закладами готельного типу, санаторно-курортними закладами;

б) квартирно-посередницькими організаціями, які направляють неорганізованих осіб на поселення у будинки (квартири), що належать фізичним особам на праві власності або на праві користування за договором найму;

в) юридичними особами або фізичними особами - підприємцями, які уповноважуються сільською, селищною або міською радою справляти збір на умовах договору, укладеного з відповідною радою.

Податкові агенти справляють збір під час надання послуг, пов'язаних з тимчасовим проживанням (ночівлею), і зазначають суму сплаченого збору окремим рядком у рахунку (квитанції) на проживання.

Сума туристичного збору, обчислена відповідно до податкової декларації за звітний (податковий) квартал, сплачується у строки, визначені для квартального звітного (податкового) періоду.

Податковий агент, який має підрозділ без статусу юридичної особи, що надає послуги з тимчасового проживання (ночівлі) не за місцем реєстрації такого податкового агента, зобов'язаний зареєструвати такий підрозділ як податкового агента туристичного збору в органі державної податкової служби за місцезнаходженням підрозділу.

5. Механізм розрахунку і сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування

Замість чотирьох платежів до Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування на випадок безробіття, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонду соціального страхування від нещасного випадку з 2011 року справляється один – єдиний соціальний внесок. Його справляння регулюється Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» №2464-VI від 08.07.2010 р.²⁶

Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб та членів їхніх сімей на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Обліком платників єдиного внеску, забезпеченням збору та веденням обліку страхових коштів, контролем за повнотою та своєчасністю їх сплати, веденням Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування займається Пенсійний фонд України. Єдиний соціальний внесок сплачується саме на його рахунки. Потім ці суми розподіляються серед фондів соціального страхування.

Платниками єдиного внеску є роботодавці, працівники, особи, які забезпечують себе роботою самостійно, військовослужбовці та інші особи відповідно до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Ставки єдиного соціального внеску відповідно до окремих категорій платників наведено у табл. 9.1.

²⁶ Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 р. №2464-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2464-17>

Таблиця 9.1

Ставки єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування

Страховальники	Застраховані особи	База нарахування	Ставки, %	
			Нарахування	Утримання
Юридичні та фізичні особи, дипломатичні представництва та консульські установи	Наймен працівники	Сума нарахованої зарплати	36,76–49,7*, 8,4) – для працівників-інвалідів**	3,6 (6,1***)
	Фізособи, які отримують винагороду за виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими договорами	Винагорода фізособі	34,7	2,6
	Особи, які отримують допомогу з тимчасової непрацездатності	Сума допомоги з тимчасової непрацездатності та оплата перших 5 днів тимчасової непрацездатності	33,2	2,0
Підприємства та організації всеукраїнських громадських організацій інвалідів, зокрема товариства УТОГ та УТОС, у яких кількість інвалідів становить не менше 50% загальної чисельності працюючих з фонд оплати праці (далі – ФОП) таких інвалідів – не менше 25% витрат на оплату праці	Наймен працівники	Сума нарахованої зарплати	5,3	3,6 – для всіх працівників, 2,85 – для інвалідів
Підприємства та організації громадських організацій інвалідів, у яких кількість інвалідів становить не менше 50 % загальної чисельності працюючих і ФОП таких інвалідів – не менше 25 % витрат на оплату праці	Наймен працівники	Сума нарахованої зарплати	36,76–49,7****, 5,5 – для працівників-інвалідів	3,6
Фізособи – підприємці, які сплачують ПДФО, і члени їх сімей, які беруть участь у веденні підприємницької діяльності		Сума доходу (прибутку), що підлягає обкладенню ПДФО (але не менше мінімального страхового внеску)	34,7 – дає право бути застрахованим у ПФУ та ФСС на випадок безробіття	Не утримується
Фізособи – підприємці, які обрали особливий спосіб оподаткування (фіксований податок, єдиний податок), і члени їх сімей, які беруть участь у веденні підприємницької діяльності		Сума, що визначається самостійно, але не більше максимальної величини бази для нарахування ЄСВ відповідно (але не менше мінімального страхового внеску)	За бажанням брати участь також і в інших видах соєстрахування,	Не утримується
Фізособи (не підприємці), які забезпечують себе роботою самостійно займаються адвокатською, нотаріальною, творчою та іншою діяльністю, пов'язаною з отриманням доходу безпосередньо від цієї діяльності		Сума доходу (прибутку), отриманого від відповідної діяльності, що підлягає обкладенню ПДФО (але не менше мінімального страхового внеску)	ЄСВ сплачується в більшому розмірі – 36,6 – у разі участі у ФСС з ТВП, – 36,21 – у разі участі у ФСС вв нещасного випадку; – 38,11 – якщо	Не утримується

		філософа бажав бути застрахованою за всіма видами соцстрахування	
<p>* Ставка ЄСВ установлюється в розмірі від 16,76 до 49,7 %, залежно від класу професійного ризику виробництва, до якого віднесено підприємство у ФСС від нещасних випадків</p> <p>** Підтвердним документом є засвідчена копія довідки з акта огляду у МСЕК про встановлення групи інвалідності</p> <p>Копія довідки засвідчується безпосередньо підприємством, установою або організацією, де працює інвалід</p> <p>*** Для осіб із числа членів льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації та бортоператорів, які виконують спеціальні роботи в польоті</p> <p>**** Ставка ЄСВ установлюється в розмірі від 16,76 до 49,7 %, залежно від класу професійного ризику виробництва, до якого віднесено підприємство у ФСС від нещасних випадків</p>			

При цьому сума єдиного внеску не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску за кожну особу, що визначається розрахунково як добуток мінімального розміру заробітної плати на розмір внеску, встановлений законом на місяць, за який нараховується заробітна плата (дохід).

Нарахування єдиного внеску здійснюється в межах максимальної величини бази нарахування єдиного внеску, що дорівнює сімнадцяти розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом, на яку нараховується єдиний внесок.

Єдиний внесок нараховується на суми, що визначені базою для нарахування єдиного внеску, які не зменшені на суму відрахувань податків, інших обов'язкових платежів, що відповідно до закону сплачуються із зазначених сум, та на суми утримань, що здійснюються відповідно до закону або за договорами позики, придбання товарів та виplat чи на інші цілі за дорученням отримувача.

Єдиний внесок нараховується на суми, що визначені базою для нарахування єдиного внеску, незалежно від джерел їх фінансування, форми, порядку, місця виплати та використання, а також від того, чи виплачені такі суми фактично після їх нарахування до сплати.

Єдиний внесок обчислюється виключно у національній валюті, у тому числі з виплат (доходу), що здійснюються в натуральній формі. Обчислення єдиного внеску із сум, виражених в іноземній валюті, здійснюється шляхом перерахування зазначених сум у національну валюту України за офіційним курсом національної валюти до іноземної валюти, установленим Національним банком України на день обчислення єдиного внеску.

Обчислення єдиного внеску за минулі періоди здійснюється виходячи з його розміру, що діяв на день нарахування (обчислення, визначення) заробітної плати (доходу), на яку нараховується єдиний внесок.

Сплата єдиного внеску здійснюється платниками виключно у національній валюті шляхом внесення відповідних сум єдиного внеску на рахунки органів Пенсійного фонду, відкриті в органах Державного казначейства України для його зарахування.

Обчислення єдиного внеску здійснюється щомісячно на підставі бухгалтерських та інших документів, відповідно до яких провадиться нарахування (обчислення) або які підтверджують нарахування (обчислення) виплат (доходу), на які нараховується єдиний внесок.

При визначенні максимальної величини бази нарахування єдиного внеску виплати враховуються в такій черговості:

- сума нарахованої заробітної плати за видами виплат, що включають основну та додаткову заробітну плату, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, що визначаються відповідно до Закону України «Про оплату праці»;
- сума винагороди за цивільно-правовими договорами;
- сума допомоги по тимчасовій непрацездатності.

При цьому розмір єдиного внеску застосовується окремо для кожного виду виплат відповідної категорії платників.

Для осіб, які працюють у сільському господарстві, зайняті на сезонних роботах, виконують роботи (надають послуги) за цивільно-правовими договорами, творчих працівників (архітекторів, художників, артистів, музикантів, композиторів, критиків, мистецтвознавців, письменників, кінематографістів), та інших осіб, які отримують заробітну плату (дохід) за виконану роботу (надані послуги), строк виконання якої (яких) перевищує календарний місяць, єдиний внесок нараховується на суму, що визначається шляхом ділення заробітної плати (доходу), виплаченої за результатами роботи, на кількість місяців, за які вона нарахована.

Зазначений порядок нарахування внеску поширюється також на осіб, яким нараховано заробітну плату (дохід) за відпрацьований час після звільнення з роботи або згідно з рішенням суду, – середню заробітну плату за вимушений прогул.

Визначення видів виплат, що відносяться до основної, додаткової заробітної плати та інших заохочувальних та компенсаційних виплат, при нарахуванні єдиного внеску передбачено Інструкцією зі статистики заробітної плати, затвердженою наказом Державного комітету статистики України від 13.01.2004 № 5²⁷, зареєстрованою в Міністерстві юстиції України 27.01.2004 за № 114/8713.

Нараховані за відповідний базовий звітний період суми єдиного внеску сплачуються платниками не пізніше 20 числа місяця, що настає за базовим звітним періодом, незалежно від виплати заробітної плати та інших видів виплат, на суми яких нараховується єдиний внесок. Базовим звітним періодом є календарний місяць.

Платники під час кожної виплати заробітної плати (доходу, грошового забезпечення), на суми якої (якого) нараховується єдиний внесок, одночасно з видачею зазначених сум зобов'язані сплачувати нарахований на ці виплати єдиний внесок у розмірі, встановленому для відповідних платників. Кошти перераховуються одночасно з отриманням (перерахуванням) коштів на оплату праці (виплата доходу, грошового забезпечення), у тому числі в безготівковій чи натуральній формі.

²⁷ Наказ Державного комітету статистики України від 13.01.2004 р. № 5 «Про затвердження Інструкції зі статистики заробітної плати» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0114-04>

Єдиний соціальний внесок передбачає також єдиний звіт. Звіт щодо сум нарахованого єдиного внеску подається до органу Пенсійного фонду за місцем реєстрації платника.

Працедавці – фізичні особи подають звіт не пізніше 20 числа місяця наступного за звітним періодом. Звітним періодом для них є календарний місяць.

Фізичні особи – підприємці на загальній системі оподаткування, платники єдиного податку самі за себе та членів своєї сім'ї, особи, що забезпечують себе роботою самостійно подають звіт не пізніше 1 квітня року наступного за звітним періодом. Звітним періодом для них є календарний рік.

Питання для самоперевірки:

- 1. Охарактеризуйте порядок обчислення екологічного податку.*
- 2. Розкрийте механізм справляння збору за місяць для паркування транспортних засобів.*
- 3. Які особливості сплати збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності?*
- 4. Висвітліть порядок нарахування і сплати туристичного збору.*
- 5. Охарактеризуйте механізм нарахування і сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.*

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). – Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.
2. Б.де Жувенель Етика перерозподілу 1952
3. Бабак О.В. Диференціація доходів: основні підходи до вивчення в соціології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=8&n=50&c=1069>
4. Безпалько І. Р. Вдосконалення процесу декларування доходів фізичними особами в Україні // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.6. – С. 113 – 120.
5. Бланкарт Шарль Державні фінанси в умовах демократії : Вступ до фінансової науки / Пер. з нім. С.І.Терешенко. – К.: Либідь, 2000. – 654 с.
6. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17>
7. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дорогоговкази в майбутнє. – Київ: Пульсар, 2009. – 248 с.
8. Господарський Кодекс України (ст.ст.3,42) м. Київ, 16 січня 2003 року N 436-IV
9. Державні фінанси : Теорія і практика перехідного періоду в Центральній Європі / Пер. з англ. – Основи, 1998. – 542 с.
10. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3425-12>
11. Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05.2003 № 889-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=889-15>
12. Крисоватий А.І., Десятнюк О.М. Податкова система: Навчальний посібник. – Тернопіль: Карт-бланш, 2004. – 331 с.
13. Крисоватий А.І., Луцик А.І. Податки і фіскальна політика: Навчальний посібник. – Тернопіль, 2003. – 315 с.
14. Лист Міністерства юстиції України від 02.02.2006 р. № 31-35/20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v5_20323-06
15. Митний кодекс України від 11 липня 2002 року N 92-IV // Правова система: ЛІГА-ЗАКОН.
16. Наказ Державного комітету статистики України від 13.01.2004 р. № 5 «Про затвердження Інструкції зі статистики заробітної плати» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0114-04>
17. Наказ Державної податкової адміністрації України від 24.12.2010 р. № 1030 «Про затвердження форми Декларації акцизного податку, Порядку заповнення та подання Декларації акцизного податку» [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0086-11>

18. Наказ Державної податкової адміністрації України від 24.12.2010 № 1002 «Про затвердження форми Реєстру виданих та отриманих податкових накладних та Порядку його ведення». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1402-10>
19. Наказ ДПА України від 21.12.10 № 975 «Про затвердження Порядку видачі довідки про право фізичної особи на отримання доходу від податкового агента без утримання податку та її форми».
20. Наказ ДПА України від 22.12.10 № 978 «Про затвердження Положення про реєстрацію платників податку на додану вартість».
21. Наказ ДПА України від 22.12.10 № 981 «Про затвердження форми Довідки про сплату податку на доходи фізичних осіб платником податку - резидентом, який виїжджає за кордон на постійне місце проживання, та про відсутність податкових зобов'язань з цього податку».
22. Наказ ДПА України від 23.12.10 № 995 «Про затвердження форм повідомлень про зареєстровані та зняті з обліку транспортні засоби, що надаються органами, які здійснюють державну реєстрацію транспортних засобів».
23. Наказ ДПА України від 23.12.10 № 996 «Про затвердження форми Звіту про використання коштів, виданих на відрядження або під звіт, та Порядку його складання».
24. Наказ ДПА України від 24.12.10 № 1002 «Про затвердження форми Реєстру виданих та отриманих податкових накладних та Порядку його ведення».
25. Наказ ДПА України від 24.12.10 № 1003 «Про затвердження Порядку оформлення результатів документальних перевірок щодо дотримання податкового, валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на органи державної податкової служби, платниками податків – фізичними особами».
26. Наказ ДПА України від 24.12.10 № 1015 «Про затвердження форми Податкової декларації з плати за землю (земельний податок та/або орендна плата за земельні ділянки державної або комунальної власності)».
27. Наказ ДПА України від 24.12.10 № 1020 «Про затвердження форми Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, і сум утриманого з них податку (форма № 1ДФ) та Порядку заповнення та подання податковими агентами Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, і сум утриманого з них податку».
28. Наказ ДПА України від 24.12.10 № 1022 «Про затвердження форми Книги обліку доходів і витрат для визначення суми загального річного оподатковуваного доходу та Порядку ведення обліку доходів і витрат для визначення суми загального річного оподатковуваного доходу».
29. Наказ ДПА України від 24.12.10 № 1023 «Про затвердження Порядку

- інформування роботодавців платника податку про наявність порушень застосування податкової соціальної пільги, позбавлення платника податку або про відновлення його права на податкову соціальну пільгу та форми Повідомлення про наявність зазначених порушень».
30. Наказ ДПА України від 24.12.10 № 1024 «Про затвердження форми надання Інформації суб'єктами господарювання, які провадять посередницьку діяльність, пов'язану з наданням послуг з оренди нерухомості (ріелтери), про укладені за їх посередництвом цивільно-правові договори (угоди)».
 31. Наказ ДПА України від 24.12.10 № 1025 «Про затвердження форми Книги обліку доходів і витрат, яку ведуть фізичні особи – підприємці, крім осіб, що обрали спрощену систему оподаткування, і фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, та Порядку її ведення».
 32. Наказ ДПА України від 25.01.11 № 41 «Про затвердження форм та порядку заповнення і подання податкової звітності з податку на додану вартість».
 33. Наказ ДПА України від 28.02.2011 р. № 109 «Про затвердження форм та Порядку заповнення торгових патентів, форми Заявки на придбання торгового патенту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0357-11>
 34. Наказ ДПА України від 29.03.11 № 167 «Про затвердження Порядку визначення сум податків та зборів, не сплачених суб'єктом господарювання до бюджету у зв'язку з отриманням податкових пільг за операціями, які здійснюються на митній території України».
 35. Наказ Міністерства фінансів України № 1395 від 07.11.2011 р. «Про затвердження форми податкової декларації про майновий стан і доходи та Інструкції щодо заповнення податкової декларації про майновий стан і доходи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1532-11/conv/page>.
 36. Наказ Міністерства фінансів України від 01.11.2011 № 1379 «Про затвердження форми податкової накладної та Порядку заповнення податкової накладної» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1333-11>.
 37. Наказ Міністерства фінансів України від 25.11.2011 р. № 1492 «Про затвердження форм та порядку заповнення і подання податкової звітності з податку на додану вартість» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1490-11>.
 38. Оподаткування доходів фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності [Текст] : законодавчі та нормат. акти, комент., роз'яснення фахівців, огляд. листи: офіц. матеріали / В. О. Кайзерман [та ін.] ; заг. ред. С. В. Буряк ; Державна податкова служба України. - К. : Юрінком Інтер, 2009. - 304 с.
 39. Оподаткування доходів фізичних осіб. Порядок подання декларації про майновий стан і доходи громадян [Текст] / [Лекарь С. І. та ін. ; за заг. ред.

- Захарченка В. Ю., Голови ДПС України] ; Держ. податк. служба України. - К. : Юрінком Інтер, 2011. - 215 с.
40. Оподаткування доходів фізичних осіб. Порядок подання декларації про майновий стан і доходи громадян [Текст] : законодавчі та нормативні акти, комент., роз'яснення фахівців, оглядові листи / Кайзерман В. О. [та ін.] ; за заг. ред. С. В. Буряка. - К. : Юрінком Інтер, 2010. - 399 с.
 41. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.
 42. Податок з доходів фізичних осіб: від А до Я / Я.Кавторєва, А.Клименко, О.Неділько, О.Андрусь. - [2 -ге вид., перероб. і доп.]. - Харків: Фактор, 2006. - 264 с.
 43. Постанова КМ України від 27.12.10 № 1243 «Про затвердження Порядку отримання довідки про сплату податку на доходи фізичних осіб платником податку - резидентом, який виїжджає за кордон на постійне місце проживання, та про відсутність податкових зобов'язань з такого податку».
 44. Постанова КМ України від 27.12.10 № 1226 «Про затвердження Порядку оподаткування доходів з джерелом їх походження в Україні, що виплачуються фізичній особі - нерезиденту іншим нерезидентом».
 45. Постанова КМ України від 29.12.10 № 1227 «Про затвердження Порядку подання документів для застосування податкової соціальної пільги».
 46. Про прибутковий податок з громадян: Декрет Кабінету міністрів України від 26 грудня 1992 року № 13-92 // Правова система: ЛІГА-ЗАКОН.
 47. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. Прохоров А. М., — 3-е изд. — М.: Советская энциклопедия, 1984. — 1600 с.
 48. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора / Пер. З англ. А.Олійник, Р. Скільський. - К.: Основи, 1998. - 854 с.
 49. Субботович Ю.Л. Податок з доходів фізичних осіб у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів / Субботович Ю.Л. // Економіка АПК. - 2009. - №4. - С. 81.
 50. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>
 51. Швабій, Костянтин Іванович. Оподаткування доходів населення: проблеми науки та практики [Текст] : монографія / К. І. Швабій ; Національний ун-т держ. податкової служби України. Науково-дослідний центр з проблем оподаткування. - Ірпінь : НУ ДПС України, 2009. - 296 с.
 52. Doing Business 2012: Ukraine fails to improve in global ranking, as other CIS countries push ahead. <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine/>
 53. Seligman E. R. A. The Income Tax. Ney York: Macmillan, 1911. P. 113.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ЕКЗАМЕНАЦІЙНИХ ПИТАНЬ

1. Діалектика виникнення, структура та теоретико – методологічний інструментарій дослідження теорії оподаткування фізичних осіб.
2. Критерії оподаткування фізичних осіб в вітчизняній і зарубіжній теорії і практиці.
3. Теоретичні та практичні передумови формування елементів оподаткування фізичних осіб в контексті світового досвіду.
4. Ретроспективний огляд становлення системи оподаткування фізичних осіб в Україні.
5. Структура доходів населення і джерела їх формування.
6. Теоретико – організаційні засади регулювання доходів громадян.
7. Концепції розподілу доходів громадян в світовій фіскальній теорії і практиці.
8. Соціальні ефекти і економічні наслідки оподаткування фізичних осіб.
9. Платники податку на доходи фізичних осіб.
10. Порядок реєстрації фізичних осіб - платників податків та зборів.
11. Порядок визначення об'єкта та бази оподаткування податком на доходи фізичних осіб.
12. Механізм нарахування доходів у вигляді заробітної плати та у негрошових формах.
13. Умови, види та порядок застосування податкових соціальних пільг.
14. Податкова знижка з податку на доходи фізичних осіб, підстави нарахування та види витрат, які включаються до її складу.
15. Порядок нарахування, утримання та сплати (перерахування) податку на доходи фізичних осіб до бюджету.
16. Порядок заповнення річних декларацій з податку на доходи фізичних осіб та умови їх подання.
17. Оподаткування доходів фізичних осіб одержаних внаслідок інвестиційної діяльності, управління власністю та іншими активами.
18. Оподаткування доходу фізичних осіб від надання нерухомості в оренду (суборенду), житловий найм (піднайм).
19. Оподаткування інвестиційного прибутку фізичних осіб.
20. Оподаткування процентів фізичних осіб.
21. Оподаткування дивідендів фізичних осіб.
22. Порядок оподаткування спадкового майна, коштів, подарунків, майнових та немайнових прав, виграшів і призів фізичних осіб.
23. Механізм оподаткування окремих операцій, пов'язаних з продажем (обміном) об'єктів рухомого та нерухомого майна, з іпотечним житловим кредитуванням фізичних осіб.
24. Порядок оподаткування доходів нерезидентів (фізичних осіб) одержаних на митній території України.
25. Оподаткування благодійної допомоги фізичних осіб.
26. Оподаткування доходів фізичних осіб, отриманих за договорами довгострокового страхування життя (у тому числі страхування довічних

пенсій), недержавного пенсійного забезпечення, пенсійних вкладів та за договорами довірчого управління.

27. Оподаткування суми надміру витрачених коштів фізичних осіб, отриманих платником податку на відрядження або під звіт, не повернутої у встановлений строк.

28. Оподаткування іноземних доходів фізичних осіб.

29. Оподаткування доходів, отриманих фізичними особами у вигляді плати (відсотків), що розподіляється на пайові членські внески членів кредитної спілки.

30. Передумови здійснення підприємницької діяльності фізичних осіб.

31. Облік і реєстрація фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності.

32. Загальна система оподаткування фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності.

33. Порядок нарахування ЄСВ з доходу фізичних осіб – суб'єктів господарювання.

34. Оподаткування доходів, отриманих фізичною особою, яка провадить незалежну професійну діяльність.

35. Спрощена система оподаткування фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності.

36. Фіскальні та регулюючі аспекти системи непрямих податків, що сплачують фізичні особи.

37. Умови оподаткування податком на додану вартість фізичних осіб - суб'єктів господарювання.

38. Порядок формування податкового зобов'язання та податкового кредиту звітного періоду, визначення суми ПДВ до сплати фізичними особами.

39. Складання податкових накладних, реєстру виданих і отриманих податкових накладних та податкової декларації з ПДВ фізичними особами.

40. Ставки, елементи нарахування та механізм обчислення акцизного податку фізичними особами при імпорті товарів на територію України.

41. Порядок визначення та елементи розрахунку мита.

42. Платники та умови справляння майнових податків.

43. Платники, об'єкти, ставки та механізм справляння плати за землю з фізичних осіб.

44. Порядок розрахунку фізичними особами збору за першу реєстрацію транспортного засобу.

45. Елементи справляння з фізичних осіб податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки.

46. Порядок обчислення фізичними особами збору за спеціальне використання води.

47. Порядок справляння з фізичних осіб збору за спеціальне використання лісових ресурсів.

48. Порядок обчислення фізичними особами плати за користування надрами.

49. Методика розрахунку фізичними особами збору за користування радіочастотним ресурсом України.

50. Порядок розрахунку і сплати фізичними особами екологічного податку.

51. Особливості справляння з фізичних осіб збору за місця для паркування транспортних засобів.

52. Порядок обчислення фізичними особами збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності.

53. Особливості розрахунку і сплати фізичними особами туристичного збору.

54. Механізм розрахунку і сплати фізичними особами єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.